

helsinška povelja

sadržaj

BROJ 125-126, NOVEMBAR-DECEMBAR 2008, GODINA XIII

uvodnik

Sonja Biserko
Krunjenje evropskog potencijala 3

krunjenje evropskog potencijala

Nikola Samardžić
Ruski mit i demokratija u Srbiji 4
Bojan al Pinto-Brkić
Kursne razlike 7

barak obama na kormilu amerike

Duška Anastasijević
Istinski intelektualac i kosmopolit 8
Boris Varga
Ruski izazov Obami 10
Dragan Pavličević
Peking: Konkurent, prijatelj, ili 12
Mile Lasić
Yes, he can! 14
Velimir Čurgus Kazimir
Kod Obame na kazanu 14

društvene i političke stramputice

Ivan Torov
Jak predsednik - slaba država 17
Teofil Pančić
Zaokret ka ništavilu 18
Vojislav Vignjević
Relativizacija evropskog puta 20

aleksandar vučić u hrvatskoj

Nastasja Radović
Poznavalac terena 21

srbija i kumanovski sporazum

Stipe Sikavica
"Apsurdi", iluzije, realnost 23

eulex na kosovu

Miroslav Filipović
Još jedna srpska "pobeda" 24
Bashkim Hisari
U funkciji mira i napretka 26
Tamara Kaliterna
Avers i revers Kosova 27
Ivanka Dimitrijević
Albanci u Srbiji posle Kosova 30

o patriotizmu

Nebojša Petrović
Kritička lojalnost 32

domet haškog tribunala

Geoffrey Nice
Sudovi imaju specifičnu odgovornost 34

pouke "nirnberškog procesa"

Mile Lasić
NASLOV 35

nova izdanja

Latinka Perović
Važno istorijsko svedočanstvo 38
Slobodanka Ast
Mrak i čutanje 42
Dimitrije Boarov
Veliki vojvođanski moralista 44

povelja na licu mesta

Gordana Perunović Fijat
Kikinda: Grad bez vatrometa 45

umesto eseja

Nenad Daković
Ap 47

sport i propaganda

Ivan Mrđen
Od Srbije - "ni za pertle" 48

iz osmanske baštine

Olga Zirojević
Tapija 49

bugarska manjina u srbiji (3)

Branko Pavlica
Razvoj i afirmacija nacionalne kulture 50

naša pošta

Rade Vukosav
Tolerancija prikazana uživo 54

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195 - tiraž: 3000
Rige od Fere 20, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 2639-437; e-mail: povelja@eunet.yu
Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>
Uređivački odbor: Sonja Biserko, Latinka Perović, Seška Stanojlović, Olivera Milosavljević, Izabela Kisić
Glavni urednik: Seška Stanojlović / Korice: Ivan Hrašovec

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Norveškog helsinškog odbora za ljudska prava

PIŠE: SONJA BISERKO

Krunjenje evropskog potencijala

2008. godina završava se svetskom krizom čije su razmere još uvek neuhvatljive. Koreni te krize manifestovali su se kroz stalnu težnju za profitom bez adekvatne procene rizika i nekontrolisano bujanje kompleksnih finansijskih konstrukcija, kao i kroz nekonzistentne makroekonomske politike i neodgovarajuće strukturne reforme. Kriza je rezultat prevelikog oslanjanja isključivo na liberalne mehanizme i očito da svet ne može funkcionisati isključivo na autoritetu države ili pak tržišta.

Međutim, razvijeni svet je reagovao neuobičajenim instinktom i brzinom. Već 15. novembra sazvan je samit G20 o finansijskim tržištima i svetskoj ekonomiji, u Vašingtonu. To je bio prvi samit takve vrste u novijoj istoriji. Po prvi put je manifestovana preraspodela ekonomske i političke moći u svetskim razmerama, kao i politički uspon zemalja kao što su Kina, Brazil, Rusija i drugih regionalnih sila. Samit je postigao saglasnost o korenima krize, merama koje treba preduzeti, kao i o zajedničkim principima reforme, podršci otvorenoj globalnoj ekonomiji i dogovor o akcionom planu za sprovođenje reformskih principa.

Nova svetska dinamika kao posledica krize mimoišla je Srbiju (za sada), što je pokazatelj da je ona na periferiji svetskih zbivanja. Upravo ta dinamika pokazuje agilnost vodećih zemalja sveta u potrazi za novom paradigmom koja je diktirana i tehnološkom revolucijom. U tom opštem svetskom "haosu", Srbija je zadržala poziciju zemlje koja se još nije snašla u vremenu i prostoru. Misliti da potres neće pogoditi Srbiju i da, shodno tome, Vlada ne priprema strategiju koja će amortizovati posledice za najosteljivije grupe je takođe vrsta autizma. Sekundarni efekti krize imajuće uticaja i na zemlje koje nisu imale aktivnog učešća u inicijalnoj finansijskoj krizi.

I za Srbiju je 2008. godina na svoj način bila jedinstvena. Godina promena. Počela je sa predesdničkim izborima na kojima je tesno pobedio Boris Tadić, zatim sa proglašavanjem nezavisnosti Kosova, te mitingom u Beogradu protiv te nezavisnosti. Taj dan (21. februar) ostaće zapamćen po paljevini ambasada, demoliranju izloga, kancelarija LDP i pretnjama svima koji su prihvatili kosovsku realnost. Posebno će ostati zapamćena pretnja režisera Emira Kusturice "miševima koji su se zavukli u rupe". Dok je trajao moleban u hramu sv. Save, organizovana grupa je demolirala američku i hrvatsku ambasadu. Bila je to poruka svetu da Srbija ne prihvata realnost na Balkanu. Zatim je Vojislav Koštunica raspisao vanredne parlamentarne

izbore, nadajući se da će kosovsko pitanje doneti pobjedu radikalima, a njemu ponovo premijersko mesto. Pokazalo se, međutim, da su građani Srbije isperd svoje elite i da polako menjaju svoje prioritete. EU je ponudila Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), što je Tadiću, zajedno sa ponudom Fijata kragujevačkoj industriji automobila, donelo relativnu pobjedu na tim izborima. Formiranje nove vlade je potrajalo, ali je uz izvesnu podršku sa strane instalirana tzv. evropska vlada. Neočekivano hapšenje Radovana Karadžića bila je prva poruka svetu da je Srbija spremna za iskorak. Hapšenje Karadžića uzdrmlalo je srpske nacionaliste koji su, osim toga, teško primili izborni poraz radikala. (I svet se već bio spremao za njihov dolazak.) Kako radikali, iako pojedinačno najjača partija, u već nekoliko izbornih krugova nisu mogli ostvariti željene ciljeve, prešlo se na njihovo cepanje sa ciljem da se Toma Nikolić svetu ponudi kao prihvatljiva desnica. Time je završeno preoblikovanje srpske političke scene sa idejom da se stvori dvopartijski sistem, odnosno dominacija radikala i demokrata. Taj proces je još u toku.

Za srpske prilike ovogodišnji izborni rezultati su maksimum. S obzirom da se elita kreće u devetnaestovekovnom okviru, Rusija je i dalje njena fiksacija, koja svedoči o svojevrsnoj nemoći i nesposobnosti u prilagođavanju novom vremenu. Tako, na primer, Vuk Jeremić kao spoljnopolitičke prioritete ističe: odbranu ustavnog poretka (očuvanje Kosova), ubrzanje evropskih integracija (samo kao način preživljavanja) i postizanje harmoničnih odnosa u regionu. Najvažniji bilateralni odnos Srbija će imati sa Rusijom, jer, kako Jeremić konstatuje, ti odnosi "traju vekovima, izuzetno su bliski, partnerski i bratski", a posebni su jer imaju i "duhovnu dimenziju". Dakle, i članstvo u EU i bliskost Ruskoj Federaciji. Ta bliskost ima i cenu, pa će tako iz energetskog sporazuma ispariti deo koji se odnosi na gasovod, dok će dogovorena cena za NIS, realno u novim okolnostima, kako kaže Nenad Popović, biti 118 miliona umesto dogovorene – 400 miliona eura. Sudeći po tajnovitosti kojom su pregovori o gasovodu i NIS obavijeni, čini se da se radi o namirivanju ruskog duga koji je napravljen u vreme Miloševića i Marjanovića. Popović tvrdi da Zapad želi da odvoji Srbiju od Rusije, jer, kako on tvrdi, rusko savezništvo diže cenu Srbiji i u odnosu prema EU i inače.

Rusija ima svoju računicu da zadrži Srbiju kao dvorište iz kojeg će ponekad zatezati odnose sa EU, mada Srbija realno i nema baš veliki značaj u tom pogledu. Bivši (Miloševićev) ministar Vladislav Jovanović te odnose ipak bolje razume, jer dobro uočava da "EU i Rusija imaju bolje odnose nego što mi imamo i sa jednim i sa drugim". Rusiju više zanima da Srbiju zadrži van članstva u NATO. Zato se poslednjih meseci u neformalnim vojnim krugovima sve češće čuju primedbe na rad Generalštaba i vojnog ministarstva zbog pronatovske orijentacije. Osim toga, Jeremić ruska očekivanja u tom smislu obrazlaže i pravda argumentacijom da nijedna država u Evropi "nije prošla traume u odnosima sa NATO". Jer, "Srbiju je NATO bombardovao" (ne daje objašnjenje zbog čega), te u to ime očekuje da se "ta naša partikularnost poštuje kao i sve senzitivnosti koje odatle proizilaze". Sukob između Generalštaba i Ministarstva

odbrane (Ponoš-Šutanovac) je takođe u funkciji uklanjanja pronatovskog lobija u sistemu odbrane. Kampanja koja se vodi preko medija, a najverovatnije će se svesti na korupciju, je priprema za smenu i Zdravka Ponoša i Dragana Šutanovca. Rusija je svoj veto u slučaju Kosova u Savetu bezbednosti dobro naplatila, što je Srbiju dovelo u vazalnu poziciju kao što je početkom XIX veka bila u odnosu prema Turskoj.

Osim ovako minorne uloge Srbije u svetskoj "revoluciji", njeni odnosi sa susedima zabrinjavaju mnogo više. Jer, upravo u tom mikro-svetu ona pokazuje da teško odustaje od svojih aspiracija. Radikalizacija odnosa sa svim susedima, posebno sa Hrvatskom, pravda se činjenicom da je ona priznala Kosovo. Iz istih razloga u Crnoj Gori su organizovani antivladini protesti sa nadom da se Crna Gora destabilizuje (efekat je obrnut). Najdelikatnija je ipak situacija sa Bosnom i Hercegovinom. Milorad Dodik je nakon priznanja Kosova dobio zadatak da što više radikalizuje situaciju u BiH, zaustavi "tihu reviziju Dejtona", verovatno očekujući da svi u jednom trenutku dignu ruke od BiH. To bi bilo ostvarenje jednovjekovnog sna srpskih nacionalista: priključenje Republike Srpske.

Raspolučenost Srbije i nesposobnost da umesto neutralnosi, ipak zauzme svoju realnu poziciju u okviru EU, prelama se u svim sferama: parlamentu, vladi, vojsci i crkvi, takoreći u svim institucijama koje su tradicionalno u savezništvu kada je reč o strateškoj orijentaciji Srbije. Sve pomenute institucije su u nekoj vrsti anomalije, ali se istovremeno nalaze u procepu između reformi i regresije.

I Srpska pravoslavna crkva, koja, uz vojsku tradicionalno uživa veliko poverenje u srpskom narodu, već godinu dana pokušava da imenuje novog patrijarha. Naime, sukob oko izbora novog patrijarha koji se vodi kroz tihu borbu iza scene, prekinuo je vladika Grigorije svojim pismom u kojem je ukazao, između ostalog, da država (kao i uvek ranije) pokušava da utiče na to kakav bi trebalo da bude budući srpski patrijarh. Tradicionalno konzervativna i gotovo regresivna orijentacija SPC i kroz ovaj sukob pokazuje koliko je veliki otpor promenama.

Nesposobnost da se proevropska orijentacija učini dominantnom, kako na političkom, vojnom i verskom planu, neminovno vodi ka zaključku da je Srbiji potrebna pomoć i to, pre svega, EU. Sadšnje održavanje Srbije na minimumu kroz direktnu pomoć proevropskoj vladi održava iluzije srpske elite da može ostvariti svoje aspiracije u BiH. Zato je uslovljavanje Ratkom Mladićem u ovoj fazi kontraproduktivno, jer i ovaj mali proevropski potencijal može se lako izgubiti. Mladić i ima funkciju da zakoči proces približavanja EU. Imajući u vidu opštu međunarodnu konstelaciju, neophodno je promeniti strategiju prema Zapadnom Balkanu kao regionu. BiH je već odavno trebalo da dobije poziciju kandidata za EU, jer bi to ipak umanjilo podrivanje iz Beograda. Isto se odnosi i na ostale zemlje u regionu. Izolovana Srbija odgovara samo Rusiji (donekle) i delu srpske elite koja se tako štiti od odgovornosti, dekriminalizacije i transparentnosti. Liberalna elita u Srbiji, a i u regionu, nema mogućnosti da se sama izbori za svoju opciju i zato je potreban novi pristup EU Balkanu. ■■

Ruski mit i demokratija u Srbiji

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Na kraju 2008. postaje očigledno da se nakon izbora 11. maja u Srbiji odigrao ubrzan proces meke putinizacije. Institucionalizacija moći predsednika Borisa Tadića, bez obzira na političku većinu koju je okupio, odigravala se izvan institucija, pre svega parlamenta. Disciplinovani su i učutkani i opozicija i tajkuni, zaoštreni su odnosi sa svim bivšim jugoslovenskim republikama. U Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori su obnovljeni secesionizmi. U srpskoj javnosti antiglobalizam, klerikalizam i šovinizam kvislinške i antisemitske provenijencije učinjeni su politički korektnim i poželjnim. Srozalo se stanje demokratije, ljudskih prava i u susednim članicama EU, takođe pripadnicama tradicionalne autoritarne istočno-pravoslavne premoderne kulture, u Rumuniji, Bugarskoj i Grčkoj. Srpski parlament zaglavio se u opstrukciji i primitivizmu, vladu razdiru sukobi koji su naizgled ideološki, javna preduzeća i vladine agencije ogrezle u ozakonjenu pljačku, regulatorna tela marginalizovana. Vlada nije uspjela da ispuni obećanja građanstvu i partnerske obaveze prema EU hapšenjem preostalih haških begunaca i donošenjem zakona koji bi administraciju prilagodili uslovima slobodnog kretanja šengenskom teritorijom. Na pomolu je ustupanje većinskog paketa Naftne industrije ruskoj državi, za koje bi se osnovano moglo predvideti da će postati još jedan poslovni promašaj koji će pratiti nov talas ekološkog i mentalnog zagađenja Srbije u celini. I spoljna politika postaje antidemokratska. Za srozavanjem demokratije obično nastupa srozavanje ljudskih prava.

Umesto nastavka demokratizacije i ubrzanja reformskih procesa, dok bi evropeizacija približila Beogradu i Brisel i Prištinu, dva štedra predizborna obećanja, Srbija kao da se počela vraćati u fokus geopolitike, te površne, šarlatanske discipline. Kao da je nova stvarnost međunarodnih odnosa dobila svoj letimičan odraz na njenom političkom mentalitetu, koji je, možda ozbiljnije nego u procesu jugoslovenske dezintegracije, kontaminiran antidemokratskim populizmom prožetim podmuklim porukama ruskog i kosovskog mita. Sputana krizom institucija i finansija, EU se suočava sa ograničenjima u proširenju na Zapadni Balkan, nemoćna je da se odupre ruskoj energetskej zavisnosti i uticajima koje Moskva potura posredstvom svoje tradicionalne klijentele, uključujući neke od novih članica EU, Srbiju i Republiku Srpsku. Svetska politika je ponovo usredsređena na odnose SAD i Rusije, ali u tim odnosima Rusija kao da je ovladala svakom inicijativom, dok je evropsko partnerstvo nejedinstveno i nepouzđano. Tome je sama po sebi, doprinela najniža

popularnost SAD, u svetskim okvirima, u čitavoj istoriji. Isto tako se globalni optimizam vezan za pobeđu na predsedničkim izborima Baraka Obame i samu njegovu ličnost pre svega zasniva na utiscima, koji će verovatno postajati sve očiglednije pogrešni, da će se njegova platforma razračunati sa ekonomskim slobodama, a američka demokratija svesti na etatizam, redistribuciju i populizam.

Tok događaja užurbano nagomilava nova pitanja. Da li Rusija namerava da ponovo proširi svoje granice i obnovi veličinu i moć sovjetske imperije? Da li će taj proces nastaviti unutrašnji proces centralizacije lične samovoljne i deinstitutionalizacije, praćen sve ozbiljnijim kršenjem ljudskih sloboda i prava?

Dve decenije nakon rušenja Berlinskog zida i najdubljeg potonuća Sovjetskog Saveza, koje je prekraćeno dezintegracijom propale imperije, i deset godina od „Crnog ponedeljka“, 17. avgusta 1998, Rusija je ponovo na pragu ekonomskog kolapsa, samo njena spoljna i unutrašnja politika, ponovo oslonjene na silu i samovolju, to vešto prikrivaju. Rusija se tada, nakon 1998, izvukla zahvaljujući naglom rastu cena nafte i gasa. Kriza je doprinela pojavi autoritarnog, ličnog režima Vladimira Putina. Iznova osiromašenoj i poniženoj naciji je, umesto reformi i demokratizacije za koje nije bila spremna, sopsobna, niti je bila u tom smislu svesna, bila potrebna vlast odlučnog pojedinca. Prvi značajan prelom u međunarodnim odnosima nakon pada komunizma bila je vazдушna kampanja NATO protiv Srbije 1999. Njeni motivi nisu bili dovoljno jasni, prizori kolateralnih stradanja bili su potresniji od sudbine žrtava Miloševićevog režima, a intervencija okončana sa ograničenim uspehom pošto je budući status Kosova pripao arbitraži SB UN, umesto da proces bude poveren evropskim institucijama. Drugim rečima, kako se svetska politika odvija i na mikro planu, ne samo na globalnom prostoru, njene paradigme su se ponavljale u Avganistanu, Iraku ili Srbiji, tačkama čiji bi značaj, bez opšteg okvira, bio zanemarljiv.

Postsovjetska paradigma je u Srbiji zaustavljala demokratizaciju i odlagala tranziciju. Ruska diplomatija zaštitila je Miloševića od posledica 5. oktobra 2000, već narednog dana. U istovetnom spoljnopolitičkom kontekstu ubijen je 12. marta 2003. prvi demokratski premijer Zoran Đinđić. Na isti način se odvijala reakcionarna, antizapadna politika dve vlade Vojislava Koštunice, 2004-2008. Nakon druge pobeđe na predsedničkim izborima i formiranja koalicije, koja je sticajem okolnosti uključila partije Miloševićevog režima, regionalnom politikom i zaustavljanjem reformskog zakonodavstva, pod izgovorom opstrukcije u parlamentu koju izvodi jedna sve manje značajna, antisistemska stranka koja, zbog svoje prošlosti ratnih zločina i kršenja ljudskih prava, potpada pod krivično zakonodavstvo i lustraciju, predsednik Tadić je napustio evropski kurs. To se odigralo pod uticajem njegovog netransparentnog, opskurnog kabineta i marketinške kombinatorike koja podrazumeva privlačenje nacionalističkog biračkog tela, u stihiji sistemske korupcije, i, obeleženo predajom

naftne industrije, svakako pod uticajem spoljne politike.

Putinova moć počiva na slabosti rivala u svetskoj politici, iz koje Rusija gotovo da je, do kraja prethodnog milenijuma, proterana, smeštena na margine. Njegov realizam zasnivao se i na porukama Drugog čečenskog rata. Masovno i smišljeno uništavanje ljudskih života otvorilo mu je potreban prostor i u međunarodnim odnosima, i u unutrašnjim obračunima, pošto je na ratište izmestio svu preteranu brutalnost koja bi mogla odvratiti pažnju na domaće prilike. Pri tom je ostao dovoljno vešt da, koristeći uzdržanost NATO strukture, i razlike u interesima i sistemu vrednosti pojedinih evropskih partnera Brisela i Vašingtona, Rusiju zadrži u orbiti zapadnog sveta.

Nakon decenije poniženja u tranziciji koja se odigrala u gangsterskoj pljački udružene nomenklature, kriminala, vojske i crkve, rusko društvo je, u tradicionalnoj političkoj nekompetentnosti, jedva dočekalo novog samodršca da Zapadu osvetnički uzvрати, nakon patnji koju posttotalitarna dijagnostika povezuje s vrednostima zapadne demokratije i kapitalizma. Odnekud se počela promaljati i sovjetska nostalgija. Sedam godina ekonomskog rasta, nakon 2000, oporavilo je i srednje slojeve, ali ne kao nosioce sloboda i napretka. U sistemske korupciji i u udvoričkoj političkoj kulturi, i oni su se vezali za lidera i njemu privržene elite. Uspostavljena je nova vertikalna arhitektura sistema međuzavisnosti i nekontrolisane moći. To je omogućilo Putinu da se obračuna sa ostacima demokratije i povede agresivnu spoljnu politiku. Politički je podelio Ukrajinu, i to je postalo očigledno nakon izbora 2004. Za njega su se vezali i nedemokratski režimi u bivšim sovjetskim republikama u Kaspisjkom basenu i Centralnoj Aziji. Braneći separatizam Južne Osetije, napao je 2008. Gruziju, i mada taj događaj nije imao nikakve analogije s bilo kojom intervencijom iz sovjetske ere, probudile su se reminiscencije na Mađarsku 1956, Čehoslovačku 1968, ili Avganistan 1979. Međutim, modaliteti hegemonije značajno su se promenili. Sovjetska Rusija je raspolagala nesposrednim nadzorom nad Istočnom Evropom, Kavkazom i Baltikom, i podsticala socijalističke pokrete i gerile u Nikaragvi, na Kubi, u Južnom Jemenu, Sirji, Angoli. Pitanje je da li su sužene razmere intervencionizma činjenica koja bi trebalo da izaziva manje zabrinutosti.

Ruski intervencionizam ponovo je otvorio pitanje širenja i uloge NATO. Odnosi SAD, Rusije i političkog islama generisali su jednu od najsloženijih kontroverzi u međunarodnim odnosima. Američka administracija pomagala je mudžahedinima u Avganistanu, odakle je poteklo jezgro udaraca na ciljeve u samim SAD, 11. septembra 2001. Ruski predsednik Putin prvi je požurio da izjavi saučešće Beloj kući, ponudivši pomoć u brobri protiv islamskog ekstremizma. To je, međutim, moglo nalikovati i ciničnoj nameri da se obezbedi zapadna podrška u obnovi akcije protiv čečenskih separatista. Nakon prvog samita s Putinom predsednik Buš je zaključio da je on reformista, čovek koji „voli svoju ženu koliko ja volim moju, koji voli svoje ćerke koliko

ja volim svoje“. Ta idila je ubrzo nakon toga počela da nestaje, od američkog napada na Irak 2003. Sve otvorenija Putinova nostalgija za Sovjetskim Savezom otvarala je pitanje obnove odnosa koji su dominirali hladnim ratom. Predsednik Putin je, između ostalog, podsetio na ličnost Jurija Andropova koji je imao važnu ulogu u gušenju pobuna u Mađarskoj i Čehoslovačkoj. Zahlađenje odnosa sa Zapadom pratilo je smišljeno kršenje ljudskih prava. NATO je odgovorio pregovorima s Poljskom oko postavljanja reketnog štita i uključivanja u koaliciju Gruzije i Ukrajine. Naravno je važno ukrajinsko istorijsko iskustvo u prethodnom stoleću sovjetske i ruske dominacije, poput gladi izazvane komandnom planskom ekonomijom, uplitanja u unutrašnje stvari, postsovjetskih nesporazuma oko crnomorske flote, sve do intervencije u Gruziji. Poljska je za sobom ostavile traume koje su jednako duboke, i prethodile su etapama njenih podela u drugoj polovini XVIII veka. U tom smislu je verovatno, samo naizgled apsurdno zatvaranje začaranog kruga mišljenja koji je jasno izrekao Aleksandar Solženicin koji je od sovjetskog disidenta postao ideolog novog totalitarizma, koji je postavio na osnove lične, autoritarne vladavine i slovenskog rasizma, kad je zahtevao prisajedinjenje Belorusije, severnog Kazahstana i Ukrajine, „Male Rusije“. Na istoj mentalnoj ravni odigravala se politička regresija Srbije, koju je, obnavljajući se nakon prevrata 2000, pokrenula njena ukupna nomenklatura.

Nova globalna moć Rusije ograničena je, međutim, u istovetnom okviru. Kolaps svetskih finansija i nagli pad cena nafte u poslednjim mesecima 2008, podvukli su njenu zavisnost od izvoza energenata, koja gotovo da se srozala na zavisnost evropskih ekonomija od uvoza ruskog gasa, topila su se bogatstva oligarha koji su postali jedan od stubova autoritarnog poretka, a postala je očigledna i nestabilnost novih srednjih slojeva, takođe utonulih u političku i ekonomsku korupciju, i ukupna mizerija široke društvene osnovice. Time je nestalo i ekonomskih razloga za članstvo Rusije u G8, koje je bilo politički motivisano, i iznova se otvorilo pitanje njenog ulaska u Svetsku trgovinsku organizaciju.

I dok je promenama ustava premijer Putin sebi teorijski obezbedio da, ponovo u predsedničkoj ulozi, ostane na vrhu do 2024, ostali su, u nedavnoj prošlosti, neki od važnih činilaca nove ruske globalne moći. Isteklo je vreme koje je, u kataklizmi čečenskih ratova, utihnulo procese glasnosti, perestrojke i u svemu spornih reformi. Zaustavljen je rast cene nafte koja je u jednom trenutku dostigla 140\$ po barelu. Zapadni lideri će svoje ustaljeno divljenje ruskom lideru moći sve teže da pravdaju globalnom stvarnošću koja je, između ostalog, otkrila njihov nedostatak opreznosti i vizije, do nepokupljivosti. Ogoljena je Putinova lična brutalnost, kojom je uništio i inače beznačajnu opoziciju, gušio slobode, zatvarao medije, probirao oligarhe. Sve do ubistva Ane Politkovskaje 7. oktobra 2006, koju su likvidirali nepoznati počinioci, ali je poruka zločina ostala jasnija od svih pokušaja, koji su takođe postali globalni, da se ona ublaži i relativizuje.

Putinovo svetsko liderstvo i globalni uticaj Rusije u jasnoj grupaciji antiliberalnih režima s Brazilom, Indijom i Kinom, jasno je ishodište nesposobnosti Bušove administracije da se odrede jasni prioriteti spoljne politike, koja se nedovoljno ubedljivo izdizala iz ruševina 11. septembra da bi se zaglavila u Iraku, i energetske zavisnosti EU koja se zbog pritiska ekstremnih levičarskih grupa nije smela preorijentisati na nuklearne elektrane. EU, štaviše, nije uspela da institucionalizuje zajedničku spoljnu politiku, niti su je njene vodeće članice jednostavno nametnule celini. To su pratili hipokrizija u odnosu na američko partnerstvo i stvarno stanje stvari u Ruisiji, i kriza liderstva.

Obrazac odnosa SAD, EU i Rusije ponudio je jasan ideološki okvir zvaničnoj Srbiji čije su administracije, zvanično od 2004, krenule da primenjuju autoritaran model osporavanja koncepta evropskih integracija, vladavine prava, tržišnih reformi i tranzicionih procesa, privatizacije, decentralizacije, denacionalizacije, demonopolizacije, denacifikacije, demilitarizacije. Balkanska paradigma Rusije u procesu slamanja komunizma i raspada sovjetske imperije, u konektu jugoslovenske dezintegracije, Srbija je nakon 2003. ponovo preuzela ulogu u kojoj nastoji da uspostavi autoritaran postsovjetski model koji je izveo reinkarnaciju komunizma u nacionalizam, političku religiju, antimodernizam i izolacionizam. Nomenklatura se udružila s klerom i organizovanim kriminalom. Tako se i tzv. gasni aranžman počeo koristiti u kontekstu resovijetizacije spoljne politike i privrede, koja se naročito zaoštrila u srozavanju odnosa sa svim bivšim jugoslovenskim republikama, i zaustavljanjem reformi i tranzicije, kako bi se obezbedila izvorišta feudalne partokratije i korupcije.

Jedna od preporuka Vašingtonu i Briselu bila bi, da je veoma važno da se taj proces zaustavi. Tome bi mogli naročito doprineti lični pritisci na pripadnike nomenklature, uključujući srpske oligarhe, pažljivije praćenje spoljnopolitičkih aktivnosti Rumunije, Bugarske i Grčke, koje su i dalje sklone podršci konzervativnim političkim snagama i internoj antievropskoj i antiameričkoj retorici. Gasno pitanje tu je potpuno sporedno, budući da taj energent Srbija može uvoziti posredstvom Mađarske i Nemačke, umesto kontakata s ruskom državom koji su kontaminirali srpsku privredu, politiku i kulturu u celini. Ubrzanje evropskih integracija, prilika koju srpsko društvo zaslužuje samom sposobnošću da razgraniči svoje opipljive potrebe, uključujući one demokratske, ne samo materijalne, i antievropske vrednosti i osećanja, svakako će postati institucionalni oslonac nastavka demokratizacije, čije osporavanje pretilo da se, sa zvanične politike i kulture, prenese i na domen ljudskih prava. ■

Kursne razlike

PIŠE: BOJAN AL PINTO – BRKIĆ

Pre osam meseci, na izborima u Srbiji pobedila je Koalicija za evropsku Srbiju, sa platformom koja je predviđala dinamičnu agendu za približavanje Zapadu. Pre šest meseci, Koalicija za evropsku Srbiju, uz ne malu pomoć Zapada, pre svih Evropske komisije i Socijalističke internacionale, ubedila je koaliciju okupljenu oko Socijalističke partije Srbije, u prosperitetnost svog programa i one su formirale parlamentarnu većinu i iznedrile vladu premijera Mirka Cvetkovića.

Pre pet meseci, vlada Koalicije za evropsku Srbiju i njenih partnera uhapsila je i izručila Haškom tribunalu Radovana Karadžića, optuženog za genocid i teške ratne zločine. Kao odgovor na Karadžićevo hapšenje, nacionalistička opozicija organizovala je protest u Beogradu na kome se okupilo samo desetak hiljada ljudi, što je bio jasan signal u kom smeru građani očekuju da zemlje krene. Pod pritiskom poraza, Srpska radikalna stranka se raspala.

Pre četiri meseca, parlament Srbije je velikom većinom glasova ratifikovao Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom, kao i Prelazni sporazum.

Pre dva meseca, Vlada Srbije odlučila je da počne jednostranu delimičnu primenu SSP-a od 1. januara 2009. godine.

Pre mesec dana, službeni Beograd postigao je sporazum sa EU o raspoređivanju njene civilne misije na Kosovu.

Ipak, na kraju godine, Srbija se nalazi u čudnovatoj poziciji. Proces evropskih integracija nije napredovao kao što se očekivalo. Srbija zaostaje čak i za Crnom Gorom. Da nema Bosne i Hercegovine, Kosova, Moldavije, Ukrajine, Gruzije, Jermenije i Azerbejdžana, ona bi se našla na začelju liste zemalja koje teže boljoj budućnosti. Odnosi Srbije sa EU, po svoj prilici su zaleđeni onog trenutka kada je odlučila da izvede 22 zemlje članice pred Međunarodni sud pravde, u formi traženja savetodavnog

mišljenja o proglašenju nezavisnosti Kosova.

Takođe, predstavnici Srbije u međunarodnim forumima dobili su instrukcije da glasaju protiv inicijativa EU, što praktično znači da Srbija ne deli vrednosti, stavove i mišljenja Unije o čitavom nizu pitanja u svetu, pa se nameće logičan zaključak da naša zemlja ne želi da uđe u klub koji je toliko različit, ukoliko, razume se, ne postoji skrivena, ali časna namera da menjamo EU iznutra.

U Srbiji, opijenoj vaskolikim uspesima u diplomatiji, niko ne govori o tome da, prema kriterijumima za pridruživanje, ima bezbroj stvari koje bi zemlja morala da promeni, prilagodi i pokaže da to ume da primenjuje, čime su naše šanse, strogo posmatrano, veoma slabe ili gotovo nikakve. Jedini način da Srbije postane članica EU u doglednoj budućnosti, to jest pre 2020. godine, jeste da svi u EU budu ubeđeni da Srbija geografski, civilizacijski, administrativno, državotvorno, kulturološki, vrednosno pripada evropskoj porodici nacija i da neće praviti velike probleme kad uđe u klub ako joj se, iz sentimentalnih razloga bude malo progladalo kroz prste prilikom ulaska.

To znači da bismo pod hitno – pa ako treba i da direktije Ministarstva spoljnih poslova rade prekovremeno - morali da usaglasimo naše pozicije o važnim i manje važnim međunarodnim pitanjima sa pozicijama EU. Pošto Srbija u najvećem broju slučajeva do sada nije imala poziciju (naša diplomatija, naime, veruje da se svet oblikuje u prizmi Kosova), bilo bi konstruktivno da zamolimo Nemačku, Francusku, Veliku Britaniju i Italiju da nam pošalju po jednog službenika iz političke uprave na dvatri meseca, sa beleškama o formiranju politike vezano za pitanja od važnosti za globalnu ekonomiju, ako nam je mrsko da razmatramo oblasti kao što su ljudska prava ili kolektivna bezbednost. U međuvremenu, najpametnije je da ministar spoljnih poslova i njegovi podređeni dobiju instrukcije da se ne pojavljuju i ne oglašavaju. A, ako ih neko pita zašto ih nema, da citiraju Konfučija: „Tišina je pravi prijatelj koji te nikada neće izdati.“ I da se sa skromnošću nasmeše kad ih neko suoči sa kontratezom Frensis Bejkona: „Ćutanje je vrlina budala.“

Sa stanovišta svega osim ličnog ega, bolje je da te smatraju budalom nego da glasaš u UN protiv osude javnih pogubljenja, mučenja i sakaćenja, ili da kao ministar spoljnih poslova kažeš da ne znaš ništa o stanju ljudskih prava u Iranu. Sreća te Srbija nije imala izuzetno važnih poslova u UN za koje je trebala podršku talibanskog režima u Avganistanu, jer bismo verovatno podržali zabranu školovanja za devojčice, uništavanje drevnih statua Bude ili tako neke stvari koje ističu kulturološke posebnosti prijateljskih režima. Za utehu, od aktuelnih stvari, tu je još mogućnost da podržimo genocid u Darfuru...

Koliko je naša pozicija loša, nije teško razumeti. Sa jedne strane, Srbija je okružena Bugarskom, Rumunijom i Mađarskom, zemljama članicama NATO i EU. Srbija neće u NATO i zavetovala se na vojnu neutralnost. Bugarska i Mađarska su priznale nezavisnost Kosova. Sa druge strane, Srbiju okružuju Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i, preko Kosova, Albanija.

Hrvatska i Albanija su na pragu članstva u NATO, a Makedonija i Crna Gora se tome nadaju u najskorijem periodu. Bosna i Hercegovina je nefunkcionalna država, raspolučena etničkim i etničko-kleptokratskim motivima. Hrvatska, Crna Gora, Albanija i Makedonija su priznale nezavisnost Kosova. Srbija je protiv Hrvatske podigla kontratužbu za genocid, a crnogorski i makedonski ambasadori u Beogradu proglašeni su nepoželjnim osobama.

Sve i da Kosovo nije tema balkanske stabilnosti, Srbija bi se morala duboko zamisliti nad svojom politikom. Ovo nije Srednji vek. Srbija nije najmoćnija zemlja u okruženju. Ekonomski, vojno, politički, bar tri zemlje u okruženju prestigle su Srbiju - da upotrebim sportski rečnik, tako popularan u najvišim državnim krugovima - za dve dužine pramca. Osim toga, članice su najmoćnijeg saveza u koji Srbija, zvanično, ne namerava da uđe.

Geostrateški posmatrano, NATO je veoma blizu da napravi prsten oko Srbije. Pošto nije izvesno da će Rusi organizovati nekakav *slavjanski* vazdušni most, naše opcije su: 1) da se pretvorimo u Švajcarsku, za šta treba dosta truda, 2) da pitamo gde treba da potpišemo izjavu lojalnosti, što nam ne bi bio prvi put, ili 3) da se uz nevidenu pompu prijavimo za punopravno članstvo. Sedenje i čekanje da NATO nestane sam od sebe - nije opcija, iako je to ono što trenutno radimo.

Na kraju, ali ne i najmanje važno, pravi test Srbije za članstvo u EU i NATO su odnosi sa Hrvatskom, zbog istorijskih sličnosti i razlika, saradnje i sukoba, politike, ekonomije i kulture. Ako Srbija nauči da živi sa Hrvatskom, veoma je moguće i da će druge zemlje naučiti da žive sa Srbijom. Tu, međutim, postoje dve tužbe pred Međunarodnim sudom pravde, jedna koju je Sud prihvatio i druga koja je još uvek u pripremi. Dve tužbe znače najmanje dve godine neizvesnosti za oba suseda. Neizvesnost je igralište u kojem se često skrivaju penali.

Za budućnost bilateralnih odnosa, ali i za perspektivu obe zemlje, bilo bi dobro da se konačno počne igrati fer. Beograd i Zagreb se predugo znaju da bi nešto moglo ostati skriveno. U tom smislu treba shvatiti i izjavu hrvatskog premijera Ive Sanadera, koji je, činilo se, van konteksta, rekao da Hrvati prema Srbima neće biti Slovenci, kada na dnevni red bude došlo članstvo Srbije u EU. Uopšte, politika opstruiranja napretka u odnosima i povlačenja drugih po sudovima nije nešto što donosi sreću balkanskim narodima, pa bi predsednik Boris Tadić, na kome izgleda leži odgovornost, trebalo i to da ima u vidu prilikom izbora novih kadrovskih rešenja, u okviru formalne ili neformalne rekonstrukcije vlade, o kojoj se dosta govori. ■

Istinski intelektualac i kosmopolit

PIŠE: DUŠKA ANASTASIJEVIĆ

Tradicija nalaže da prelazni period za primopredaju vlasti u Americi traje više od 70 dana, ali se ne pamti da se čekanje na dan inauguracije toliko otežalo. U jeku recesije i najgore ekonomske krize još od *Velike depresije* s kraja dvadesetih godina prošlog veka, dok je stopa nezaposlenosti u galopu, a industrijska proizvodnja u slobodnom padu, Bela kuća deluje avetinjski prazno, a njen stanar neopravdano odsutan. Nikada u istoriji Amerike aktuelni predsednik nije bio toliko nestrpljiv da se iz nje iseli, dok je novoizabrani u niskom startu da se u nju useli.

Anegdota kaže da su tokom prethodne primopredaje vlasti Klintonovi saradnici pre napuštanja Bele kuće sa svih kompjuterskih tastatura uklonili tipku sa slovom „w“, (inicijalom za srednje ime Džordža Buša, i njegov zaštitni znak) u znak sitne pakosti nakon što je Vrhovni sud presudio na štetu Ala Gora. Ostaje da se nagađa, šta bi tek bilo da su kojim slučajem znali u kakvom će neredu Buš ostaviti Ameriku svom nasledniku, makar i sve tipke u Beloj kući bile na svom mestu, ali je već sada jasno da će Baraku Obami jedan mandat biti prekratak da poništi sve negativne bilanse Bušove osmogodišnje vladavine. Buš je svom nasledniku ostavio dva nedovršena rata, koja su već odnela više od 4000 američkih života i nemerljivo više života neudržanih civila. Buš će ostati upamćen i kao predsednik koji je uveo praksu prisluškivanja bez sudske naloga, torturu. Ostaće upamćen i kao predsednik koji u svojevršnom gulagu na Kubi u Gvantanamu drži zatočenike od kojih mnogi još nisu čuli optužnicu, dok je istovremeno kod kuće pravosudni sistem koristio u političke svrhe.

Osim što će morati da se nosi sa svim lošim posledicama Bušovih odluka, Obama će morati da zaustavi razvoj i širenje nuklearnog oružja, obuzda ambicije Rusije, doprinese globalnoj borbi protiv klimatskih promena, i obezbedi prosperitet i ekonomski oporavak. Ostavio mu je zjapeću rupu u budžetu, i spoljni dug koji se popeo na vrtočlavih 10.000 milijardi dolara, najveću nezaposlenost u poslednjih 30 godina, i autoidnustriju, kičmu američke proizvodnje na kolenima. Ostavivši bankare sa Vol strita bez starateljskog nadzora, Buš im je omogućio da se ponašaju kao deca koja su se sama zaključala u poslastičarnici i ugasila svetlo. U krajnjem ishodu, jaz između bogatih i siromašnih u Americi nije bi veći od *Velike depresije* i doba razularenog kapitalizma, a pravilo da "kad Amerika kine ostatak sveta dobije upalu pluća", je u globalizovanom svetu dobilo svoju novu, nikad ružniju potvrdu. Zbog kraha na Vol stritu, mnogi koji su poželeli sledeće godine da se penzionišu uvideli su da su se pare iz njihovih penzionih fondova istopile i da će morati da produže radni vek, dok su mnogi odustali od ideje da decu pošalju na fakultet, jer nemaju od koga da uzmu kredit. "Ne dešava se često", rekao je svojevršeno Bernard Šo, "da jedan jedini čovek natera celu Evropu da se zapita da li se Amerika ikada civilizovala". Šo je to rekao za Vilijama Dženingsa Brajana, državnog sekretara Vudroa Vilsona, zdušnog zagovornika prohibicije i vatrenog protivnika železnice i

učenja Čarlsa Darvina, ali bi se u njoj danas Buš mogao lako preoznati. Kaže se da istorija dobrim predsednicima sudi po onome što su uradili, a loše vremenu koje je bilo potrebno da se uklone sve rđave posledice. Za raspoređivanje nereda koji je Buš ostavio iza sebe, već je sada jasno, biće potrebno nekoliko mandata.

Zbog svega ovoga nacija je nestrpljiva da vidi leđa predsedniku koji se ponaša kao da je već abdicirao, i da na delu vide čoveka koga su izabrali pre samo mesec dana. Nestrpljenje raste iz dana u dan, ne samo zbog promena koje im je obećao tokom kampanje, već iz silne želje da u ovako teškoj situaciji neko popuni vakuum. Za razliku od svojih prethodnika, Obama nije imao prava na predah od zamorne i maratonske kampanje, koja je trajala najduže u istoriji američkih izbora. Ne pamti se da je ijedan izabrani predsednik u ovako rekodnom roku sastavio kabinet, ne bi li umirio naciju da nije prepuštena sama sebi, ali i nervozne berzanske indekse.

Predsednik Linkoln, neskriveni Obamin politički uzor, koga u govtovništvu tek treba da nadmaši, svojevremeno se hvalio da se okružio „timom suparnika“, u želji da ponekad čuje i drugačije mišljenje. Ako se računa guverner Novog Meksika Bil Ričardson, koga je Obama imenovao za ministra trgovine, i bivši guverner Ajove, „američke žitnice“, koji je imenovan za sekretara poljoprivrede, u neposrednoj Obaminoj blizini je čak četvoro ljudi koji su se protiv njega borili za demokratsku nominaciju, a među kojima je najduže istrajala Hilari Klinton, buduća državna sekretarka. Šta više, u njegovom kabinetu su bar dvojica onih koji za Obamu verovatno nisu ni glasali – aktuelni ministar odbrane Robert Gejts, koga je Obama rešio da zadrži na istom položaju, i general Džim Džons, Obamin savetnik za nacionalnu bezbednost. Ovakav izbor suparnika svedoči o neverovatnoj hrabrosti i samouverenosti mladog predsednika, što je pohvalio i jedan Henri Kisindžer. Liberalni krugovi su ogorčeni što među imenovanima ima previše rivala, a premalo liberala, i da je za nekoga ko je obećavao promene tu i previše kontinuiteta. No, Obama je suočen sa tolikom silinom velikih očekivanja da će neko neizbežno ostati razočaran. Među razočaranima su i mnogi pripadnici *gay* populacije jer je Obama najavio da je na inauguraciju pozvao evangelističkog pastora Rika Vorena, okorelog protivnika *gay* brakova, koji bi trebalo da tom prilikom održi trominutnu molitvu. Onima koji su pažljivije pratili njegovu kampanju bilo je jasno od početka da Obama neće dozvoliti da se ideološke razmirice, koje su Ameriku u poslednje četiri decenije, a naročito u poslednjih osam godina, toliko podelile, da se nacija našla na ivici rovovskog kulturološkog rata, ispreče pred mnogo opipljivijim izazovima pred kojima se našla Amerika na početku XXI veka. Uz to, nakon najave sastava kabineta, Obamin rejting je u javnosti još više porastao, a takav rejting pre njega nisu imali ni Buš ni Klinton.

Istini za volju, nakon osam godina Bušove vladavine, tokom kojih je pokvario gotovo sve čega se dotakao, bilo bi pravo čudo da republikanci osvoje i treći mandat za redom. Po jednoj formuli, koja u obzir uzima podršku koju uživa aktuelni predsednik (ispod 20 odsto), ekonomski rast (država je u recesiji) i da li je jedna stranka bila u Beloj kući dva mandata, pobjedu demokratskog kandidata bilo je lako predvideti. Međutim, ova formula nije mogla da uzme u obzir da će pobediti kandidat koji je od svog oca Kenijca nasledio srednje ime Husein i prezime koje se rimuje sa Osama. Do ovih izbora Amerikanci afričkog porekla

popunjavali su najviša mesta u vrhunskom sportu i svetu šou biznisa, ne i u politici. Obama je bio jedini tamnoputi senator, od sto predstavnika gornjeg, kongresnog doma.

Okolnosti Obami jesu išle na ruku, i činjenica jeste da mu je put do Bele kuće u priličnoj meri utro Džordž Buš (koga se u završnici kampanje klonio i sam Džon Mekejn) ali to ni pošto ne umanjuje istorijski značaj pobjede senatora iz Ilinoisa, za koga je do samo pre dve godine malo ko čuo.

Među onima koji su u vijugavim povorkama satima čekali da dođu do glasačke kabine bilo je mnogo onih koji pamte vreme kada Amerikanci afričkog porekla nisu svuda ni imali pravo glasa, ili su se izlagali velikim opasnostima kada bi za tim pravom posezali, jer su potomci robovlasnika na sve načine pokušavali u tome da ih spreče. Predsednik Džonson je ovu ponižavajuću praksu i segregaciju ukinuo pre tačno četiri decenije, što ga je koštalo glasova na američkom jugu koji je i danas naklonjeniji republikancima. Obama je prvi predsednički kandidat koji je na birališta izmamio rekordan broj mladih, od kojih je blizu 70 odsto mladih od 30 godina glasalo za njega. Malo njih zna da je Bela kuća podignuta znojem američkih crnaca, pretežno robova, kojima su njena vrata bila zatvorena takoreći čitav jedan vek, izuzev ako u njoj nisu radili kao posluga. Tomas Džeferson, jedan od utemeljivača nacije se u Belu kuću uselio sa još desetak robova 1801. godinu dana nakon što je sazidana, a poslednji predsednik robovlasnik bio je Zakari Tejlor, koji je umro 1850. godine. Međutim, trebalo je da prođe pet decenija pa da jedan Amerikanac afričkog porekla, na nezapamćeno zgražanje, po prvi put kao gost predsednika sedne sa njim za trpezu u Beloj kući. Amerikanci afričkog porekla su kao gosti u Beloj kući zadržani na spavanju pre samo 35 godina, na poziv Ričarda Niksona. Ko nije razumeo ushićenje i suze radosnice nakon pada Berlinskog zida u novembru 1989, taj nije razmeo ni radost i suze tog novembra 2008.

No, simboli tu nije kraj. Obama je svoju pobjedu proslavio u Grant parku u Ilinoisu, koji je pre četiri decenije, u vreme demokratske izborne konvencije, bio krvavo poprište između policije i demonstiranata koji su protestovali protiv rata, i za veće građanske slobode. Demokrate su nakon toga u Beloj kući imali samo dvojicu svojih predstavnika, obojicu sa juga, a liberalizam je praktično proteran iz politike na univerzitete. Slobode za koju su se tadašnji liberali borili, za druge su značili nered. Bela radnička klasa je rasnu jednakost izjednačavala sa neredima, seksualnu revoluciju sa povećanim brojem razvoda, a liberalne vrednosti sa omalovažavanjem porodice, crkve, i zastave. Do 1968, demokrate su pobedile na sedam od devet predsedničkih izbora. Nakon 1968, demokrate su izgubile na sedam od deset izbora. U Grant parku nisu izbili samo neredi već i jedan dublji, kulturološki rat, u kome su ubedljivo pobeđivali Nikson, Regan i Buš.

Obama nije samo prvi predsednik afričkog porekla, već i prvi predsednik nakon Kenedija koji ne potiče sa juga, koji je pri tom i univerzitetski profesor. I što je važnije, Obama će biti prvi predsednik nakon mnogo decenija koji je istinski i neskriveni intelektualac, koji neće morati da se izvinjava što je načitan i kosmopolita, i što je nekada bio urednik prestižne harvardske „Pravne revije“.

Neko je na inauguraciji Teodora Ruzvelta za njega rekao da ima prvorazredni karakter, ali drugorazredni intelekt. Amerika je dobila predsednika čiji su i karakter i intelekt prvoklasni, i to u trenutku kada joj je to bilo najpotrebnije.

Ruski izazov Obami

PIŠE: BORIS VARGA

Očekuje se da će se stupanjem na dužnost novog američkog predsednika Baraka Obame ublažiti retorika između Vašingtona i Moskve, ali da to neće znatno menjati geopolitičke interese dveju super-silna

Administracija budućeg američkog predsednika Baraka Obame gotovo da je formirana i čeka zvanično preuzimanje dužnosti 20. januara 2009. godine. Građeci svoj predizborni imidž na umerenosti i suprotnostima Bušovoj agresivnoj politici u svetu, budući američki predsednik Obama od prvog dana u Beloj kući biće suočen sa nizom spoljnopoličkih izazova. Jedan od njih su budući odnosi sa Rusijom, kojoj upravo tako pomalo sputan Obama ide na ruku.

AMERIKA: Ipak, ravnotežu u odnosima sa Rusijom, između blage medijske pojave demokrate Obame i oštine administracije odlazećeg republikanca Buša, verovatno će činiti jastrebovi u okruženju budućeg američkog predsednika, kao što je državni sekretar Hilari Klinton i ministar odbrane Robert Gejts. Bivši demokratski kandidat za predsednika i suparnik Obame, supruga bivšeg američkog predsednika Bila Klintona, Hilari Klinton još u predizbornoj kampanji pokazala je svoj kritički stav prema Ruskoj Federaciji. Ona je iskoristila čuvenu Bušovu frazu o tome kako je, tobože, "zagledavši se u oči Putina video njegovu dušu", prokomentarisala, kako je i njoj bilo jasno "da bivši pripadnik KGB u profesiji nema dušu". Takođe, Klintonova je predsedničke izbore u Ruskoj Federaciji u martu ove godine nazvala "velikim kršenjem demokratije".

Kada je reč o unutrašnjoj politici, mnogi analitičari tvrde da će novoizabrani američki predsednik na početku mandata verovatno biti zaoklupljen formiranjem ravnoteže i kohezije unutar vlastite administracije, te da, kada je reč o spoljnoj politici, Vašingtonu neće biti u vrhu prioriteta Ruska Federacija i bivše sovjetske republike, već smirivanje tenzija oko rata u Avganistanu i Iraku.

Izbor Obame, kao prvog afroameričkog predsednika SAD, poklapa se i sa širenjem talasa rasizma u Rusiji, okrenutog uglavnom protiv azijskih naroda, prema sezonskim radnicima koji u ruske gradove na privremeni rad dolaze iz republika bivšeg SSSR. Prema podacima organizacija za zaštitu ljudskih prava, u Rusiji je ove godine na rasističnoj osnovi ubijeno više od 80 stranaca, što je mnogo više u odnosu na prethodne godine. Pobjeda kandidata afroameričkog porekla na predsedničkim izborima u SAD, sa jedne strane može se smatrati kao

finiš procesa rasne segregacije u Sjedinjenim Američkim Državama, dok, sa druge strane, nagli skok broja žrtava rasizma u Rusiji i pojava antiazijatskih raspoloženja, svedoči o dva dijametralno različita ternda, koja su verovatno posledica uočljivo različitih koncepcija liberalne i konzervativne državne politike Vašingtona i Moskve.

RUSIJA: Najave o potrebi omekšavanja američke politike i dolazak na mesto predsednika umerenog Baraka Obame, Rusi su iskoristili za rešavanje dugogodišnjih problema razmimoilaženja između Vašingtona i Moskve. Reč je pre svega o problemu postavljanja elemenata američkog protivraketnog štita u Istočnoj Evropi i širenja NATO na prostor bivšeg Sovjetskog Saveza, a što Rusija smatra ugrožavanjem njene vlastite bezbednosti. Predsednik Ruske Federacije Dmirtij Medvedev čestitao je Braku Obami izbor za predsednika SAD, rečima, da su "američko-ruski odnosi istorijski važni kao faktor stabilnosti u svetu", ali istog dana Medvedev je u svom obraćanju parlamentu najavio da će, ukoliko Vašington u Češkoj i Poljskoj razmesti elemente svog protivraketnog štita, Moskva razmestiti svoj novi raketni kompleks "Iskander" u Kalinjingradskoj oblasti, najzapadnijoj ruskoj provinciji koja je okružena zemljama EU. Ruski poklon novoizabranom američkom predsedniku analitičari smatraju svojevrsnim dobro tempiranim izazovom koji je Moskva uputila Baraku Obami, a za vreme predizborne kampanje Obama je izrazio sumnju u efikasnost i ogromne troškove za protivraketni američki štit u Istočnoj Evropi, te je sve više analitičara koji smatraju da Vašington pred ruskim zahtevima može na nekin način i da "omekša".

Drugi žestoki izazov američkoj politici na prostoru bivših komunističkih država, Rusija je uputila još početkom avgusta u Gruziji nakon pokušaja predsednika Mihaila Sakašvilija, koji uživa veliku podršku Vašingtona, da pod kontrolu Tbilisija vrati separatističke republike Abhaziju i Južnu Osetiju. Rusi su maksimalnom žestinom intervenisali u Gruziji i za samo nekoliko dana gotovo paralizovali malu kavkasku postsovjetsku republiku Gruziju, što je u medijima okarakterisano kao "disproporcionalni rat". Iako je Barak Obama kao predsednički kandidat u svojoj kampanji bio umereniji u odnosu prema Rusiji od republikanca Mekejna koji je poslednjih godina zastupao politiku oštrog dijaloga sa Moskvom, i Obama se najoštrije protivio ruskoj vojnoj intervenciji u Gruziji.

Treći izazov novom američkom predsedniku od strane Rusije, jeste takozvani "asimetričan odgovor" na postavljanje elemenata američkog protivraketnog štita u Češkoj i Poljskoj i planovi za širenje NATO na Gruziju i Ukrajinu. Tim "odgovorom" najavljujanim još početkom ove godine, videli smo, mogu se smatrati manevri ruske armije u Karipskom basenu. Prisustvo ruske vojske u tim delovima sveta, prvi put još od Drugog svetskog rata (Panamski kanal) i kubanske krize, i saradnja sa "neprijateljima SAD", pout Čaveza i Moralesa, simbolično predstavlja odgovor prisustvu američke vojske na Kavkazu i najavi budućeg državnog

EUFORIJE

Po prvi put od kraja hladnog rata politička euforija i svojevrsno stvaranje kulta ličnosti postalo je ove godine приметно na obe strane bivših frontova – u Sjedinjenim Američkim Državama i Ruskoj Federaciji. Uz to, obe super sile u posljednje dve godine optuživale su jedna drugu za "širenje nedemokratske politike" u svetu i pokušaj izazivanja hladnog rata.

Samo nekoliko meseci pre predsedničkih izbora u Rusiji, bivši ruski predsednik Vladimir Putin imao je rejting od čak oko 70 odsto, što je najviša popularnost jednog političara u novijoj ruskoj istoriji. Visok rejting Putina pomogao je partiji Jedinštena Rusija pri osvajanju dvotrećinske većine u Dumi i izboru novog ruskog predsednika Dmitrija Medvedeva. Iako Rusija nije menjala ustav da bi se Putinu omogućio treći predsednički mandat, što se predlagalo i na neki način očekivalo, krajem ove godine u Ruskoj Federaciji inicirano je pitanje produženja mandata ruskog predsednika sa 4 na 6 godina. Tako da, hipotetički, ukoliko se Putin kandiduje na predsedničkim izborima najkasnije 2012. godine, imaće mogućnost da na tom mestu ostane do 2024, a njegova politika da se u Rusiji sprovodi gotovo četvrt veka. Sociolozi iz ruskog centra "Jurija Levadi" smatraju da se u Rusiji zbog pasivnosti masa i nepostojanja demokratskih institucija razvila takozvana "diktirana demokratija". Za vreme mandata Vladimira Putina promenjen je i stav javnog mnjenja kada je reč o upotrebi "čvrste ruke", jer istraživanja pokazuju da većina ispitanika smatra da "potpuna vlast u rukama predsednika ide u državnu korist Rusije". Prema tim istraživanjima, novi autoritarizam u Rusiji se ograničava, bez traženja lojalnosti od građana, već suzdržavanju širokih masa od izražavanja neloyalnosti prema vlastima, te da u Ruskoj Federaciji polako tinja ono što je od pedesetih godina tinjalo u Sovjetskom Savezu – skrivena erozija i decentralizacija vlasti, kao i njihova latentna delegitimizacija.

Kritike nezavisnih analitičara prate i takozvanu "Obamomaniju" u Sjedinjenim Američkim Državama. Najviše je приметne iracionalna nada jednog dela stanovništva da novoizabrani predsednik Obama ima sposobnost da "preko noći" promeni sve ono što ih je nakon objavljivanja "međunarodnog rata protiv terorizma", rata u Avganistanu i Iraku, kao noćna mora pratilo tokom dva predsednička mandata republikanskog predsednika Džordža Buša. Američki i bosansko-hercegovački spisatelj Aleksandar Hemon u svom autorskom tekstu "Obama, mi ti se kunemo" primećuje, kako iracionalno obožavanje Obame neće pomoći ni njemu, ni političarima Sjedinjenih Američkih Država da bi se u jeku svetske ekonomske krize "iščupali od bušizma i njegovih posledica, nego to mogu učiniti korektivni kvaliteti demokratije; Obami ne treba narod koji će ga slepo pratiti, nego građani koji će se s njim suočiti i, ako treba, suprotsaviti".

sekretara Hilari Klinton, da bi trebalo "dati Nobelovu nagardu predsedniku Ukrajine Viktoru Juščenku i Gruzije Mihailu Sakašviliju", navodno zbog njihovog prozapadnog angažmana.

OČEKIVANJA: Iako se u poslednje dve godine u svetskim medijima mnogo govorilo o mogućnosti izbivanja novog hladnog rata između Vašingtona i Moskve, većina analitičara to smatra nemogućim, pre svega zbog nepostojanja idološkog suprotstavljanja i zbog isprepletenosti međunarodnog kapitala. Pre bi se moglo reći da postoji svojevrsno nerazumevanje ambicija između političkih elita u Americi i Rusiji. Sjedinjene Američke Države smatraju da bi za Rusiju bilo bolje da sebe vidi kao deo zapadne civilizacije, i, diskretno kao gubitnika u hladnom ratu, nekog ko će se, poput Nemačke nakon Drugog svetskog rata, više prikloniti interesima Vašingtona. U drugom mandatu ruskog predsednika Vladimira Putina postalo je jasno da Rusija ne deli sa Vašingtonom takve vizije, već da sebe vidi kao samostalnijeg geopolitičkog igrača na prostoru Evroazije.

Međutim, Rusija je početkom decembra Vašingtonu i Briselu poslala dovoljno jasne signale da sa njima želi da razvaja bliske partnerske odnose, posebno u planovima za stvaranje zajedničkog slobodnog tržišta SAD-EU. Na sastanku Asocijacije evropskog biznisa ministar inostranih poslova Rusije Sergej Lavrov predložio je stvaranje jedinstvenog ekonomskog prostranstva između, kako ih je nazvao, "predstavnik evropske civilizacije" - Sjedinjenih Američkih Država, Evropske unije i Ruske Federacije. Nastup Lavrova smatra se prvim ozbiljnijim korakom ka otoplavanju odnosa između Moskve, SAD i EU, nakon ruske vojne intervencije u Gruziji. Međutim, i dalje u tim odnosima ostaje otvoreno osetljivo pitanje ruskog "asimetričnog odgovora", širenju NATO na Istok i prisutnosti ruske armije u Karipskom basenu.

Očigledno je da su oba nova predsednika, Medvedev i Obama, nasledili prilično složenu političku situaciju u međunarodnim odnosima, pogotovo imajući u vidu globalnu ekonomsku krizu. Sudeći po svemu, može se očekivati da se izborom Baraka Obame na mesto predsednika SAD, politika Vašingtona neće drastično menjati prema Rusiji, a niti Medvedev planira da menja nasledenu Putinovu politiku prema Americi. Sigurno je da će nivo odnosa između SAD i Rusije zavisiti i od toga da li će Obama završiti projekat američkog protivraketnog štita u Evropi i podržavati širenje NATO na Istok, a posebno na prostor bivših sovjetskih republika Gruzije i Ukrajine, protiv čega energično nastupa Rusija koja je spremna, videlo se u Abhaziji i Južnoj Osetiji da, u slučaju širenja severnoatlantske alijanse do njenih granica, primeni i oružanu silu. Ono što je očigledno, jeste da će se o američkim i ruskim raketama raspravljati možda čak i više nakon mandata Buša i Putina, ali sa nadom da novi talas posthladnoratovskih odmeravanja može imati, ako ništa drugo, barem na rečima blaži ton.

(Autor je dopisnik BBC za Jugoistočnu Evropu)

Peking: Konkurent, prijatelj, ili...

PIŠE: DRAGAN PAVLIČEVIĆ

Izbor Baraka Obame za predsednika SAD dobio je ogromnu količinu pozitivne pažnje u kineskoj javnosti. U zemlji gde je glasanje „zabranjeno voće“ i neiskušeni egzotični izraz slobode i u kojoj bezlične tehnokrate stižu na čelo države nakon decenija treninga daleko od očiju javnosti, put tamnoputog autsajdera do Bele kuće na krilima masovne narodne podrške očekivano je stekao simpatije mnogih. Domaći internet portali i blogosfera kao i sva dnevna štampa 5. novembra bili su preplavljeni naslovima tipa „Obama: evo promena!“ ili „Amerika menja boju“, koji pokazuju ne samo ushićenje sa kojim je i u Kini praćena istorijska predsednička trka, već i velika očekivanja da će partnerska i prijateljska nota krasiti odnose Obamine Amerike i Kine. Među mnogim pozitivnim reakcijama i očekivanjima zabeleženim u kineskim medijima po završetku američkih izbora, reči jednog pekinškog učitelja možda na najjednostavniji način objasnjavaju duh trenutka i kineska očekivanja: „Obama je drugačiji. On treba Kinu da tretira kao ravnopravnog partnera, sa poštovanjem za ono što ona radi i što je do sada postigla.“

Sedam knjiga koja su za temu imale Obamu prodavale su se „kao alve“ po pekinškim knjižarama tokom poslednjih dana predizborne kampanje. Čak se i *China Daily*, dnevnik i partijsko glasilo na engleskom jeziku, netipično priključilo opštem ushićenju i u komentaru pod naslovom „Kina želi dobro novom američkom predsedniku“ objavila da „kao i američki narod na drugoj strani Pacifika, i mi smo ushićeni

izborom Baraka Obame za predsednika“. Jedino je državna agencija Hsinhua u dobro tajmiranom komentaru odolela euforiji i podsetila da „zapadna demokratija ne može da izleči sve bolesti“.

Kineski vrh je, pak, celu kampanju u Americi pratio bez ikakvog uplitanja, i gotovo bez zabeležene zvanične izjave koja bi se ticala predsedničke trke, držeći se čvrsto principa nemešanja u unutrašnje stvari drugih država. Upućeni tvrde da su, ipak, održavali kontakte sa obe strane, u želji da izgrade pozitivan odnos sa budućim predsednikom, kritičan za nastavak uspešnog upravljanja kompleksnim ali, u poslednjih nekoliko godina stabilnim odnosom između dve svetske sile.

Upravo zbog toga, poznavaoći prilika u Pekingu veruju da su Hu Đintao i drugovi priželjkivali da kandidat Republikanske partije bude pobednik izbornog maratona. Republikanska administracija u prethodnih 8 godina razumela je da je međusobna zavisnost ključ kinesko američkih odnosa. Mada zbog sopstvenog javnog mnjenja to nije javno priznavala, ona je sa Kinom izgradila veoma dobar odnos kakvog nije bilo od uspostavljanja diplomatskih veza 1972. godine, u doba predsednika Niksona. Povremene strele odapete ka Pekingu na račun stanja ljudskih ili prava intelektualne svojine, služila su više domaćim potrebama i održavanju iluzije u američkoj javnosti da je diplomatija SAD motivisana borbom za svetsku pravdu i demokratiju, nego iznuđivanju poboljšanja stanja u Kini. Sa druge strane, američke investicije su se slivale u Kinu, zapošljavajući milione ljudi i sa sobom donoseći tehnologije, proizvode i nezaobilaznu potrošačku pop-kulturu, što je sve zajedno učinilo enormni privredni rast mogućim i doprineli kvalitetu života kakav ranije nije bio viđen. Na drugoj strani Pacifika, jeftinija kineska roba zauzimala je sve više prostora na rafovima novog kontinenta, dok su kineske vlasti nastavile da marljivo kupuju američke državne obaveznice, tako „čuvajući“ SAD od inflacije i omogućavajući Amerikacima da sačuvaju opušteni potrošački životni stil.

Na geopolitičkom planu, u godinama kada se moćna američka ratna mašinerija već našla na tankom ledu u uzavrelim goletima Iraka i Avganistana, kooperativna uloga Kine u naporima da se kontrolišu nuklearne ambicije Irana i pogotovo Severne Koreje od velikog je značaja za Vasington. Otuda su i zaista velike glavobolje za Ameriku, poput ogromnog trgovinskog deficita i sa tim povezanog „veštačkog“ kursa kineskog juana (koje mnogi u Americi krive za gubitak velikog broja radnih mesta), ostala u drugom planu i nisu suviše potencirana od strane Bušove administracije. Odlazeći američki predsednik, čiji je otac čest i rado viđen gost u Pekingu i ima ogromne poslovne interese u Kini kroz investitorsku grupaciju „Karlajl“ čiji je savetnik za Aziju, čak je i povremeno pružao direktnu

diplomatsku podršku Kini. Najbolji primer bio je kada ni za trenutak nije dovodio u pitanje svoje učesće na otvaranju OI u i onda kada su se njegovi glavni partneri u NATO, Gordon Braun, Angela Merkel i Nikola Sarkozy, odlučili za bojkot, zbog incidenata na Tibetu u martu 2008. godine.

Zbog svega toga, vojnik iste partije kao i porodica Buš, Mekejn je viđen kao dobra prilika da se ovaj, po Kinu pozitivni trend nastavi. Obama, na drugoj strani, zbog svoje relativno nepoznate prošlosti i nepoznatih stavova o mnogim pitanjima, u Pekingu je tretiran sa više podozrenja. Njegova poruka o "korenitoj promeni načina na koji se posao radi u Vašingtonu" i želja za "iskrenom multilateralnom saradnjom na svetskim pitanjima", sigurno je naišla na odobravanje iza vrata Džong-uan haja (sedište kineske države i partije). Međutim, ostala su mnoge nedoumice i kineski lideri sa nestrpljenjem čekaju da vide koju će poziciju zauzeti Obama o mnogim pitanjima. Pre svega, demokrate su, po prirodi, sklone da značajnije mesto u svojoj politici daju ljudskim i građanskim pravima, a poslednja stvar koju kineske vlasti žele je da tibetansko i ugarsko pitanje, sloboda medija, ograničene lične slobode itd., postanu ose na kojima će se definisati kinesko-američki odnos. Nedorečeni, ali nagovešteni protekcionizam koji se javljao u Obaminim govorima u poslednjim danima kampanje kao način da se zauzda mesečni deficit od 17,5 milijardi dolara koji SAD imaju sa Kinom, takođe je bolna tačka za Peking, pogotovo u ovom trenutku kada se fabrike po Kini na veliko zatvaraju, zbog smanjene potražnje izazvane finasijskom krizom i kada je izvoz u Ameriku više nego potreban radi očuvanja stabilne domaća situacija. Takođe, Obama se opredelio za razvijanje "zelenih industrija" na lokalnom, i aktivnu ulogu u rešavanju klimatske krize, na globalnom planu. Ovo bi moglo da pojača pritisak na Kinu – u nezgodnom trenutku ekonomske nesigurnosti – da se odlučno posveti promeni energetskeg modela na kome se kineska privreda zasniva, a koji se odlikuje zabrinjavajućom energetskeg neefikasnošću i, takođe zabrinjavajućom činjenicom da je između 65 i 70 odsto energetskeg potreba namireno sagorevanjem uglja. Ukoliko se Obama odluči da progura ratifikaciju Kjoto-protokola, Kina više ne bi mogla da se krije iza SAD i ostala bi usamljena u ulozi neodgovornog svetskog zagađivača, bez argumenata za to što ne preduzima zahtevne, rizične i skupe projekte smanjenja stetnih emisija.

I naravno, tu je Tajvan, kome se, otkako je Barak Obama izabran, čak i za domaće prilike prečesto dodeljuje glavno mesto u medijski eksponiranim izjavama kineske diplomatske vrhuške i odabranih visokih funkcionera, uključujući i samog predsednika Hua. Oni su redom izrazili nadu "da će novi američki predsednik shvatiti značaj Tajvana kao centralnog

pitanja za odnose Kine i Amerike". Bela kuća je opredeljena za "politiku jedne Kine", odnosno tretira Tajvan kao „odbegli“ deo Narodne Republike Kine, a ne kao nezavisnu državu. I mada to Obama sigurno neće menjati, ovo ostrvo je važno strateško i vojno uporište SAD u Pacifiku i zgodno oruđe da se kineska energija koliko-toliko kanalise što bliže azijskom kopnu, a što dalje od pacifičkih ostrva i unutrašnjosti kontinenta, gde SAD zeke da zadrže ključni uticaj. Tako je i Obama pozdravio isporuku oružja vrednu 6,5 milijardi dolara Tajvanu u oktobru ove godine, kao "pravi odgovor na odbrambene potrebe Tajvana", što je izazvalo veliko nezadovoljstvo u Pekingu. Čak i u petonovembarskoj čestitci novoizabranom predsedniku, Tajvan je naglašen kao pitanje na kome se temelji kinesko-američki odnos, a već sledećeg dana kineski mistar inostranih poslova u redovnom medijskom obraćanju podvukao je želju Kine da Amerika prestane sa prodajom oružja Tajvanu.

Tako Peking Obamu dočekuje sa nadom i strepnjom. Obama je prošle godine izjavio da "Kina nije ni prijatelj ni neprijatelj, već konkurent". Kina želi dobre odnose sa svima i pre svega sa SAD, jer joj mirna međunarodna situacija odgovara da se zabavi kritičnim unutrašnjim problemima, obezbedi nastavak ekonomskog rasta i jača svoj uticaj širom sveta, i u međunarodnim institucijama. Iz kineske perspektive, Obama želi isto, jer mu mirna međunarodna situacija ostavlja vremena da se zabavi gorućim pitanjima koje su mu na stolu – finasijska kriza, oporavak američke privrede i rat u Iraku. Otuda Peking veruje da Vašingtonu treba partner u očuvanju globalne stabilnosti i da je poprilično neverovatno da će se nova američka administracija odlučiti za jednostran pristup i ozbiljan pritisak na Kinu u vezi sa ljudskim pravima, Tibetom i unutrašnjim pitanjima, trgovinskim balansom, ili bilo čime drugim što bi moglo da komplikuje situaciju. Zapad ovih dana željno baca poglede ka kineskom trezoru u kome se nalaze gotovo 2 biliona dolara deviznih rezervi, koje vidi kao jedan od mogućih ključnih izvora finasijsa za ubrzan izlazak iz sadašnje krize. Sve ovo ovo daje sigurnost Pekingu da će i Obama, kao i njegov prethodnik, sagledati povezanost interesa i definisati Kinu, možda ne baš kao prijatelja, ali ne ni prevashodno kao konkurenta, kako je to još prošle godine bilo. ■

Yes, he can!

PIŠE: MILE LASIĆ

Širom svijeta se sa pomiješanim osjećajima gleda na Bushovih osam godina u Bijeloj kući, na „Bushovu Ameriku“, koja nije postala sinonimom neslobode samo za mirovnjake, ljevičare, antiglobaliste i slične grupacije, nego i za posve umjerene, oprezne ljude koji misle svojom glavom, kako u samoj Americi tako i u svijetu. Pri tome je najgore onima koji se ni krivi ni dužni nadju „u istom košu“ s apriornim antiamerikancima, onima koji negiraju značenje SAD u modernoj povijesti u svakom pogledu. Njih možete čuti u svakoj provincijskoj kavani, pri čemu se Americi zamjera uglavnom to što joj interesi nisu sukladni vlastitom ukusu ili interesu. Nivo ove vrste diskursa, pak, ne zavređuje ozbiljan komentar. U veoma kompleksnoj situaciji su bili oni koji znaju da su SAD i dalje zemlja umjetnosti i znanosti, a nisu mogli da čute pa taman se kritika „bushizma“ razumijela i kao anti-amerikanizam. Hoće se reći – unatoč sebi takvoj kakva je bila u Bushovo vrijeme – nije se niti tada smjelo zaboraviti da se upravo SAD ima zahvaliti više od polovine tehnoloških i znanstvenih pronalazaka u svijetu, da upravo iz SAD potječe dvije trećine dobitnika Nobelove nagrade za fiziku, za medicinu (biologiju), za... Pogotovo što su protiv Bushove samovolje u Americi bili oduvijek takvi kakvi su pokojna Susan Sontag, antiglobalisti tipa Naoma Chomskog

Kod Obame na kazanu

PIŠE: VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Fenomen je na pravi način formulisao Brana Crnčević. On je Obamu smestio među nas (Srbe) bez zazora. Pre toga su to, međutim, uradili mnogi profesionalni novinari, urednici i politički analitičari. Do 20. decembra u srpskoj štampi Barak Obama je pomenut ni manje ni više nego 403 puta. Prisustvo novog američkog predsjednika ne može se uporediti ni sa jednim drugim stranim političarom. Osim, naravno, sa Putinom – koji se pominje 954 puta. Koliko, međutim, Putina uopšte možemo posmatrati kao stranog političara. Osim toga, Obama je u većoj meri prisutan u srpskim medijima tek od polovine ove godine za razliku od Putina koji u Srbiji predstavlja medijskog i političkog konstantu (idola) godinama.

Da li će Obama istisnuti Putina sa vrha popularnosti, ili će oni bratski podeliti srpsku političku i medijsku scenu tek ćemo da vidimo. Sva je prilika da će Kosovo biti značajnije od ekonomije. (Bar što se tiče naše političke elite.) Kad je reč o Obami i Putinu nema sumnje da će im ekonomija, a posebno cene nafte i gasa, biti daleko važnije. Da li će, i kad će, to da otkriju srpski mediji i nije neka velika tajna – do kraja sledeće godine.

Nema sumnje da je srpska javnost od početka američke izborne trke bila „naoštrena“ da navija za Baraka Obamu.

ili filmadžije tipa Michaela Moorea, kao i čitave skupine umjetnika i znanstvenika koje Bushovi „kreationisti“ ponajviše mrze...

Francis Fukuyama nije samo sveučilišni profesor i autor čuvene knjige „Kraj povijesti“, nego je i jedan od prvih ljudi američkog časopisa *The American Interest*, pa o nedostatku patriotizma američkih boja kod njega ne može biti ni govora. E, taj i takav Fukuyama je u časopisu za političku kulturu *CICERO* (br. 03/2008) objavio esej „Bushova krivica za antiamerikanizam“, u kojem je narečeni George proglašen glavnim krivcem za nabujali antiamerikanizam u svijetu. U ovom eseju Fukuyama prosto sahranjuje Bushovu doktrinu i konkretno Bushove „preventivne mjere“ poslije „11. 9“, ukazujući da su bezrazložno proširene na zemlje kakva je bila Irak. Fukuyama principijelno upozorava, takodjer, da se ne mogu „preventivnim mjerama“ opravdavati „vojne intervencije“, pogotovo se ne smije intervenirati samo na osnovu pretpostavki. Druga Fukuyamina ključna primjedba je to što su Bush i ekipa „pogrešno kalkulirali“ sa reakcijom u svijetu na njihov neskriveni unilateralizam, na tvrdoglavo prakticiranje „hegemonijalne moći“, bez suglasnosti Vijeća sigurnosti UN.

I dok se na Balkanu u devedesetim godinama prošlog stoljeća još mogla opravdati intervencija SAD i NATO pojmom „vođstvo“, i „uspjehom“, veli Fukuyama, intervencija u Iraku se sama od sebe ogolila kao puki „unilateralizam“. Takvo američko ponašanje postalo je, pak, sve nepodnošljivije i za „najbliže američke saveznike“, je i dovelo do „strukturnog antiamerikanizma“ u cijelom svijetu.

To što je Obama predstavljao demokrate samo po sebi nije predstavljalo nikakvu prednost. Popularnost Baraka Obame u Srbiji posledica je dve konkretne činjenice: najpre, zato što je prvi ozbiljan predsednički kandidat koji nije belac i drugo, zato što je njegov protivkandidat bila Hilari Klinton. Iz kombinacije ove dve činjenice lako se može rekonstruisati psihološki profil Obaminog srpskog navijača. Kao prvo, postoji uverenje da će neko ko je crnac mnogo bolje razumeti neravnopravni položaj srpskog naroda, njegove žrtve i poniženja kojima je godinama bio izložen. Sličan mehanizam je primenjen i u odnosu na Jevreje. Jevreji bi, po definiciji, morali da budu mnogo osjetljiviji i prijemčiviji na srpske žrtve i jade, jer su ih sami najviše iskusili. Ova fantastična žrtvena internacionala u osnovi je ideologije, da ne kažem, filozofije jednog Brane Crnčevića ili Mihaila Markovića. Zbog toga su razočarenja zamišljenim saveznicima tako bolna i tako razarajuća.

To da je Obama prijatelj Srba, najviše je zavisilo od medija. *Glas* i *Kurir* su od početka bili veoma sumnjičavi. *Press* je gromoglasno promovisao njegovo prijateljstvo. *Politika* je bila veoma oprezna. Nije bila sigurna ko će odneti pobjedu bez obzira na Galupova istraživanja. Posebno je to bio slučaj prilikom Obamine evropske turneje. Nervozna reakcije Angeline Merkel na Obaminu najavu da održi govor u Berlinu, *Politika* je prihvatila bez rezerve. Kada je Obama doživeo trijumf u Berlinu sve je postalo mnogo lakše. To je postala medijska činjenica koja se nije mogla relativizovati.

Izbor Baraka Obame pratile su veoma zanimljive analize sastava njegovog kabineta. Kao da je tu došlo

Vrijedilo bi pronalazirati, takodjer, poručuje Fukuyama, kako to da jedna vojna sila koja izdaje za naoružanje koliko sve druge zemlje u svijetu zajedno, ne može "umiroviti" jednu zemlju kakva je Irak s 24 milijuna stanovnika. Bushu i njegovoj ekipi je u svemu, pa i u Iraku, nedostajalo kompetencija, zaključuje Fukuyama.

Zaključimo – pred novim američkim predsjednikom - crne puti i sa srednjim imenom Husein - nisu samo politički, nego i civilizacijski izazovi. SAD mogu biti ponovno zemlja slobode i "neograničenih mogućnosti" samo pod uvjetom da se repariraju štete nanijete američkoj demokraciji Bushovom samovoljom. Europska unija bi pri tome Americi mogla po prvi put poslužiti i kao uzor...

U vezi sa euforijom u svijetu nakon pobjede Baracka Obame oprezniji analitičari i znalci upozoravaju s razlogom na opasnosti pretjerivanja, posebno od zlorablivanja sintagme o početku tzv. novog doba za cijeli svijet. Profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu Ivan dr Grdešić, inače bivši hrvatski veleposlanik u Washingtonu, misli da "novo doba" uistinu počinje "na neki način, ali ne za cijeli svijet nego za Ameriku". Prevelika su očekivanja od jednog čovjeka, misli dr Grdešić, uostalom Obama je u svom pobjedničkom govoru poručio kako stanje u američkom društvu ne može preokrenuti on sam, u jednom danu, u jednom mandatu, nego da je potrebna zajednička dugoročna akcija.

I, odista, ako se samo letimično pogledaju ključna Obamina obećanja tijekom izborne kampanje, vidljivo je da ih neće biti lako ispuniti. Obama je, primjerice, u vezi sa ratom u Iraku obećao da će stupnjevito i najvećim dijelom

do izvesne ravnoteže: na svakog prosrpskog člana kabineta dolazila su bar dva antisrpska. Vrhunac se, naravno, odigrao ranije – izborom Džozefa Bajdena za potpredsjednika. Bajden je odmah ocenjen kao veoma loš, antisrpski izbor. Izbor Hilari Klinton za državnog sekretara takodje nije povećao optimizam u Beogradu.

Pa ipak, uprkos tako lošoj konstelaciji zvezda i savetnika, ukupna očekivanja od Baracka Obame su pozitivna.

Obama kao predsjednik SAD probudio je i u Srbiji izvesnu nadu koja nije više vezana samo za ono što je deo prošlosti, tradicije ili mitologije – to je nada koja se vezuje za sudbinu cele planete na kojoj, gle čuda, postoji i Srbija. Izgleda da je virus globalizacije dospelo i do Srbije i da tu više nema pomoći. Globalni problemi kao što su ekonomska kriza i recesija, globalno zagrevanje, problemi sa energetikom, obrazovanje, bolesti... sve su to pitanja koja se više ne mogu preskočiti ili zaobići. U tom poretku stvari, Kosovo sve više postaje problem ljudskih prava i bezbednosti, zagadjenosti, kriminala, komunikacije i ekonomije, a sve manje pitanje statusa.

Barak Obama budi nadu da će se sve veći broj, pogotovo mladih ljudi, suočavati sa izborom koji neće zavisiti od ljudi kao što je Brana Crnčević ili Vojislav Šešelj.

S druge strane, malo zlobe nikome ne škodi. Kad *Kurir* najavi odlazak na molitveni doručak u Vašington – kod novog američkog predsjednika, naslovom: „Kod Obame na kazan“, onda je to već uobičajena mera ukusa i dostojanstva koju na ovaj ili onaj način, pokazuje većina štampanih medija u Srbiji. Sve je, naime, štos i foliranje, pogotovo izbori.

povući američke trupe iz Iraka za 16 mjeseci, do polovine 2010. godine. Obećao je, između ostalog, i da će zatvoriti zloglasni logor Guantanamo, te da će diljem zemlje angažirati 50.000 novih policajaca.

U vezi sa svim tim direktor Centra za politološka istraživanja iz Zagreba, prof. dr Anđelko Milardović upozorava: "Svijet je euforičan jer misli da će Obama odmah povući vojsku iz Iraka i zatvor u Guantanamo. Sve ovisi o tome koliko će on sada moći realizirati svoja predizborna obećanja s obzirom na unutrašnje stanje u SAD, a pri tome mislim na to da važnu ulogu ima vojno-industrijski kompleks. Taj vojno-industrijski kompleks će se morati pitati o povlačenju iz Iraka i Guantanamo. I oko ekonomske krize sigurno neće biti neovisan, nego će ga sputavati financijske institucije" (www.index.hr, 5. 11. 2008).

Obama je u više navrata najavio, takodjer, da će stubokom promijeniti način rješavanja spornih pitanja u odnosima s Iranom, Sjevernom Korejom, Rusijom, Kinom, sa zemljama Bliskog istoka, s Afganistanom i Pakistanom. U svim spornim pitanjima prednost bi trebala imati diplomacija nad uporabom sile, poručivao je Obama tijekom izborne kampanje, najavljujući tzv. meku američku diplomaciju i povratak multilateralizmu. Tome se Europljani, naravski, najviše raduju...

Posve drugačije bi trebala izgledati u odnosu na Busha juniora i Obamina politika u oblasti financija. Obama podržava, između ostalog, dodatni konjunktorni program za saniranje narušene američke privrede, najavljuje pomoć vlasnicima imobilija koje pate uslijed aktualne hipotekarne

OBAMA MEĐU NAMA

Glas Javnosti, 10.11.2008, strana 5.

Srpska posla

Brana Crnčević

Sve smo lekove probali, a doktori koji dolaze u vizitu kažu: Srbija je još bolesna, moramo pojačati terapiju. Preporučuju nam Eulek (s!) ukus je, kažu, gorak, ali valja probati. Eulek će biti isproban na Kosovu, a doktori već merače Vojvodinu. Dijagnoza je čudna: Srbija će umreti, ako ne ozdravi, ali ima nade; ozdraviće ako ne umre. Doktori iz celog sveta obilaze Srbiju, mere joj pritisak, vade krv, a pritisak se uporno povećava. Američki i engleski ambasador su dežurni lekari, ponekad im se priključi Nemač, a kad je Nemač umoran, odmeni ga Francuz. Leče nas na kredit. Ako ne budemo imali para, a javna je tajna da smo švorc, založićemo ono što imamo, a kad izgubimo sve što imamo, niko nam više ništa ne može uzeti! Ako Srbija, kojim slučajem, ostane u drugom stanju, rodiće se nova, lepša, pametnija Srbija, ginekolozi će biti stranci, ali babice su naše. Naše dežurne babice otkrile su da postoje dve Srbije, jedna je za Evropu, druga nije nizašta, da bi jedna Srbija preživela, druga mora umreti. Ili, najpoštenije rečeno, da bi jedna Srbija disala slobodno, druga mora biti u ćorki.

Mrak! A onda iznenada tračak nade: **Obama**, blago nama.

Obama je tek treći predsjednik SAD koji će, baveći se svetskom politikom, baciti pogled na Srbiju. Klinton je napravio vezu između Dejtona i Haga, Buš je posle Klintona

krize, najavljuje novine u insolventnom pravu, itd. U krajnjem, Obama najavljuje povišenje poreza za bogate i smanjenje poreza za manje bogate i siromašne, što mu je već pribavilo u desničarskim krugovima epitet "socijaliste", pa, čak, i "marksiste", s čim Obama, dakako, nema nikakve veze. Drugačiji pristup je Obama najavio i u oblasti energije. On se nije, doduše, izjasnio protiv atomskih centrala, ali ima rezerve zbog radioaktivnog otpada na gradnju tuce novih atomskih centrala, koje su već planirane. Najavio je, pak, posve drugačiji pristup alernativnoj energiji, obećao je angažirati čak 15 milijardi dolara u alternativne izvore i u efikasnije korištenje energije. S tim je, dakako, već povezan i posve drugačiji pristup ekologiji i pitanju globalnog zagrevanja.

Profesor sa Princetona, bioetičar Peter Singer je za *Project Syndicate* prokomentirao Obaminu veličanstvenu pobjedu tako što ju je nazvao "začudjujućom pričom" koja je već popravila katastrofalni *image* SAD u svijetu. Umjesto predsjednika čija je jedina kvalifikacija za Bijelu kuću bilo ime njegovog oca, ustvrdio je Singer, sada imamo predsjednika čija inteligencija i vizija prevazilaze tešku prepreku u vidu nametnutog egzotičnog nadimka „sin afričkog muslimana“ (www.project-syndicate.org, vidjeti i Singer, P., Obamini globalni etički izazovi, *Danas*, 6. 11. 2008). Ovdje ne treba objašnjavati da je ta atribucija u SAD poslije "11. 9." bila nalik kletvi.

Ali, ako Obama ne uspije da obećane promjene pretvori u djela, strahuje Singer, proteći će decenije prije nego što birači još jednom povjeruju kandidatu koji tvrdi da se razlikuje od serije običnih političara. Singer s pravom upozorava da će mnogi Amerikanci ocjenjivati Obaminu administraciju u prvom redu po tome što će uraditi doma, hoće li poveriti poreze onima koji zaraduju više od 250.000 dolara godišnje, a smanjiti onima sa srednjim i manjim primanjima; hoće li proširiti zdravstveno osiguranje i na 10 milijuna Amerikanaca koji ga danas nemaju; hoće li poboljšati stanje u američkom obrazovnom sustavu?

Od Obame se, međutim, očekuje mnogo i na globalnom planu, primjećuje Singer, počev od povlačenja trupa iz

Iraka, pa do zatvaranja logora u Gunatanamu, od čega će u mnogome i ovisiti budući *image* SAD u svijetu. Od Obame se očekuje i konstruktivna uloga u reformi Ujedinjenih naroda, odnosno promjene koje bi smanjile privilegije sadašnjih pet stalnih članica Vijeća sigurnosti UN. Od Obame se očekuje i povećanje pomoći zemljama u razvoju, uostalom, Obama se javno založio za povećanje te pomoći na 50 milijardi dolara do 2012. godine, čime bi se SAD tek približile pomoći koju izdvajaju za zemlje u razvoju neke druge industrijski razvijene zemlje. Uzgred, Singer zna o čemu govori, upravo piše studiju o siromaštvu u svijetu. Od Obame se posve sigurno očekuje i posve drugačija ekološka politika i pažljivi odnos prema klimatskim promjenama. Obama bi trebao pretvoriti Ameriku u *lidera* smanjenja štetnih plinova u atmosferu, savjetuje Singer, a zajedno s europskim vodjama bi morao biti u stanju uvući i Kinu i Indiju u novi sporazum koji će zamijeniti *Kyotto protocol*, kada istekne 2012. godine. "To bi mogao biti najveći etički izazov Obaminog predsjedavanja", ocjenjuje Singer...

Fantastična izborna kampanja, prezasićenost Bushovim avanturama, srozani ugled Amerike na najnižu povijesnu točku, doveli su 47-godišnjaka, crne pute, sa srednjim imenom Husein, kako je više nego šarmantno sam za sebe kazao jednom prigodom, u Bijelu kuću. Naelektrizirane mase američkih građana, zgadjene Bushovom samovoljom u proteklih osam godina, a nošene izbornom krilaticom "yes, we can" i bukvalno su uznijele Obamu na tron 44. američkog predsjednika. Sada je na njemu, naravno, da pokaže da može i upravljati zemljom. *Yes, he can*, vjeruju njegovi obožavatelji u SAD i u svijetu.

Od ispunjenja predizbornih obećanja bi, posve sigurno, i njegovoj zemlji i svijetu moglo biti samo bolje, no, da li je takvo što realno barem u prve četiri godine? SAD su naprosto osudjene da uspiju, kazao je jednom prigodom premudri Winston Churchill, ali tek nakon što oprobaju sve druge opcije...

(Odlomak iz opširnijeg eseja) ■

posetio Kosovo i još, lečke, do januara 2009. vodi Ameriku koja je priznala državu Kosovo; a Kosovo će, sva je prilika, tek pod Obamom postati prva, prava, nezavisna država na srpskoj teritoriji. Klinton je dokazao da mu je do Monike Bondstil stalo više nego do Monike Levinski, Buš je overio tu Klintonovu ljubav, a **Obama** nema kud, nastaviće njihov posao, takve su mu karte podeljene.

„Da l' će terapija pod kojom je Srbija biti izmenjena sad kad je **Obama** postao direktor najmoćnije svetske ratne bolnice u kojoj se leče obolele države?“ Dežurni ginekolog, Amerikanac ili Englez, a možda je te noći dežurao Francuz ili Nemač, pogledao je dežurnu baticu iznenađeno.

„Ništa se ne menja, stara Srbija mora umreti da bi se nova rodila.“

Čitam sopstveni zapis i ljutim se na sebe. Gledao sam Si-En-En one noći kad je proglašena Obamina pobjeda. Dopao mi se novi predsednik SAD. Na trenutak sam pomislio da bi Obamin podvig mogao biti koristan za Srbiju. On nije Klinton ili Buš, on je nešto drugo. A znam, ni on ne može, sve kad bi i hteo, promeniti terapiju pod kojom je

Srbija. Može li, sme li, **Obama** povući Moniku Bondstil sa Kosova? Može li i sme li **Obama** staviti, Srba radi, Haški tribunal pod sumnju? Priznajem, uživao sam kad je **Obama** iz predizborne trke izbacio Hilari Klinton, ali zar ga Bil Klinton nije podržao u izbornoj kampanji? Šta ako nam **Obama**, kao što se priča, pošalje Holbruka da, i zvanično, završi Klintonov posao? „Američki predsednici se menjaju, ali politika ostaje ista“, rekao je engleski diplomata srpskoj babici na prijemu u francuskoj ambasadi. To je čvrst stav, baš kao i lapsus mlađanog engleskog ministra spoljnih poslova koji je rekao da dolazi u posetu kao prijatelj Kosova, pardon Srbije. Može mu se. Šta bi bilo da ga je naš ministar pozdravio rečima „Srbija je, uveravam vas, prijatelj Rusije, izvinjavam se, Engleske. Srpski ministar spoljnih poslova ne može tako sitno da pogreši. Naše su greške krupnije. Mi kažemo ne i kad pristajemo na da! Ali, drag mi je **Obama**, dođe mi da mu umesto čestitke uputim saučešće. Iskreno mi je žao čoveka. Ono što bude hteo, neće moći, moraće da radi ono što mora. Odlučio sam se za srednje rešenje. Poslaću mu telegram: „Iskrene čestitke i saučešće.“ ■

Jak predsednik – slaba država

PIŠE: IVAN TOROV

Ko trenutno gospodari Srbijom? Vlada, šef države ili opozicija, koja neumoljivo koristi sva raspoloživa sredstva da vladajućoj većini zagorča život?

Takvo pitanje bi, u najmanju ruku, bilo neumesno postavljati u demokratski uređenoj državi, ali kako je Srbija još miljama daleko od toga, razumljivo je što svako ima “svoj” odgovor na tu dilemu. Od (ne)pristrasnih analitičara, preko sujetnih i subjektivnih političara, do visprenih karikaturista i satiričara.

U majsko-junskom dvobroju *Povelje*, nakon formiranja koalicione vlade na čelu sa dotadašnjim ministrom finansija Mirkom Cvetkovićem, možda, po nekima, preuranjeno, ali ne bez valjanih argumenata, izneta je teza kako su ishod izbora i novouspostavljeni odnos političkih snaga u Srbiji bogomdano predvorje za predsednikovu (Tadićevu) vladavinu. Osam meseci kasnije pokazalo se da je rezervisanost prema jednoj takvoj proceni bila izlišna. Redosled poteza nakon uspostavljanja “socijalno odgovorne” koalicije Tadića, Dačića i Dinkića, dao je za pravo karikaturisti koji je Cvetkovića video kao skrajnutog kafe-poslužitelja. Vlada je, posle prvih stotinu dana, doduše, sebi dodelila čistu peticu za “kolosalne” uspehe na svim tranzicionim poljima, ali ni to njeno prebrzo samoocenjivanje nije moglo da ukloni opšte uverenje da je spora, neodlučna, nezainterosovana i bez jasne (sopstvene) vizije razvojnog puta Srbije. “Petica” je ubrzo prebrisana gumicom, jer se ispostavilo da, zapravo, njene poteze povlači neko drugi, iza kulisa, a sama vlada, valjda i sama demotivisana tim dualizmom, manifestovala je frapantnu nesposobnost da procenjuje i predviđa, ignorišući i previđajući čak i elementarnu činjenicu da već zahuktala svetska ekonomska recesija kuca i na vrata Srbije. Bolje nego na samom startu njenog mandata moglo se uočiti da ona, zapravo, i nije bila formirana da bi bila prava vlada, epicentar državne unutrašnje i spoljne politike, već naprosto azil u kome je najpre valjalo udomiti Dačića, Krkobabića, Dinkića, Ugljanina, Ljajića, Čanka, namiriti njihove apetite i ambicije, od jednog sačiniti više paralelnih i međusobno nekoordiniranih vladinih kabineta. Sve je to, naravno, imalo svoju svrhu: učiniti vladu nemoćnom i pretvoriti je u puku transmisiju nekih drugih centara moći i odlučivanja. Potonji Tadićev koncept “istorijskog političkog pomirenja” demokrata i socijalista, kome se, gle čuda, ostali koalicioni partneri nisu priključili, učvrstio je utisak kako je vlada, reklo bi se, idealan, sabirmi centar okupljanja do tada konfrontiranih ideologija i obrazaca vladanja. A i kontrola njihove lojalnosti bila je jednostavnija i efikasnija.

Tako koncipirana vlada, i bez obzira na šaroliki ideološki sastav, u suštini je nešto sofisticiranija, uslovno rečeno, demokratskija kopija Miloševićevog sistema vladanja. Bivši gospodar Srbije mogao je da bude šef jedne i druge države, premijer, lider najmoćnije partije, svejedno, on je bio taj koji je odlučivao o svemu. Vlade Zelenovića, Božovića, Marjanovića

bile su samo oruđe u rukama “hajajina”. Njegovim odlaskom sa jedne na drugu funkciju ništa se suštinski nije menjalo, samo se moć selila na neku drugu lokaciju. Razlika između njega i Borisa Tadića je, doduše, značajna, ali ne i suštinska. Milošević je svoju vladavinu osiguravao najpre jednopartijskim monopolom, potom ideološkim i prevratničkim manipulacijama, na kraju i sirovim nasiljem. Za Tadića se tako nešto ne bi moglo reći. Njemu su okolnosti naprosto išle na ruku: pobjeda na predsedničkim izborima, poražavajući bilans Koštunićine vlade i izborni trijumf, koji mu je omogućio da, birajući partnere, praktično suvereno vlada na republičkom nivou, u Vojvodini, Beogradu i glavni lokalne samouprave. Deklaracija o pomirenju dala mu je određene ruke da ideološke razlike i teret grehova iz bliske ratne i nacionalističke prošlosti ne budu smetnja u odabiru s kim će, makar simbolično, deliti vlast. Tako su deo kolača dobile i takve opskurne ličnosti poput Dačića, Krkobabića, Lilića, Bajatovića, Ugljanina, ali u količini koja će im, doduše, pružiti priliku za zadovoljstvo, pa i trijumf što su ih demokrate rehabilitovale, ali ne i da ozbiljnije ugroze Tadićevu neprikosnovenost.

Srbijom, dakle, vlada šef države sa, uglavnom, protokolarnim ustavnim ovlašćenjima, pa svaki pokušaj ideologa i propagatora vladajućeg establišmenta da tu političku i državni činjenicu opovrgnu pričom o nekakvoj podeli vlasti, deluje ne samo neubedljivo, već i komično. Ni sam Mirko Cvetković se, naime, baš nije pretrgao da sakrije da su mu “stalne konsultacije” sa predsednikom Republike o “svim važnim pitanjima” suština njegovog premijerovanja, a ni ministri u njegovoj vladi teško da mogu poreći da za svaku odluku iz njihovog resora moraju da zatraže i pribave “mišljenje” iz zgrade na Andrićevom vencu. Naravno, neoficijelno. Boris Tadić je praktično i šef države i premijer, ministar policije i spoljnih poslova, distributer budžetskih para, predlagáč ekonomskih mera protiv krize, komandant vojske, i, kako neko reče, glavni urednik vodećih medija. Ujedno, pregovarač u svim “kapitalnim” potezima države prema svetu, “sugeriše” kad, kako i s kim “započeti obračun sa korupcijom”, koje “mangupe iz naših redova” najpre uhapsiti. Presudiće o sudbini koncensije za autoput Horgoš-Požega, odrediti Koridor 10 kao prioritet nad prioritetima, da bi, koji mesec kasnije, kad mu je dojavljeno da svetska kriza stiže i u Srbiju, onako “socijaldemokratski”, energično, u velikoj brizi za sudbinu ojađenih socijalnih slojeva, spisku prioriteta pridodao i kampanju za “odbranu radnih mesta.” I vrapci na grani znaju da je imao odlučujuću reč u davanju “zelenog svetla” misiji EULEKS, u “odluci vlade” da se Rusima, uprkos svim upozorenjima da je reč o skandalu veka, praktično pokloni NIS bez ikvih garancija da će gasovod Južni tok preći na teritoriju Srbije. A još kad je saopštio da će svaka tri meseca, zajedno sa premijerom, analizirati rad svakog ministarstva i ministra, hvaliti ih ili “rekonstruisati”, zapravo je odaslata savršeno precizna poruka svima, ponajviše “neobuzdanom” Mladanu Dinkiću, koji se, eto, usudio da remeti slovensko-pravoslavnu srpsko-rusku harmoniju, da će se za svakog naći adekvatna zamena.

Naravno da svako, a šef države naročito, ima pravo da iskaže svoj sud o svemu, pa i o najdelikatnijim državnim i društveim temama. To jeste suština demokratije, ali kad se u tom “davanju mišljenja” pređe granica kada se “mišljenje”

pretvara u direktivu i nalog koji izlazi iz kompetencija i ingerencija predsednika države, onda demokratija dobija sva obeležja svojevrsne "demokratske", prosvećene diktature. Makar zasad samo u ozbiljnoj najavi. Kada "protokolarni šef države" shvati da mu okolnosti omogućavaju da se ustavna ovlašćenja tumače već prema odnosu snaga na političkoj sceni Srbije, pravo pitanje je – zašto se ne promeni Ustav pa Srbija iz parlamentarnog pređe na predsednički sistem. Objašnjenje što se to ne čini je jednostavno: predsednik Republike, kome bi Ustav odredio kakve sve nadležnosti ima, pred javnošću i građanima bi bio vrlo precizno odgovoran za sve što (ne)čini, dok u slučaju kad šef države preuzima ingerencije kojih nema po Ustavu, uvek se može oprati formalno-pravnim razlozima. U stilu "a što mene pitate!" Ako Ustav kaže jedno, a predsednik države se ponaša drugačije, hteli-ne hteli, kompromituje se čitav ustavni sistem, a demokratska pravila igre, posebno podela vlasti, postaju paravan za svakojake dnevno-političke stranačke i liderske kalkulacije i poteze. U partokratskoj državi, kakva je Srbija, pogotovo.

Sada se Srbija suočava sa sumornom realnošću: ima jakog predsednika, u čijim je rukama (i kabinetu) skocentrisana gotovo sva vlast, a slabu i ranjivu državu. Dok šef države smatra da se mimo njega ne može ništa suštinskije odlučiti, vlada (koja po Ustavu vodi unutrašnju i spoljnu politiku) je troma i zbunjena, njegov puki servis, koji, umesto parlamentu, odgovara predsedniku i stranačkim centralama. Parlament, pak, cirkuska arena primitivizma i ogleđno dobro kako blokirati državu, zapravo, poligon na kome glavina opozicije isprobava svoju destruktivnu moć, a pozicija svoju "demokratsku" nemoć. O Ustavnom sudu se ništa ne čuje, kao da ne postoji, policija i državna bezbednost su po ko zna koji put plen koalicionih nagodbi, pravosuđe pred dilemom da li mu se, umesto ranije Miloševićeve omče, priprema nova, Tadićeva. Šef države i lider DS faktički nastavlja tamo gde je Koštunica stao: institucije svodi na dekor koji treba samo da ulepša sliku o njegovoj neprikosnovenosti i nepogrešivosti.

U takvom ambijentu, logično, malo kome će – bar dok stvari ne odu do apsurdna – pasti na pamet da priupita ko će preuzeti odgovornost ako Srbija uđe u sledeću godinu bez budžeta, važećih pasoša za građane, garancije za štedišu, ako se obistine prognoze ekonomskih eksperata da država, voljom njene vladajuće "elite", poklanja svoj suverenitet drugoj moćnoj državi. Kome, takođe, poslati račun što se Srbija sve prkosnije odriče evropskih integracija, potrošivši pritom svu energiju, volju i pare u gajenju iluzije da ćemo, dodvoravanjem Moskvi, izigravanjem Deda Mraza, i prkošenjem Briselu i Vašingtonu sačuvati i Kosovo i nacionalno dostojanstvo. To je jednom Milošević pokušao, a znamo kuda nas je odvelo. Koga, opet, okriviti što je Srbija ponovo faktor regionalne nestabilnosti i za kratko vreme pokvarila odnose sa svojim najbližim susedima, usput, i najprofitabilnijim ekonomskim partnerima, Hrvatskom, BiH, Crnom Gorom i Makedonijom, što u svetu ponovo stiže imidž nepouzdanog partnera, u njoj samoj se slavi i veliča lopovluk Roda Blagojevića, sildžijstvo Miladina Kovačevića, a iranske mule proglašavaju apostolima ljudskih prava. Sve zbog odbrane Kosova.

Političari dolaze i odlaze, posledice i računi, nažalost, ostaju narodu i građanima. ■■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Zaokret ka ništavilu

Da nam je neko pre samo godinu-dve rekao da je Srbija zemlja sa najviše eksperata za naftu i gas po glavi stanovnika, ne bismo mu verovali. Kad, ne lezi vraže: od paora koji stoječki filozofiraju pred seoskom prodavnicom (tzv. *seripatetičari*), preko sveznajućih kolumnista pa do političara opšte prakse i specijalnih interesa, svi mi Imamo Mišljenje o srpsko-ruskoj naftno-gasnoj problematici; čak i oni među nama koji inače misle da su gas i plin različite materije...

Naravno, u tome ima nečega "nušićevski" smešnog i tako *odviše ljudskog*, ali nije to ipak bez nekog đavola. Drugim rečima: ne izaziva ta "gasna" stvar tako sveopšte interesovanje tek iz pukih ekonomsko-energetskih razloga, mada racionalan čovek ni njih nikako ne sme da potcenjuje. Svaki politički zainteresovani čovek – a to smo načelno "svi", jer politika ili je "javna stvar" ili nije ništa – nekim kroz višegeneracijsko iskustvo razvijenim instinktom oseća da ova *petljavina s Kremlijom* ima i tu više nego važnu političku komponentu, i niko prema tome ne može da ostane ravnodušan. Kao da svi osećamo da krhka srpska barčica, koja već predugo pluta i glavinja nemirnim morima, kreće ka pristaništu, ali ne onom koje nam je obećano, već nekom posve drugačijem, u kojem – iza (musave) zavese "bratske" slatkorečivosti – vrebaju razne opasnosti...

Hajde da se podsetimo: Boris Tadić dobio je predsedničke izbore na "proevropskoj orijentaciji"; ni četiri meseca docnije, Demokratska stranka & co. dobili su parlamentarne izbore na "proevropskoj orijentaciji". Oba puta, ta je orijentacija imala alternativu: bučnu, moćnu, snažnu, preteću. Ta je alternativa ipak ostala u manjini, i to u za razum i trezvenost vrlo nepovoljnim okolnostima, usred indukovane histerije oko (samo)proglašenja "lažne države Kosovo". Ako se ikada "prosečni" birač u Srbiji ponašao pribrano i trezveno, to je bilo baš odlazeće 2008. godine. Čovek bi rekao da je takav birač zaslužio barem to da ga oni koje je izglasao "nagrade" time što će dosledno sprovođiti politiku koju su sami proklamovali (umesto toga, kada su rešili da ga kazne).

U prvi mah se činilo da će tako i biti. Skrpljena je kakva-takva "proevropska" vlada, socijalisti su tu rutinski odigrali ulogu one ogromne žabe koju je teško progutati, ali i to je nekako svareno, čak sa iznenađujuće malo pratećih tegoba. U poslednjih dva-tri meseca, međutim, uleteli smo punom brzinom u totalnu dekadenciju, u degeneraciju i rasap svake suvisle "evropske" politike u Srbiji, a da su povodi i razlozi ovakvom *zaokretu ka ništavilu* još prilično netransparentni (osim za one koji uvek sve znaju, takvima činjenice ne mogu ništa). Ne samo portparolom nego i simbolom ovakve degeneracije nije se pokazao neko od socijalista – što bi se, jelte, moglo očekivati – nego Tadićev miljenik Vuk Jeremić, ministar spoljnih poslova koji govori i radi tako da se Vojislav Koštunica bez sumnje u sebi ždere što nije on prvi spazio i regrutovao takav potencijal; eh, da mu je jedan ovakav, Andreja Mladenović bi još lepio plakate po beogradskoj periferiji... Šalu na stranu, Jeremić je s razlogom postao odiozan svima kojima je preko glave ovog dvadesetogodišnjeg srpskog glavinjanja i bauljanja između svakovrsnih "geopolitičkih" himera i iluzija, ali ne treba ni jednog trenutka zaboraviti da glavni problem nije u Jeremiću samom, jer da jeste, bio bi divno lako rešiv: jedan telefonski poziv s Andrićevog venca promenio bi sve... Problem je, naravno, u tome što on nije tamo nekakav solo igrač koji se malko preigrao ali mu to još nisu javili, nego apsolutno ovlašćeni trbuhozborac Borisa Tadića; da nije tako, Jeremić bi brzo izgubio svoje pozicije. Naravno, ne samo da ih nije izgubio, nego se može s pravom reći da je Jeremić jedini "jaki" ministar DS u ovoj već konsternirajuće anemičnoj vladi, jedini koji ima ovlašćenje (sa adrese zvane Tamo Gde Treba) da govori gromko i bez zamuckivanja. Hajdekako govori, nego je sadržaj toga što govori već prestrašan: malo je toga što taj mladi, energični (za neljubitelje: naporni) čovek kaže, a što njegovi vrli miloševićevski prethodnici poput "Vladeka"

Jovanovića i Živadina "Žike Seljaka" Jovanovića ne bi potpisali i levom i desnom, prigodno uskliknuvši s ljubavlju našem Mladom Asu! Pa, nije valjda i to ovaploćenje tog njihovog bajnog "nacionalnog pomirenja"?!

I nije tu problem samo u Jeremiću i u "naftagasnoj" muljavini. Šta bi sa pompezno najavljenim "belim Šengenom" do kraja 2008? Skoro su ništavne šanse da ga bude i do kraja 2009, a za posle – pomози Bože. Šta je sa silnim "evrointegracijski kompatibilnim" zakonima koje Vlada još nije ni iznela pred Skupštinu, kao i onim koje nije umela da progura, jer već neoprostivo dugo ne ume da izade na kraj sa (prevashodno) radikalskom opstrukcijom? Apelovati na šešeljuste da budu "konstruktivni" u jednoj takvoj stvari, isto je što i moljakati kanibale da se uzdrže od ljudetine, i to u ime Deklaracije o ljudskim pravima. Uostalom, istina je da je većina prevashodno odgovorna za rad parlamenta, a ne manjina. Hm, većina?

Ima li još te većine? Ili je logičan ishod ove dekadencije i agonije to da se ta većina osipa? Najnoviji istupi Mladana Dinkića ukazuju na tu mogućnost, jer nedvosmisleno potvrđuju da petljanje s Kremljom nije jedini "strateški" problem u ovoj vladi: problem je to što je čvrst "proevropski" kurs razvodnjen do posvemašnje neprepoznatljivosti – i to je još najblaže što se o tome može reći – a da je sama Vlada pretvorena u poluslučajnu skupinu ljudi koji se više ni ne pretvaraju da vode nekakvu politiku, nego bauljaju i fraziraju od prilike do prilike, osluškujući šta će Odozgo da im se suflira. Ima li još negde ovako slabunjave zakonodavne i izvršne vlasti? Ima, u Rusiji. Eh, možda je to pravi izvor one "duhovne bliskosti" o kojoj je onako nadahnuto i nesuvislo trbuhozborio Vuk Jeremić...

Relativizacija evropskog puta

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Što vreme više odmiče, sve je prisutnija tendencija razvodnjavanja ideje o evropskoj Srbiji. Stoga je upitno postaviti pitanje – kuda to ide Srbija, koji su njeni prioriteti i kakvi ciljevi. Sudeći po izjavama zvaničnika, pitanje svih pitanja je (opet) Kosovo. Kao u vreme Koštunićine vladavine – Kosovo u sastavu Srbije, odbrana teritorijalnog integriteta i suvereniteta su alfa i omega (i) Tadićeve vladavine. Uprkos činjenici da je vladajuća koalicija pobedila na izborima zahvaljujući pre svega obećanju da će se Srbija ubrzano kretati ka Evropskoj uniji. I uprkos tome da ne bi bilo sadašnje vlasti da su građani većinski odlučili drugačije što bi, po prirodi stvari, trebalo da obavezuje tu istu vlast.

Stvari se, očito, kreću u drugom smeru koji više svedoči o relativizaciji evropskog puta. U situaciji kad je, pod bremenom ratova koje je izazvala, zločina i stradanja brojnih nevinih žrtava, Srbiji jedina slamka spasa upravo Evropska unija, zvaničnici se oglašuju o ovaj zahtev i modernog i istorijskog vremena. Nema posvećenosti tom zadatku, nema strategije, vizije, anticipacije napredovanja ka tom najvažnijem cilju. Većina građana Srbije nije smatrala, a ni danas ne smatra da na vrhu državno-političke agende treba da stoji pitanje Kosova. Znaju dobro da je to završena priča, da Srbija nema od 1999. godine nikakve državne niti pravne ingerencije na Kosovu koje je u međuvremenu postalo nezavisno.

Da Srbija ima državnike ne bi se samo deklarativno izjašnjavali o evropskom putu i evroatlantskim integracijama. Ovako, ispada da je saradnja sa Haškim tribunalom, ta zakonska obaveza države, nevažan detalj na koji se samo povremeno podseti domaća, a pre svega međunarodna javnost kada se sporadično krene u potragu za Mladićem, kako bi se pokazalo da Srbija ispunjava svoje haške obaveze. Upravo je stoga za potpredsednika vlade Božidara Đelića, Holandija ta koja remeti idiličnu sliku o srbijansko-haškoj kooperativnosti, jer se „protivi primeni prelaznog trgovinskog sporazuma“. Pa valjda ne treba podsećati da je u pitanju principijelan stav jedne od članica EU, u kojoj je i vlada pala zbog osećaja odgovornosti za genocid u Srebrenici, za šta je i optužen Mladić pred Tribunalom. Da je pak srbijanska vlada principijelna i da je spremna da saradnju sa Tribunalom prihvati kao međunarodnu obavezu koja se mora ispuniti, Mladić bi već bio u Hagu. Da neće zbog toga, kojim slučajem, Tadić krenuti da smenjuje ministra policije Dačića pošto je šef države, čovek koji je akumulirao svu vlast u zemlji u svojim rukama, javno obećao da će smenjivati neposlušne ministre (!).

Šta za to vreme rade susedi? Uprkos nameri zvaničnog Beograda da kazni „neposlušnu“ Crnu Goru proterivanjem

njenog ambasadora jer se drznula da prizna Kosovo, ta najmlađa članica Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope ja aplicirala za priključenje EU. Crnogorski premijer Djukanović je predao zahtev za prijem u status kandidata predsedniku Francuske Nikoli Sarkoziju (Francuska je predsedavajuća EU). U skladu sa strategijom evroatlantskih integracija, Crna Gora i time dokazuje šta je njen državno-politički prioritet i cilj. Hrvatska je već zašla u proces pristupanja EU i na nenoj agendi je takođe isti cilj i prioritet – evroatlantske integracije. Makedonija je nedvosmisleno potvrdila da deli iste, evropske i evroatlantske vrednosti i da je spremna za procese koji će je dovesti do njih.

No, vratimo se na Srbiju. Šta to još relativizuje njen evropski put? Antievropski korpus u Srbiji nije mali. Možda se najbolje kristalizovao u izjavi bivšeg radikala Tomislava Nikolića kada je, svojevremeno, kao predsednik parlamenta izjavio da Srbija treba da postane ruska gubernija. Jesu li to bile proročanske reči pokazaće vreme, a još više činjenica da je prodajom NIS odnosno tajnovitim rusko-srpskim gasnim aranžmanom koji je nepovoljan po Srbiju, Kremlju omogućeno da kontroliše ovu, a i svaku buduću srbijansku vladu. O bliskosti sadašnje nomenklature vlasti sa Rusijom govori i podatak da je pored verske, i visoka državna delegacija Srbije sa predsednikom Tadićem na čelu bila u Moskvi na sahrani ruskog patrijarha. Tadićev glasnogovornik, ministar spoljnih poslova Jeremić, to objašnjava sledećim rečima: „Odnosi Rusije i Srbije su vrlo bliski, a posebno važan deo toga predstavlja duhovna veza. Činjenica da smo bili prisutni na najvišem državnom nivou potvrđuje te duhovne veze“. Jeremić, očito, otkriva i nov element u srbijanskoj diplomatiji, pored neizbežnog Kosova, i duhovnu vezu! Kao da Srbija nije sekularna država u kojoj je crkva odvojena i, kao da u ovoj zemlji državni činovnici nemaju ni toliko dostojanstva da ne mogu, a da se u raznim prilikama ne nađu uz Putinove skute, ovoga puta i u društvu Lukašenka.

Mnogi se pitaju gde bi bila Srbija danas da je premijer Đinđić živ. Bila bi bliža Evropskoj uniji, jer bi to bio njen prioritet i cilj. Za razliku od Tadića i svite oko njega, Djindjić je bio državnik i vizionar. Đinđić je, međutim, ne samo zahvaljujući svojoj osobenoj ličnosti, pre izuzetak nego pravilo u Srbiji. On se probijao i borio sam, neshvaćen i neprihvaćen od većine srbijanskog konzervativnog i nezrelog društva. Đinđić se Srbiji desio slučajno, ali on sam, ne bi Srbiju prepustio slučaju i impropvizacijama u državnom tumananju i traženju drugog, vanevropskog puta. On taj put ne bi relativizovao, već bi ga trasirao u skladu sa duhom vremena, doprinoseći opštem miru, posebno onom u regionu i među susedima.

I za kraj jedna paralela. Barak Obama se nije slučajno „desio“ Americi. To slobodno, demokratsko, vitalno, dinamično i zrelo društvo je iznedrilo prvog Afroamerikanca za predsednika u istoriji SAD. Kako srbijansko društvo da dođe do tog stepena evolucije i emancipacije? Da se ne bi i sve drugo relativizovalo poput tog tako potrebnog evropskog puta, ako već to nije slučaj. Odgovor na ove upitnike ne može dati Evropska unija, mada i od nje i od Amerike valja učiti. ■

Poznavalac terena

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Naši političari nikako da shvate da briga za svoj etnos, svoj „narod“, nije vrhunac političkog umeća niti je najviši standard savremenog sveta. Mantra da narod rešava sve, koju je na sporedna vrata u svoju karijeru uspešnog socijalističkog aparatčika uveo Slobodan Milošević, nije nestala sa njegovim porazom ni odlaskom sa ovog sveta. Devedesetih se više od 90 odsto opozicione političke scene u tome takmičilo sa njim. Svi drugi su smatrani budalama, nazivani su izdajnicima. Toliko je to postala biblija srpske politike s kraja XX veka, a i danas nije mnogo drugačije. Politički anahron, a opasan po život, ovaj je „koncept“ u našim krajevima i dalje najsigurnija karta: po njemu je Vojislav Koštunica izabran za Miloševićevog protivkandidata, pa je i potonja srpska politika, u najvećem procentu, najviše računala na tu kartu. Srpski predsednik često govori „moj narod“, a najčešće onda kada je u pitanju neko krupno političko pitanje. Narod nije nacija u modernom shvatanju, onaj međuzavisni odnos građanina sa državom i njenim ustavnim poretком, to je prizor srednjovekovne idile – ratova, zbegova i bežanija. Folklor i kuće koje su se svodile na vatru i kotao...

KOPIRANJE: Još je, međutim, teže kada neko napusti političku opciju koja je otvoreno govorila i postupala u duhu ideologija „krvi i tla“, kao što se nedavno desilo sa perjanicama radikala, Tomislavom Nikolićem i Aleksandrom Vučićem. Kad su shvatili da ne mogu dalje, da sa njima neće

ni Miloševićev duhovni sin Ivića Dačić (ali njegov takmac Vojislav Koštunica, hoće), presekli su pupčanu vrpcu. Šešelji im je, naravno, u tome mnogo pomogao. Za Vučića nije jasno, ali je za Nikolića učinio sve da ovaj ne bude više radikal. Priznajući EU kao važan politički i ekonomski faktor, napravili su novu stranku, očigledno tražeći u srpskoj partijskoj istoriji nešto što bi donekle zadovoljilo njihove novo-stare ambicije. Baš zgodan naziv „naprednjaci“, takmaci Pašićevih radikala, nekako su im sledovali. Samo što je njihova programska ideologija taman toliko usporediva, koliko i Šešeljeva sa Pašićevim radikalima. Mada, poneku sličnost ne bi trebalo odbaciti. Modernisti XIX veka, tadašnji naprednjaci, nisu u svom vremenu bili ono što su Nikolićevi danas, mada bi se ovi sada rado dičili i tom etiketom. Ipak, zar naši savremenici nisu bili lojalni duhu Garašaninovog *Načertanija*? Možda je baš zato drugi čovek SNS, Aleksandar Vučić, nedavno preduzeo pretprazničnu turneju po „srpskim zemljama“ u Hrvatskoj, zanemarujući upozorenja da ga tamo niko ne želi. Duh *Načertanija*, u borbi za oslobođenje i ujedinjenje, ne napušta ove „nazadnjake“, duh davno prošlih i istorijski prevaziđenih ideja i politika. Jer, ono što se čini svojstveno jednom, štetno je za neko drugo vreme, razumevanje društva i politike. Upravo je to Srbima najbolje pokazano na prostorima koje je Vučić obilazio. Snishodljivo, pokušavao je da razgovara sa ponekim povratnikom na svojoj naprednjačkoj turneji – oko Zadra, u Kninu, Kistanju, Gračacu, Korenici... Turneja se, jednostavno, pokazala kao fijasko. Pokupio je Vučić i neke žalbe i molbe, mogao je da se uveri kako i sada izgledaju rezultati politike koju je, još kao junosa i politički arivista, slepo podržavao. Zgodnu stvar za Vučića mora da je predstavljalo „opravdanje“ da 1995. i ranijih godina, Šešeljeva stranka nije bila u otvorenom savezu sa Miloševićem. Ali, samo utoliko što je zagovarala javno, ono što je i sam Milošević, u izvesnoj meri, još uvek radio tajno. Saradnja sa socijalistima tada nije bila tek „šema“, već partnerstvo – kako se i tada znalo a danas se dokazuje, u jednom manipulišućem ratu i drugim projektima srpskog diktatora kojem su šešeljevci trebali za najgore poslove.

ZABORAV NIJE LEK: Vučić, za koga se tvrdi da je 1995, sa Šešeljem bio u Kninu na političkom mitingu, ali i u Dvoru na Uni, kaže da je tamo išao da podrži krajinske Srbe u njihovom pravu da kao i Hrvati, izaberu državu u kojoj će živeti. Tamo je, kaže on, jedini međunarodnopravni subjekt bila SFRJ. Vidimo da naprednjaci usavršavaju radikalsko „natezanje teze“, do bolesnog samozaborava. Vučić je tako smislio da njegova dvodnevna poseta Srbima u Hrvatskoj bude tek čavrljanje sa malobrojnima povratnicima, jer su predstavnici srpskih partija, ali i Srpsko kulturno društvo *Prosvjeta*, izbegli da se sa njim vide. On u tome, međutim, ne vidi nikakav problem. Lakše je tako nego prepirati se sa srpskim

političarima u samostalnoj Hrvatskoj i polagati im račune. Preobraćeni zatočnik Šešeljeve veličine i njegov najpažljiviji imitator, lako će pred stotinak staraca i starica priznati, kao mnogi naši političari, da je bio mlad i neiskusn. Sada je odrastao, mahnuo Šešelju i, naravno, život je pred njim. I ne bilo kakav već kao i do sada život pažljivo praćen u javnosti, nad kojim će mnoge pametne glave provesti besane noći. Zato, lako je s narodom, na zapuštenim „ognjištima“, u oskudici i ružnim sećanjima. „A spremni smo da od njih čujemo i ružne reči o našem ćutanju i lošem ponašanju u prethodnih 13 godina i da im se izvinimo što Srbija za njih nije ništa učinila“, rekao je pred polazak. Vučić zaboravlja da 13 godine nije tako kratko vreme, a loše ponašanje nije prelazna ocena. Kada je sa 24 godine preuzeo velikodušno ponudenu obavezu generalnog sekretara SRS, a pre toga i narodnog poslanika u Skupštini Srbije, sve mu je, usred ratova i opšte propasti, izgledalo mnogo jednostavnije. Sada, kada rata više nema, ali je njegova poseta „pala“ baš usred tužbe i kontratužbe Hrvatske i Srbije u Hagu, spreman je na velika dela: „Niko me neće maltretirati i vući za uši. Mogu me samo ubiti, i to zbog drugačijeg mišljenja jer ja i dalje mislim da su *Oluja* i *Bljesak* bile etničko čišćenje“.

Kako je Aleksandru Vučiću u novoj koži humanitarca i srpskog Evropejca? Možda ćemo to saznati jednog dana, ali ne uskoro. Jer ne samo da su „sve prilike pred njim“, već je tek na početku predstavljanja novog stranačkog i ličnog imidža. I tako, iako u pratnji policije zbog procene da se radi o poseti „visokog političkog intenziteta“, benevolentno se ponašao pred medijima, a još više pred „narodom“. Odmah je odbio svaku pomisao da je njegov cilj pravljanje nekakve stranačke baze među hrvatskim Srbima, slao je, kaže, samo „ljudske a ne političke poruke“. Hrvatima je poručio da je „najbolja politika otvorenih karata“, tražio je i nudio „odgovornost, ozbiljnost i brigu za budućnost uz detaljno i temeljno sagledavanje prošlosti“. Držao je, „u niskom intenzitetu“ lekcije i Beogradu i Zagrebu: „Samo potpuno otvorenim dijalogom stvari mogu da se pomere sa mrtve tačke“. Sažalio se nad ubijenima na Ovčari kod Vukovara, jednoj od glavnih tema na suđenju njegovom starom ali prevaziđenom idolu, odmahivao na negodovanja nekakve izgnaničke vlade RSK, čudio se kad su mu u Škrbinju kod Zadra, pomenuli zločin nad Hrvatima. Nikad čuo, vadio se Vučić, tužno neobavešten, vajkao se nad postupcima onih sa kojima je delio pažnju zajedničkog mentora. Zato je sada on napredan, politički i uopšte, skapirao je (što valjda stiže posle puberteta), da je čuvena linija srpske suverenosti u Hrvatskoj obična mladalačka fantazija.

Ipak, nije pomenuo da je sa Šešeljem u Kninu mitingovao protiv plana „Z-4“, čije je odbijanje definitivno Hrvatskoj ukinulo sve barijere na reagovanje na RSK. On ne misli da je odgovoran:

“Nije Srbija srušila ove kuće, nego Hrvatska i nije Srbija proterala ove ljude nego Hrvatska“, vešto krijući da je njegova neočekivana i nepoželjna poseta samo deo nove radikalsko-narodnjačke agende. Zato se Vučić zabrinuto iščudava – kako bi u Hrvatskoj bio nepoželjan neko ko predstavlja drugu po veličini stranku u Srbiji koja deli vrednosti i velikih hrvatskih partija – ulazak u EU. Srbima se predstavio i kao kritičar srpske aktuelne vlasti, ali i kao glasnik iz Krajine. Preneće, kaže, vladi kakvo je stanje sa povratnicima, kakvi su problemi i šta ovi očekuju od Beograda.

NAPREDNJAČKA STRATEGIJA: Veliko interesovanje za Srbe u susednim zemljama okosnica je politike i sadašnje vlasti i opozicije a ne samo one koja je „oslobadala“ diljem SFRJ. Najočigledniji primer za to je, naravno, Republika Srpska, ali je ona potpuno istisnula radikale sa političke scene, a njena aktuelna vlast je u mnogim stvarima postala „radikalna“. Ne samo zbog međunarodne zajednice i visokog predstavnika već i zbog srpske borbe za vlast kojoj je u slučaju SRS, međunarodni predstavnik išao na ruku (slučaj kratkog predsedničkog mandata radikala Nikole Poplašena). Vučić, sada kao naprednjak traži mesto svojoj stranci na drugim mestima gde su Srbi manjina. Nije za to idealna ni Crna Gora zbog sličnog iskustva kao i u RS, pa je srpsko pitanje u Hrvatskoj odličan egzemplar: ljudska prava, EU, *Bljesak* i *Oluja*, hrvatski nacionalizam. Ukratko, obilje mogućnosti.

Srbi iz Hrvatske čiji najveći deo živi u Srbiji, u boljim ili gorim uslovima, doneo je Nikoliću i radikalima u 2007, novih sto hiljada glasova. Postajući državljani Srbije i stičući biračko pravo, pošli su tada upravo za Nikolićem i Vučićem. Zašto ne bi ponovo, samo ka njihovoj novoj stranci, sa puno novih, ali i starih obećanja? Zato se on oštro brani od insinucija da po Hrvatskoj ispipava teren za svoje pristalice, istovremeno izbegavajući postojeću konkurenciju koliko i ona njega. Milorad Pupovac, lider Srba u Hrvatskoj, kaže da je Vučiću savetovao da odloži posetu zbog nezgodnog političkog trenutka u odnosima Srbije i Hrvatske, ali i da je pripremi „na drugačiji način“. Pomalo eufemistično, Pupovac komentariše Vučićevu turneju. „To što Aleksandar Vučić ne zna za zločine u Škrbinju, znači da se za dolazak nije pripremio ili da se nije spreman suočiti“.

Zaista, teško da je razlog njegove posete Hrvatskoj bio podstaknut lošom savešću i željom za poboljšanjem međudržavnih odnosa i položaja Srba. Zna on da je za to jedna od najnepodesnijih političkih pojava. Otišao je tamo jer je hteo da vidi šta mu još hrvatski Srbi, i oni povratnici i ovi koji su u Srbiji, mogu dati. ■

"Apsurdi", iluzije, realnost

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Bilo bi normalno da se o tako važnom pitanju odbrambene politike konsultovala Skupština (ili makar njen Odbor za odbranu i bezbednost), ako se već činilo iluzornim da se u ovoj stvari poseže za nekim širim institucionalnim konsenzusom. Ali, ovde se i o krupnijim pitanjima po pravilu ide prečicom. Dakle, trojica čelnih ljudi na hijerarhijskoj skali odlučivanja o odbrani Srbije – vrhovnokomandujući oružane sile Boris Tadić, ministar odbrane Dragan Šutanovac i načelnik Generalštaba Vojske Srbije Zdravko Ponoš – krajem novembra i početkom decembra, sinhronizovanim su izjavama u najmanju ruku iznenadili i domaću i svetsku javnost tako što su obnarodovali da su vrhu komandne strukture Severnoatlantskog pakta predložili da se – otvori rasprava na ekspertskom nivou o reviziji Kumanovskog sporazuma! Prema generalu Ponošu, ideja je sinula u Generalštabu Vojske Srbije, tamo analizirana i "poduprta argumentacijom". Naravno, državni vrh, sa predsednikom Tadićem na čelu, sa zadovoljstvom je prihvatio ideju i odabrao "povoljan politički trenutak" da se ona lansira u javnost.

Ali, pre nego što je obznanjena, general Zdravko Ponoš je inicijativu oficijelnog Beograda predočio svojim kolegama iz Severnoatlantskog saveza u neposrednim kontaktima, u Briselu i Napulju. Prema Ponošu, srpski predlog se tamošnjim generalima učinio intrigantnim i razumnim, ali njihovo je bilo samo da ga "prime k znanju" i proslede nadležnim vojno-političkim instancama da odluče hoće li se (predlog) odmah staviti na sto za raspravu između vojnih eksperata Alijanse i stručnog tima ovdašnjeg Generalštaba, za šta se založila srpska strana, da li će se eventualna rasprava odložiti za neka bolja vremena, ili će se predlog odbaciti. No, bez obzira na taj ishod, srpski predlog i u početnom obliku iziskuje makar elemntarno raščlanjivanje.

Deseta godišnjica potpisivanja Vojno-tehničkog sporazuma u Kumanovu, prema čijim su odredbama formirane zone bebednosti (kopnena – 5 kilometara od administrativne linije u dubinu Srbije, vazдушna – 25 kilometara u dubinu vazdušnog prostora Srbije), a Vojska tadašnje SR Jugoslavije imala da se povuče sa teritorije Kosova – još je relativno daleko, tek tamo u drugoj

polovini 2009. godine, pa je nejasno šta bi mogao biti povod ovoj inicijativi trojice srpskih zvaničnika.

Istina, general Ponoš je u emisiji "Kažiprst" RTV B92 (2. decembar 2008) ponudio domaćoj javnosti prilično iscrpno objašnjenje, rekavši: a) da je prošlo gotovo deset godina od potpisivanja Kumanovskog sporazuma i da je "stanje" prvenstveno u Kopnenoj zoni bezbednosti radikalno izmenjeno, naravno, nabolje; b) da je Vojska Srbije u ovih desetak godina "strpljivo gradila odnose saradnje sa KFOR ", tako da su ti odnosi između dve vojske "uznapredovali" do "formiranja zajedničkih patrola" i do sportskih takmičenja između pripadnika Vojske Srbije i KFOR; c) da je Srbija primljena u Program Partnerstvo za mir i da NATO i Vojska Srbije odavno "nisu neprijatelji"; d) da su zbog svega toga neodržive one tačke Kumanovskog sporazuma koje definišu zone bezbednosti, a prema kojima Vojska Srbije ni ljudstvom ni tehničkim sredstvima nema nikakav pristup Kopnenoj zoni, a da naši vazduhoplovi, ne samo vojni nego ni civilni, ne mogu da "uđu u Vazдушnu zonu" bez odobrenja komandanta KFOR.

Međutim, posmatraču se čini izazovnijim onaj deo Ponoševih izjave u kome kaže da "mi ne samo da nemamo suverenitet nad Kosovom, nego ni nad Kopnenom zonom bezbednosti koja je po površini veća od Kosova". "Mi hoćemo da imamo suverenitet na čitavoj našoj teritoriji", i na kopnu i u vazduhu. "Posao vojnika jeste da obezbedi suverenitet na čitavoj teritoriji svoje zemlje..." Ni izjava ministra odbrane Dragana Šutanovca nije manje odrešita ("Večernje novosti", 2. decembar): "...Apsurdno je da, posle pristupanja Srbije Partnerstvu za mir i dokazanog partnerskog odnosa sa KFOR, prisustvo Vojske Srbije uz administrativnu liniju zavisi od komandanta međunarodnih snaga."

Na toj crti zvaničnih izjava valja zastati. Da se još jednom upitamo: zašto je vlast u Beogradu baš sada otvorila pitanje revizije Kumanovskog sporazuma? Ne vidimo ni jedan drugi razlog, osim da je i ta "vojna inicijativa" deo opšte srbijanske ofanzive na spoljnopolitičkom planu, gde je diplomatija Vuka Jeremića postigla "zadivljujuće rezultate". Tako je vojni vrh ponudio još jedan dokaz da čvrsto stoji na pozicijama političke vlasti u njenom konstantnom zaklinjanju da – "nikada neće odustati od borbe za Kosovo i Metohiju" (i nakon kratke pauze, sledi onaj, gotovo bi se reklo iznuđeni refren: "diplomatskim sredstvima"!).

Tu je, međutim, ipak nešto sporno. Vdeli smo, general Ponoš će reći da je zadatak Vojske da obezbedi suverenitet na "čitavoj teritoriji svoje zemlje". Ali, ne samo da je Kopnena zona bezbednosti deo srpske teritorije, već je to i Kosovo – i po Ustavu Srbije, i po tvrdnjama gotovo celog ešalona njenih zvaničnika (ostale patriote da i ne računamo). Da li to onda znači da bi – nakon što bi bile "ukinute" zone bezbednosti i nakon što bi srpske trupe kontrolisale celu teritoriju sve do administrativne linije – naredni korak oficijelnog Beograda bio zahtev da Vojske Srbije uđe na Kosovo!? Ovdašnji zvaničnici tvrde da u ovom času nije o tome reč: "... Smatramo da iniciranje povratka naše vojske na Kosovo u ovom

trenutku ne bi doprinelo stabilnosti regiona” – reči su ministra odbrane.

Ipak ta rečenica ostavlja mogućnost da se to dogodi u nekom drugom, valjda “povoljnijem trenutku”. Berlinski dnevnik *Die Welt* nije jedini koji je zaključio da “Srbija traži povratak sopstvenih oružanih snaga na Kosovo”. *Helsinška povelja* je sporovozno glasilo i u času kada se ovaj broj nađe u čitaočevim rukama verovatno će se znati šta su odlučili nadležni organi Severnoatlantskog pakta u odnosu na predlog o kojem je ovde reč. Po dubokom uverenju potpisnika ovog teksta, Beograd neće dobiti pozitivan odgovor iz najjednostavnijeg razloga – što bi on najverovatnije izazvao velike proteste čak i većih razmera i veliku napetost među kosovskim Albancima, čime bi se nezadovoljstvo i napetosti prelele i preko administrativne linije. Štaviše, držimo da je i pokretanje revizije sporazuma iz Kumanova rđava usluga regionalnoj bezbednosti. Trio Tadić – Šutanovac – Ponoš tvrde obrnuto: da će revizijom *Kumanova* Srbija i njena oružana sila postati još snažniji faktor stabilnosti zapadnog Balkana. Nema pouzdanijih dokaza koji bi podupirali tu tvrdnju, pa će pre biti da ona ima prizvuk samohvalisanja i propagandnog trika.

Do ovih se dana Vojska ni posredno nije uplitala u politiku. A, evo, sada kao da ni generali ne bi hteli da zaostaju u opštoj ofanzivi za “pravednu nacionalnu stvar”. Uz to, biće da je i Zdravko Ponoš prilično inficiran patriotizmom. Uzbuna u Generalštabu oglašena je najavom da će se na Kosovu formirati snage bezbednosti (baš su to snage: formacija od nekih 2500 ljudi žandarmerijskog tipa!) i da će Kosovarima u tome pomoći stručnjaci Severnoatlantskog pakta. Naši su generali odmah spustili durbin i odnose sa KFOR stavili u stanje hibernacije, uz obrazloženje da nema objektivne potrebe za formiranjem tih snaga, to je jedno, a drugo, da u njihov sastav ulaze sve sami tipovi sumnjivih biografija, što će reći da ta formacija pod oružjem ne može biti nikakav garant mira i bezbednosti ni na Kosovu, a “i šire”.

Uprkos takvoj percepciji, Boris Tadić je “Politici” izdiktirao (intervju 29. novembra ove godine) i sledeće: “... Oni međunarodni faktori koji neprestano ponavljaju da je pitanje nezavisnosti Kosova svršena stvar, u stvari veoma dobro znaju da će Albanci kad-tad morati sa nama da sednu i pronađu održivo i kompromisno rešenje budućeg statusa pokrajine.” Tako reći, s neba pa u rebra! Jer, retko kada su Albanci i za srpske vlasti (predrasude u širokim narodnim masama zanemarujemo) bili išta drugo do kriminalci i teroristi, u svakom slučaju bića niže vrednosti. I tek bi danas vlast u Bogradu da pregovara s njima, i to – o statusu Kosova i Metohije! Kakve li iluzije, kakvog li gubljenja energije i vremena! ■

Još jedna srpska “pobeda”

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Eulex je doveden da bi se jednom zanavek iz procesa odlučivanja o Kosovu isključili Savet bezbednosti, Rusija i Kina. Da bi u tome uspeli, zvaničnici EU su pristajali na sve, čak i na uslove Beograda. Kad se Euleks jednom razmesti, priča o Kosovu će ubrzano da krene krajnjem raspletu. Svet se umorio. I Istoku i Zapadu su se smučili lažljivi srpski politički patuljci koji umišljaju da se svet okreće oko njih i onoga u šta su oni pretvorili nekada po mnogo čemu prestižnu zemlju

Stanovnicima Kosova, bez obzira na nacionalnost nije lako i zvaničnici najmlađe države na Balkanu su sve više u pravu kada pozivaju međunarodnu zajednicu da im prepusti upravljanje državom. Stanje kakvo sada postoji na Kosovu ne postoji nigde u svetu i ono *in flagranti* pokazuje svu nesposobnost međunarodne zajednice, njenu licemernost i činjenicu koliko je tu sedu i bogatu gospodu malo briga i za Kosovo i za Srbiju. Prednja konstatacija je samo jedna od ilustracija stanja u kome danas na Kosovu postoji ravno osam činilaca zvanične vlasti i najmanje tri nezvanične. Pored Unmika, Kfora, vlasti kosovske države i zvaničnih predstavnika države Srbije, tu su moćni reprezentanti Demokratske stranke Srbije i Srpske radikalne stranke. Bilo koju odluku je na Kosovu teško doneti dok se sa njom ne slože i tri glavna tela EU. Pored Euleksa, tu je i specijalni predstavnik Evropske unije kao i kancelarija Evropske komisije. Svi oni imaju izvesnu ulogu u uspostavljanju vladavine prava na Kosovu. Tri nezvanične, ali ne manje moćne „organizacije“ su porodično-plemenski klanovi porodica Tači i Haradinaj, i uticajna obaveštajna služba Albanije. Kako ne postoji nijedna institucija ili organ koji bi povezao i koordinirao rad svih činilaca u postizanju definisanog cilja, Kosovo sve više liči na „ludu kuću“ ili, kako je Ivo Andrić opisivao Bosnu, na partiju pokera u pljavoj balkanskoj krčmi u kojoj se ne zna ko više vara i ko je veći lažov i zlikovac.

O prethodnih sedam činilaca vlasti se manje-više sve zna, ali, šta je sa Euleksom? Da li je on pobeda Beograda ili Prištine, Brisela ili Moskve? Ili, kao i obično, nije ništa od toga, već još jedna u nizu igara velikih svetskih

centara koji su još odavno doneli odluku, a sada je na sebi svojstven način saopštavaju, ostavljajući svim stranama da je tumače kako žele i pripisju sebi i svojoj politici veći ili manji dobitak.

Kao što je svojevremeno Slobodan Milošević čestitao građanima Srbije mir i pobjedu nad „zločinačkom NATO soldateskom“, kako su srpski novinari nazivali snage NATO, tako ovih dana srpski političari čestitaju Srbima Eulex, predstavljajući raspoređivanje te organizacije, ili čega već, kao veliku pobjedu srpske diplomatije i pameti uopšte. A i danas smo pobedili kao i pre devet godina.

To, da Kosovo nije nezavisna država i da Srbija *a propos* toga može bilo šta da uradi, govore još samo u dve zgrade smeštene jedna preko puta druge, na uglu Nemanjine i ulice Kneza Miloša u Beogradu. Svi ostali jednostavno saberu dva i dva i ne daju se zavarati. Jer, zemlje Evropske unije nastavljaju da učvršćuju institucije kosovske države vodeći računa i o naizgled nevažnim simbolima. Zajedničkim projektom Evropske komisije i kosovske vlade stara, u bombardovanju porušena zgrada srpskog ministarstva unutrašnjih poslova pretvoriće se u sedište kosovskog ministarstva unutrašnjih poslova. Visoki zvaničnici Kosova odlučili su da obnove zgradu kako bi ona postala sedište novog ministarstva unutrašnjih poslova. Kamen temeljac su zajednički postavili funkcioneri Evropske komisije i kosovske vlade. Projekat obnove zgrade je njihov zajednički poduhvat. Šef Kancelarije Evropske Komisije za vezu Renco Davidi je rekao da će ta organizacija dati 1,5 milion eura za obnovu. Premijer Hašim Tači je rekao da plan odražava povratak dostojanstva u kosovske institucije. Prema njegovim rečima, njime će biti označeno „odvajanje nove države od lokacija i mentaliteta prošlosti“. Novo sedište treba da bude otvoreno u septembru 2009. godine. Kosovski informativni centar saopštio je da će to biti petospratna zgrada veličine 4700 kvadratnih metara.

Kad smo već kod bezbednosti, intenzivno se nastavlja i rad na uspostavljanju bezbednosnih snaga Kosova koje će biti operativne do polovine naredne godine. Kosovski zaštitni korpus je u fazi raspuštanja, a njegovu tranziciju nadgleda NATO. Za prvog komandanta kosovske vojske postavljen je general-potpukovnik Sulejman Seljimi, dosadašnji komandant KZK. Nova vojska će naslediti logistiku KZK, osim uniformi, čija je nabavka u toku. BSK će biti lako naoružana formacija od 2500 aktivnih i 800 rezervnih boraca. Da sve bude po standardina NATO, pobrinula se Nemačka koja, je po rečima svog ministra odbrane Franca Jozefa Junga, odvojila sedam miliona eura za formiranje KBS. Nemačka će pomoći i resocijalizaciju oko dve hiljade pripadnika KZK za koje u ovom momentu neće biti mesta u vojsci Kosova.

Nezavisno od ove nemačke unilateralne pomoći, Evropska unija nastavlja da ubacuje značajne količine novca na Kosovo. Nedavno je (polovinom oktobra) komesar za proširenje EU Oli Ren praktično doneo 122 miliona eura u Prištinu kao podršku integraciji Kosova u Evropu. Sve se to dogodilo samo dan pošto je Generalna skupština UN glasala u korist srpske rezolucije kojom se od Međunarodnog suda pravde traži

da razmotri legalnost proglašenja nezavisnosti Kosova. Uručujući dokument o donaciji, Oli Ren je rekao da je novac „jasan znak kako Evropa razmišlja o Kosovu“. Premijer Tači je rekao da će od te sume polovina otići na ekonomska pitanja, četvrtina na politička, a ostatak na zakonodavstvo i „druge stvari“. EU je za sledeću godinu obećala 66 miliona eura za Kosovo, dok je za 2010. obećala gotovo 70 miliona eura.

Kada se razmatraju mogućnosti nove međunarodne misije na Kosovu, treba znati da će Međunarodna misija Evropske unije imati dva elementa. Međunarodnu civilnu službu (ICO), predvođenu Specijalnim predstavnikom EU Piterom Feitom, koja će nadgledati implementaciju statusnog plana razvijenog uz pomoć Martja Ahtisarija. Srodna policijska i pravosudna misija (EULEX), lansirana od strane država Evropske unije februara 2008. godine, nadgledaće reforme krivičnog pravosudnog sistema i preuzeti odgovornost za suđenja o ratnim i drugim ozbiljnim zločinima. U svetlu tih konstatacija, diplomatska pobjeda Beograda je još jedna teška podvala srpskih političara svojim sunarodnicima i biračima.

Građanima Srbije je tako opet nametnuto nekoliko lažnih nedoumica: kako će da izgleda misija Eulexa, da li će ona da bude statusno neutralna, da li će da sprovodi Ahtisarijev plan. Lažno je nametnut stav da je misija Eulex korisna za Srbiju ako bude razmeštena pod uslovima Beograda i da ti uslovi Beograda krucijalno menjaju suštinu misije. A koliko je tek lažna bila predstava koja je igrana pred građanima Srbije da, kao, srpska diplomatija vodi tešku, iscrpljujuću borbu za nametanje uslova Briselu, Vašingtonu i Eulexu. I, naravno, malena Srbija je pobedila Golijata i pod briljantnim naletom Vuka Jeremića do nogu potukla ceo *Novi svetski poredak*. Tako ih obrisala da su morali da pokleknu i prihvate svih šest tačaka Beograda. Čak ni Aljbin Kurti nije mogao da reaguje... Kakva tema za palanačke kafane i berberske radnje.

Istina je, naravno, sasvim drugačija i sasvim je sumorna, kao i sve što dolazi iz srpskih predsedničkih i ministarskih kabineta što je pogrešno i sumorno. Eulex neće biti statusno neutralan, sprovodiće plan Martija Ahtisarija i biće u službi građana Kosova i njihove nove države. Svako ko drugačije govori ima za to neki prljav razlog. Srpski političari, isti oni koji su kreirali politiku Srbije u poslednjih nekoliko meseci i hvalili se velikim diplomatskim uspesima, znaju za takvu ulogu Eulexa i prihvatili su je. Rekli su im to u Briselu, Vašingtonu i Moskvi i oni su pristali na to. To je, kažu, politika, i ona je po nekad prljava.

Građani Kosova polako shvataju realnost i sve je više nealbanaca koji u Prištini traže sve ono što se od vlasti traži i očekuje. Beograd za njih postaje sve dalja i sve nevažnija štetočina. Svaka laž i podvala imaju svoj početak, trajanje i kraj. ■

U funkciji mira i napretka

PIŠE: BASHKIM HISARI

Odmah nakon predsedničkog saopštenja na sednici Saveta bezbednosti (SB) UN 27. novembra ove godine o prihvatanju Plana od 6 tačaka generalnog sekretara UN Ban Ki Muna o raspoređivanju EULEX na čitavoj teritoriji Kosova, na zidovima glavnog prištinskog trga Nëna Terezë (Majka Tereza) pojavili su se razni grafiti među kojima i: „EULEX – made in Serbia“. Protiv raspoređivanja EULEX prema tom planu, organizovani su i mirni protesti u Prištini pod motom „Protiv 6 tačaka – za suverenitet Kosova“. Burne su bile reakcije ne samo Albanaca već i pripadnika ostalih zajednica koje žive na Kosovu.

U vezi sa tim, pitao sam svoje prijatelje, albanske intelektualce, režisere, glumce, novinare, aktiviste za ljudska prava, ali i obične ljude, šta misle o prihvatanju izveštaja generalnog sekretara UN Ban Ki Muna u SB i o raspoređivanju EULEX na Kosovu? O tome sam razgovarao i sa nekim predstavnicima nevladinih organizacija a sprovodeći aktivnosti iz projekta Helsinškog odbora za ljudska prava o položaju manjinskih zajednica na Kosovu. Isto pitanje postavio sam i kosovskim Srbima u enklavama.

Većina odgovora pripadnika obe zajednice imala je tužnu sadržinu. Svako od njih je tumačio izveštaj na svoj način. I jedni i drugi izrazili su pesimizam da će misija EULEX brzo promeniti stanje da svima bude bolje.

Među kosovskim Albanacima izražene su dve vrste reagovanja. Većina, pod uticajem domaćih i stranih medija i izjava pojedinih političkih lidera, smatra da je prihvatanje Plana od 6 tačaka velika pobeda Srbije i da to predstavlja predpripremu za podelu Kosova. Kod njih su reagovanja bila alarmantna, sa puno emocija i sumnje. Njihovi odgovori bili su uglavnom koncentrisani na negativne aspekte i iskušenja, na opasnosti i pretnje uz naglazak da izveštaj može doprineti negiranju nezavisnosti, suverenosti i posebno teritorijalne celovitosti, te da može ugroziti i staviti pod znak pitanja neka politička dostignuća na Kosovu. Isticali su i da će EULEX funkcionisati pod „kišobranom“ UN i Rezolucije

1244 koju ne priznaju, jer je, po njima, ta Rezolucija bezvredna i neprimenjiva.

Predstavnici nekih nevladinih organizacija istakli su da su kosovske institucije prećutno prihvatile Plan od 6 tačaka Generalnog sekretara Ban Ki Muna i na taj način otvorili put raspoređivanju EULEX koji je ispunio postavljene uslove srpske strane. Oni tvrde da se EULEX raspoređuje na Kosovu da bi se primenila Rezolucija 1244, da bi bio neutralan prema statusu Kosova i primeni Ahtisarijevog plana. Po njima, po tom planu Srbija postaje partner odlučivanja na Kosovu u sferi bezbednosti, sudstva, carine, administriranju granica i transporta. Izražavaju i mišljenje da vladajuća politička klasa na Kosovu koristi Plan od 6 tačaka da bi opstala na vlasti, a opozicija da bi došla na vlast.

Takva razmišljanja i ocene doprinele su da entuzijazam kod većine kosovskih Albanaca o mogućnostima da ova misija bude uspešna stalno slabi. Nezadovoljstvo je dostiglo vrhunac 2. decembra. Toga dana predstavnici nekoliko nevladinih organizacija, predvođeni pokretom *Samoopredeljenje*, zajedno sa više hiljada građana, mirno su protestovali u Prištini protiv razmeštanja EULEX na Kosovu prema Planu od 6 tačaka UN. Na tom protestu koji je održan pod motom „Protiv šest tačaka – za suverenitet Kosova“ mladi ljudi su nosili transparente na kojima je pisalo: „Laž“, „Dole Rezolucija 1244“, „Neutralnost EULEX je protiv nezavisnosti“, „Bežite u Srbiju Lamberto Zanijeroviću“, „Hashim Thaqi je lep ali izdajnik“, „Šest tačaka Ban Ki Muna donosi požar Balkanu“, „Ne – podeli Kosova“ i dr.

Protiv 6 tačaka oglasila se i ilegalna tzv. „Armija Republike Kosova“ („Armata e Republikës së Kosovës“-AKSH), koja je preuzela odgovornost za bombaški napad na zgradu EU u Prištini i najavila napade protiv Srba. U njihovom saopštenju za javnost između ostalog naglašava se: „Dok god je na snazi Plan od 6 tačaka UN, mi ćemo napadati punom snagom i neće biti sigurnosti za Srbe koji žive na Kosovu“. Pripadnici Kosovske policijske službe (KPS) to su kvalifikovali kao pretnju novim bombama EULEX ukoliko bude neutralan u odnosu na status Kosova.

Nikada do sada na Kosovu nije ispoljeno veće nezadovoljstvo i nije se čulo više uvreda na adresu međunarodne misije i kosovskih institucija. Bilo je nerazumljivo, otkud toliko zebnje među građanima nove države koja teži evropskim integracijama. Neshvatljivo je zašto se protive mirovnoj misiji, koja dolazi iz prijateljskih zemalja od kojih je većina priznala nezavisnost Kosova i imaju dobre namere da ovu zemlju uvedu u evropsku porodicu.

Drugi, bolji poznavaoi kosovske realnosti i njenih odnosa sa najvažnijim demokratskim zemljama sveta, izražavali su sasvim suprotna mišljenja. Istakli su da raspoređivanje EULEX na čitavoj teritoriji pruža podršku kosovskoj vladi i njenim institucijama, obezbeđuje veću sigurnost koja će doprineti bržem i bezbolnijem konsolidovanju nezavisnosti Kosova i njenom zvaničnom priznavanju od strane većeg broja

država. Oni ističu da su UN i EU najviše doprineli oslobađanju od Srbije i proglašenju nezavisnosti Kosova. Iz tih razloga, naglašavaju da cilj tih zemalja ne može biti drugačiji od nastojanja da Kosovo bude nezavisna, jedinstvena, suverena i demokratska država, da je misija EULEX u potpunosti u funkciji ostvarivanja tih ciljeva. Istovremeno, oni izražavaju i nadu da će EULEX biti posljednja međunarodna misija prisutna na teritoriji Kosova.

Među pripadnicima srpske zajednice unutar Kosova viđenja su takođe bila različita. U početku, oni su bili obradovani odlukom SB UN da se UNMIK zameni misijom EU – EULEX. Ovu odluku tumačili su kao veliku i najvažniju diplomatsku pobjedu Srbije posle raspada bivše Jugoslavije i naglašavali da EULEX dolazi radi očuvanja suvereniteta Srbije nad Kosovom. Međutim, kasnije, još pre početka raspoređivanja EULEX, izraženo je i njihovo protivljenje ovoj misiji. Na severu Kosovske Mitrovice bilo je i nasilnog protivljenja. Tamo je, u noći između 3. i 4. decembra, oštećeno nekoliko vozila sa kosovskim registarskim oznakama čiji su vlasnici Albanci. Pripadnici KPS registrovali su oštećenja i na dva službena vozila, na vozilu UN i jednom vozilu KPS policije.

Odbornici tzv. skupštine zajednica srpskih opština na severu Mitrovice takođe se protive prisustvu misije EU. Na inicijativu ove Skupštine potpisivanjem peticije prikupljeno je oko 70.000 potpisa protiv raspoređivanja

Misije EULEX. „UNMIK je jedina validna misija za kosovske Srbe”, izjavljuju oni i očekuju iz Beograda da ne prihvate odlazak UN sa Kosova. Pripadnici ove srpske strukture na severu Kosova naglašavaju da je odlazak UNMIK veliki gubitak za Srbe, dok „EULEX ne može da bude neutralan jer se njen mandat bazira na Ustav samoproglašene države Kosova”.

Srbi u Kosovskom Pomoravlju gde je njihova koncentracija značajna, kao i oni u enklavama u unutrašnjosti Kosova, drugačije gledaju na raspoređivanje EULEX u odnosu na Srbe sa severa. Ističu da će pružiti ruku EULEX, ali i da očekuju da oni reše probleme koji su ostali i za UNMIK, da se stvore bolji uslovi za život srpskog stanovništva i naglašavaju da će njihova dalja saradnja zavisiti isključivo od onoga šta ta misija implementira. Ipak, mnogi Srbi u tim sredinama retko komentarišu raspoređivanje EULEX. Oni nisu u dovoljnoj meri informisani i o tome pričaju samo ono što su saznali iz srpskih medija.

Većina Srba ne priznaje nezavisnost Kosova, novu realnost na terenu i kompletno su vezani za Beograd. Oni ne uvažavaju činjenice da su u izveštaju koji je Generalni sekretar predao SB UN obuhvaćena veoma važna pitanja kao što su priznavanje nove realnosti na terenu, da kosovska vlada funkcioniše, da su države priznale nezavisnost Kosova, da je Kosovo konkurisalo za članstvo u Međunarodni monetarni fond i Svetsku banku, da Skupština donosi zakone i da

Avers i revers Kosova

PIŠE: TAMARA KALITERNA

Kosovo je na sezonskoj rasprodaji. Majica sa natpisom „Kosovo je srce Srbije” pojeftinila je deset odsto za deset meseci otkako je Kosovo postalo nezavisno. Sada se *on line* može kupiti za 17,95 evra. Gornji odevni predmet ciklično pojeftinjuje između mitinga i rezolucija Skupštine Srbije o Kosovu.

I ponašanja kosovskih dušebrižnika.

Predsednik DSS Vojislav Koštunica je od američko-evropskog Instituta istok-zapad uzeo 2001. titulu „Državnik godine”. Nije još stigao da vrati majstorsko pismo, iako u upravnom odboru Instituta sede dvojica dokazanih neprijatelja Srbije: omraženi Wolfgang Išinger, bivši izaslanik EU za Kosovo i poznati srbomrzac Marti Ahtisari koji su združenim snagama Srbiji oteeli Kosovo.

Koštunica nije smeo sam, već je angažovao Slobodana Samardžića da 2006. preti Ahtisariju da nije prava osoba „za nastavak razgovora” o Kosovu.

Kakav predsednik, takav potpredsednik DSS. Kakav premijer, takav ministar. Dvoje od troje nejači bivšeg ministra za Kosovo Samardžića, koji se srčano protivi Srbiji u EU, rade u državnim institucijama gde guraju Srbiju u EU. Ivan čak radi za eure u Misiji Srbije pri EU u Briselu. Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU

Samardžić je nazvao „zamkom u čijoj je pozadini namera da se u južnu srpsku pokrajinu pošalje misija EU u sklopu scenarija za proglašavanje nezavisnosti Kosova”. Samardžić je od naučnog saradnika u Institutu za međunarodni radnički pokret, preko Instituta za evropske studije dogurao do zvanja redovnog profesora Fakulteta političkih nauka u Beogradu, gde predaje Evropske odnose i EU i rukovodi postdiplomskim evropskim studijama.

Devid Filipis iz Saveta za međunarodne odnose SAD je februara 2003. predložio da se Beogradu isplati 2,5 milijarde dolara kad prihvati nezavisnost Kosova. Indignirana tarifom za „najskuplju srpsku reč”, Srbija je ostala bez 2,5 milijardi dolara, a Kosovo besplatno dobilo nezavisnost. Američka *Northwest Airlines* vredi 2,5 milijardi dolara, a toliki su i tromesečni gubici *City group*, najveće američke banke. Toliko o berzanskom dileru Matiji Beckoviću.

Dok je bio premijer, Koštunica je zvicao: „Od kada postoji Srbija, svaki pripadnik našeg naroda rađa se i umire sa svešču da je Kosovo uvek bilo, i da će zauvek biti, sastavni deo Srbije”. Pokazao je ličnim primerom da je i profitabilno uz majčino mleko zadojiti se Kosovom.

Kada je vlada Srbije pozvala zaposlene da ne uzimaju platu iz budžeta Kosova, Beograd je poslušalo dvadesetak od 6763 zdravstvenih radnika koje plaća Ministarstvo zdravlja Srbije. Ostali iz budžeta Kosova uzimaju od 180 do 400 eura. Ne zna se šta je sa još oko 15.000 dvostrukih plata.

Donacija prištinske vlade kosovskim Srbima od deset miliona eura između 2002. i 2004. godine nigde nije knjižena. Šefovi bolnica u severnoj Mitrovici, Zubinom

specijalni predstavnik nije više u stanju da primeni svoj autoritet.

S druge strane, civilni predstavnik EU na Kosovu, Piter Fejt, naglašava da, ukoliko na severu Kosova bude protivljenja misiji, zvaničnici EULEX će pokušati da problem reše sa lokalnim političarima, u nameri da preduprede svaki mogući oblik nasilja. Ako EULEX ne bude uspešan, to će biti korak unazad, kako za projekat nezavisnosti, tako i za ciljeve koji su ranije određeni, smatra Piter Fejt.

EULEX neće biti lako da ostvari svoju funkciju. Osim što će biti suočen sa nejasnoćama oko odgovornosti na liniji EU-UN, misiju EU za vladavinu zakona očekuju i velike nejasnoće u sferi delovanja na Kosovu. Sudijama EULEX teško će biti da budu efikasni, jer će u svom radu biti suočeni sa haosom zakona, biće primorani da respektuju četiri vrste zakona i regulativa. Sada se na području Kosova primenjuju zakoni koje je usvojio kosovski parlament, regulativa UNMIK, a zakoni bivše Jugoslavije i zakoni Republike Srbije se primenjuju na severu Kosova.

U izjavama šefa EU misije za jačanje i vladavinu zakona na Kosovu Yves de Kernabona ne može se sasvim jasno videti koje će zakone primenjivati njegova misija. On nije određen u odgovorima na pitanje da li će njegova misija primeniti u potpunosti

Potoku, Leposaviću i Zvečanu koji su uzeli donacije bili su kadrovi DSS. Direktor bolnice u severnoj Mitrovici Marko Jakšić je za dve godine iz kosovskog budžeta uzeo više od 884.000 eura, a nigde ih nije uknjižio. Član je Glavnog odbora Koštuničine stranke. Kao takav, imenovan je za člana srpskog tima za pregovore sa Albancima u Beču 2006. godine. Tamo je, patriotski rekao da kosovski Srbi ne priznaju institucije Kosova. Odgovorio mu je ministar zdravlja Sadik Idrizi: „Kako, gospodine Jakšiću, ne priznajete kad redovno uzimate donacije tih institucija”. Milorad Todorović, savetnik protutnjalog ministra Samardžića, uhapšen je u novembru zbog pronevere 1,3 miliona dinara iz budžeta. Državni savet za KiM, koji je formirao bivši premijer se ne sastaje otkad se istaknuti članovi DSS na Kosovu sumnjiče da poklone kosovske vlade overavaju naplatom iz budžeta Srbije. Randel Nojkić, bivši šef poslaničke grupe Srpske liste u Skupštini Kosova je u maju 2005. godine predao Koštunici dokaze o Todorovićevim malverzacijama sa materijalom za stradale u zemljotresu u Kosovskom Pomoravlju, fakture za lekove koji nikada nisu stigli u Goraždevac.

Fondu zdravstva je ispostavljen račun za naplatu 11.000 hirurških zahvata nad Srbima u bolnici u Gračanici. Toliko ima punoletnih građana centralnog Kosova. Međutim, operisano je manje od hiljadu pacijenata. Komisija za zdravstvo Skupštine Kosova pita za koga su lekovi vredni 560.000 eura koje je polovinom novembra naručila srpska zdravstvena ustanova iz Gračanice. Direktor Doma zdravlja iz Gušterice kod Lipljana ošteti je budžet Srbije za više od pola miliona eura.

Nema specifikacije koliko je od ukupne količine proneverenih lekova bilo za psihijatrijske bolesnike. Jer,

6 tačaka Generalnog sekretara UN. Yves de Kermabon tvrdi da će EULEX implementirati sadašnji zakonski okvir i da primena 6 tačaka nije njegov posao već posao šefa UNMIK Lamberta Zannijerija. “Mogu da kažem da je 6 tačaka posao specijalnog predstavnika Generalnog sekretara, Lamberta Zanniera, u njegovim kontaktima između Beograda i Prištine”. Kermabon dodaje da će njegova misija poštovati Rezoluciju 1244, zajednički Plan za delovanje EU i poziv predsednika Kosova Fatmira Sejdiua da misija EU dođe na Kosovo, naglašavajući pri tom da će raditi na osnovu tog jasnog mandata.

Uporedo s tim, šef UNMIK, Lamberto Zannieri, izjavio je da će misija UN nastaviti da ima “značajnu političku ulogu” na Kosovu. “Od nas se očekuje da svaka tri meseca podnesemo izveštaj o situaciji na terenu. Tim pre što je međunarodna zajednica još uvek podeljena oko statusa Kosova i što je i dalje na snazi Rezolucija 1244”.

Međutim, zamenik kosovskog premijera Hajredin Kuci izjavio je da će EULEX na Kosovu delovati poštujući Ustav i kosovske zakone. Suprotstavljajući se izjavi Yves de Kernabona da će njegova misija poštovati Rezoluciju 1244, Kuci je rekao da “ta Rezolucija nije više funkcionalna jer na Kosovu funkcionišu Ustav i zakoni koje je usvojila Skupština Kosova i mislim da je legalna

Velimir Ilić, bivši ministar za rodoljublje dijagnostikovao je da je Srbiju zahvatila „nacionalna histerija kad nam otimaju 15 odsto teritorije“. I Ilić je na pozitivnoj listi lekova. Kosovo je činilo 12,6 odsto teritorije Srbije. Da je Ilić hteo da zaokruži cifru, onako kako to rade u samposluzi, bilo bi 13 odsto.

Tužilac tereti bivšeg koordinatora opštine Priština Slavišu Nikolića, u kojoj, kako se vajakaju u Beogradu, “više nema nijednog Srbina”, da je za dve godine zloupotrebio 11 miliona dinara za izgradnju puta Laplje Selo - Gračanica. Osim toga je najpre iz budžeta Srbije, a potom i iz budžeta Kosova naplatio 78 miliona dinara za čišćenje pet kilometara korita reke Gračanke koja je dugačka 2,5 kilometra. Sa 13 miliona dinara ponovo je građen izgrađen vodovod i kanalizacija u Kuzminu, dva puta je uređena ista kapela u Batusima. Nestalo je 50 miliona dinara za popravku zemljotresom oštećenih srpskih kuća u Kosovskom Pomoravlju. Uhapšen je direktor „Binačke Morave“ Radomir Ćuk, jer je uz saglasnost predstavnika Ministarstva za KiM dokumentovao da su radovi završeni. “Slikali su kuće koje nisu bile oštećene i to je bilo dovoljno da Ministarstvo prenese pare na račun Kosovsko-pomoravskog okruga i da iste budu vraćene u Vranje i Bujanovac na privatne račune”, piše u policijskoj prijavi.

Službenik Vlade Srbije je za renoviranje Doma kulture u Goraždevcu uzeo iz budžeta 900.000 dinara i nikada nije novac nije uložio u Goraždevac. Sumnja se da su koordinatori opština i direktori javnih preduzeća i ustanova na Kosovu zloupotrebili pomoć Srbima i nenamenski trošili deo od pola milijarde eura godišnje, koliko se izdvaja iz budžeta Srbije, ali i strane donacije. Tužiocima u Kruševcu, Nišu, Kragujevcu i Leskovcu podigli su brojne

osnova jasna”, zaključio je on.

Na severu Kosova već dugo ne funkcionišu domaće institucije i tamo se ne poštuju kosovski zakoni. O svemu odlučuju srpske paralelne strukture. U svojim izjavama zvaničnici EULEX tvrde da nije njihov zadatak da rasformiraju srpske paralelne strukture i da je to zadatak kosovske Vlade, dok vlasti na Kosovu mogućnost rasformiranja srpskih paralelnih struktura reduktuju u nadi da će to učiniti EULEX.

Ovakve i slične izjave, u kosovskoj javnosti stvaraju nejasnoće i konfuzije. Situaciju čine težim organizovani kriminal i šverc na severu koji se razvijaju bez ikakvih prepreka a kosovske i međunarodne institucije do sada su bile neefikasne da te pojave suzbiju. To je sada veliki teret koji nasleđuje misija EULEX i koji će morati da eliminiše u što kraćem roku zajedno sa korupcijom koja je na čitavom području Kosova dostigla veoma zabrinjavajuće razmere.

Misija EULEX posle više odlaganja i kašnjenja, zvanično je započela svoj mandat na Kosovu 9. decembra. U prvoj fazi raspoređivanja misije nije bilo nikakvih problema niti incidenata. Sudije, pripadnici policije misije EULEX i eksperti carina, bez smetnji su stupili na dužnost. Tri dana kasnije – 12. decembra, kosovske carine svečano su okončale prelaznu fazu. Sa puno čestitki, nade, ali i uverenja i

planova, kosovski zvaničnici zamenili su zastavu UN na jarbolu, koja nije bila skinuta od septembra 1999. i istakli kosovsku. Na celokupnoj teritoriji Kosova raspoređeno je oko 1400 pripadnika misije, a za nekoliko meseci, kada misija postane operativno sposobna, činiće je 1900 međunarodnih pripadnika i 1100 pripadnika lokalnog osoblja. Oni će imati značajnu ulogu koju im je dalo 27 zemalja EU. Nadgledaće i savetovati kosovske institucije u njihovom radu, u neku ruku, biće savetnici policije, sudova, tužilaštava i carina. Oni će ujedno imati i izvršnu funkciju, kada je reč o teškim krivičnim delima. To daje nadu da će međuetničke tenzije opasti i da će situacija krenuti na bolje.

Međutim, jedna od najozbiljnijih iskušenja sa kojim će se suočiti misija EULEX na Kosovu u narednom periodu je da povрати poverenje građana u pravdu. Na Kosovu su, ne samo Srbi već i Albanci, kao i pripadnici ostalih zajednica, u mnogome izgubili poverenje u pravdu, pre svega zbog organizovanog kriminala, korupcije, nemogućnosti ostvarivanja prava na imovinu i sl. Ako EULEX uspe da povрати to poverenje, onda će to biti uspeh, imaće podršku, svi će ga prihvatiti, jer će imati koristi. Istovremeno, to će biti značajna pomoć za mir i stabilnost u regionu i otvoriće put ka evropskim integracijama. U protivnom, doživeće sudbinu UNMIK.

krivične prijave za malverzacije. Koordinator opština, uglavnom iz Nove Srbije, DSS i SPS su na centralnom Kosovu zaposlili 300 rođaka i prijatelja sa 200 odsto uvećanim platama, iako niko od njih nije ni bio na Kosovu. Američka kancelarija je u infrastrukturu na severu Kosova uložila 5,2 miliona dolara, a UNDP 12 miliona dolara u razvoj civilnog društva, na istoj teritoriji. Rezultati ulaganja se ne vide, a donacije su išle preko kadrova DSS, Nove Srbije i SPS.

Slavko Dakić iz Kancelarije za veze sa sudovima u Peći izjavio je u novembru: “U vreme Samardžića odlučeno je da se od Bošnjaka i muslimana otkupljuju stanovi za Srbe, a osnovano se sumnja da su prijavljivali iznose za otkup duplo ili tri puta veće nego što su stanove plaćali”.

Čišćeni su i nepodobni Srbi i Srpkinja. KIM radio iz srpske enklave Čaglavica emitovao je oktobra 2007, da je “Zajednica srpskih opština i naselja KiM od državnih organa Srbije zatražila da prema svima koji se ogлуše o poziv državnog vrha Srbije na bojkot izbora, budu primenjene oštre sankcije, a čuli su se i pozivi na linč onih koji odluče da izađu na izbore. Kako smatra koordinator opštine Klina Stojan Dončić: „Albanci su svakog Albanca koji je prihvatio srpsku vlast likvidirali. Došlo je vreme da i mi moramo tako nešto da uradimo“, rekao je Dončić. “Zločesti” Albanci su uzor po definiciji “dobrim Srbima”. I Dončić je službenik Vlade Srbije.

Mesec dana kasnije na kuću Stojanke Petković u Zvečanu su bačeni „molotovljevi kokteli”. Pidžama na njenoj ćerki se zapalila. Čim je objavljeno da se majka kandidovala na kosovskim izborima, a znalo se da je sin carinik UNMIK, lokalna samouprava je prestala da joj uplaćuje doprinose u obdaništu gde radi.

Slađana Ilića, kandidata za predsednika Skupštine Kosova u novembru 2004, u Zemunu su brutalno pretukla trojica, a njegov automobil oštetili. Napadači su nepoznati već četiri godine. Ilić je stradao posle razgovora sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem, čiji je usamljeni poziv kosovskim Srbima da izađu na birališta čovek iz Štrpca prihvatio.

U maju ove godine na mitingu u Mitrovici sa građanstvom u majicama “Kosovo je Srbija”, “Neću u Evropu” i transparentom “NATO, Yankee Go Home” (nije greška, opaska autorke), spaljena je Tadićeva fotografija sa montiranim kečetom. Doktor Jakšić je takođe u maju izjavio: “Tadića na Kosovu podržavaju jedino Hašim Tači i Ramuš Haradinaj jer će im pokloniti Kosovo. Ako Tadić formira vladu, za Srbe nema budućnosti i oni će masovno otići sa Kosova, a Tadić će da odgovara pred narodom”.

Opet u izbornom maju UNMIK policija je podnela prijavu protiv Slaviše Nikolića, privrženog Novoj Srbiji, vladinog činovnika, jer pokušao da privede kosovskog Srbina iz suprotnog političkog tabora. To je onaj isti koji je oštetiо budžet Kosova i Srbije za ukupno 167 miliona dinara.

Pedesetak meštana sela Banje, jedine srpske enklave u opštini Srbica u dreničkom kraju, tražilo je od Tadića da zaštiti „njihovu i egzistencija njihovih porodica” i „izrazili nezadovoljstvo i ogorčenje zbog ponašanja i načina rada koordinatora Dejana Tomaševića i načelnika Momira Kasalovića: „Već skoro godinu dana trpimo maltretiranja opštinskih i okružnih vlasti, a samo zato što smo na minulim parlamentarnim izborima dali glas onima koje te ‘Koštuničine pristalice’ nisu preporučile“, kaže se u pismu.

Albanci u Srbiji posle Kosova

PIŠE: IVANKA DIMITRIJEVIĆ

Najnoviji izveštaj Human Rights Watch –a „Taoci tenzije: zastrašivanje i uznemiravanje etničkih Albanaca u Srbiji posle proglašenja nezavisnosti Kosova“

Najnoviji izveštaj *Human Rights Watch* „Taoci tenzije“, objavljen u oktobru, privukao je dosta pažnje. Možda pre svega zbog toga što se i sama organizacija posvetila predstavljanju izveštaja zbog koga je prvi put posle mnogo godina delegacija *Human Rights Watch-a* (HRW) specijalno došla u Srbiju.

Ova organizacija pomno prati dešavanja u čitavom regionu bivše Jugoslavije, poslednjih godina sa posebnim akcentom na Kosovo i Bosnu i Hercegovinu, ali je već više godina nije bila aktivna u samoj Srbiji. Svi izveštaji koji su objavljivani poslednjih godina jednostavno su prosledjivani medijima i njima ostavljani na dalje korišćenje. Ovoga puta, međutim, HRW je organizovao niz poseta vladinim službenicima kojima su predloženi nalazi iz izveštaja i vrlo otvoreno zatraženi akcija i odgovornost. Istražiteljka HRW Wanda Troszczyńska van Genderen razgovarala je potom i sa nekoliko odabranih novinara, dok je svim medijima u Srbiji izveštaj prosleđen poštom.

Zašto je važno istaći pristup HRW u promociji ovog izveštaja? Iz jednostavnog razloga što podizanje aktivnosti ove organizacije na „viši nivo“ svedoči o tome da se situacija u Srbiji ni 15 godina nakon završetka oružanih konflikata ne smiruje, već da se – za mirnodopske standarde u oblasti ljudskih prava – zapravo pogoršava.

Izveštaj „Taoci tenzije: zastrašivanje i uznemiravanje etničkih Albanaca u Srbiji posle proglašenja nezavisnosti Kosova“, svedoči o nizu incidentata kojima su bili izloženi pripadnici albanske manjine u Srbiji nakon proglašenja nezavisnosti Kosova (dostupan je na i na srpskom <http://www.hrw.org/en/reports/2008/11/02/hostages-tension>). Veoma važan kontekst izveštaja predstavlja i činjenica da je 2005. godine jedan takav o Srbiji bio objavljen, i da je njime dokumentovano nasilje kojem su Albanci u Srbiji bili izloženi 1999. i 2004. godine. Nalazi i preporuke koje su tada iznete ostale su bez odjeka u odgovornim institucijama. To je omogućilo da se identično nasilje ponovo dogodi i ove godine, nakon proglašenja nezavisnosti Kosova.

Zbog toga je HRW odlučio da podigne sopstvenu „borbenu gotovost“ i ovog puta u ličnom kontaktu sa odgovornima predložio obrazac po kojem se nasilje u srpskom društvu ponavlja, ne bi li se konačno taj niz karika delovanja državnih institucija nekako doterao i utegao do nivoa stabilnog i pouzdanog pružanja zaštite albanskim građanima Srbije.

Obrazac nasilja koji je uočio HRW je da se radi o aktima odmazde nakon velikih i po srpsku zajednicu frustrirajućih događanja u vezi sa Kosovom. Te 1999. desilo se bombardovanje, 2004. „martovsko nasilje“, a ove godine, 17. februara, proglašenje nezavisnosti Kosova.

Kako se navodi u izveštaju „Taoci tenzije: zastrašivanje i uznemiravanje etničkih Albanaca u Srbiji posle proglašenja nezavisnosti Kosova“, u februaru i martu 2008. godine, policija u Srbiji je registrovala 221 incident koji se odnosi na Kosovo, uključujući incidente koji nisu etnički motivisani. Najveći broj incidentata odigrao se u Vojvodini, gde je zabeleženo 190 od ukupnog broja.

Incidentata ima nekoliko osnovnih tipova, od kojih je većina identična onima koji su se događali ranijih godina. U najvećem broju slučajeva reč je o napadima na poslovne objekte i kuće u vlasništvu Albanaca. Važno je reći da je u mnogim incidentima došlo do štete koja povlači krivičnu odgovornost – razbijanje prozora i pokušaji paljenja imovine, ispisivanje grafita punih mržnje na albanskim kućama, protesti održani ispred kuća i poslovnih objekata s ciljem zastrašivanja, i u jednom slučaju - organizovani bojkot poslovnog objekta u vlasništvu jednog Albanaca i deljenje huškačkih letaka. Neki od incidentata dogodili su se tokom, ili odmah nakon javnih protesta, a drugi su se dogodili u danima koji su usledili, ponekad i više puta, pri čemu se većina odigrala tokom noći, navodi se u izveštaju.

Posebno je važno istaći najopasnije karakteristike obrasca incidentata, gotovo identičnih, već treći put. Radi se pretežno o sredinama u kojima je broj Albanaca izuzetno mali, manji od jedan odsto populacije mesta o kome je reč. Potom, značajan broj osoba ili porodica koje su bile napadnute, već su bile žrtve ovakve agresije i u prethodna dva talasa napada.

Drugim rečima, policija je mogla bez ikakvih problema da predvidi da do nasilja može doći i da to nasilje predupredi posebnim merama zaštite.

Ova ocena ujedno je bila i jedan od ključnih argumenata HRW u razgovorima sa predstavnicima aktuelne srpske vlasti. Koliko je poznato, HRW je imao susrete u ministarstvima – unutrašnjih poslova, ljudskih prava i manjina, pravde i rada. Potom, susreli su se i sa ombudsmanom Sašom Jankovićem, koji je, uzgred rečeno, na zaprepašćenje delegacije HRW smešten u vladinoj zgradi gde je, ne samo u neposrednom susedstvu vladinih službenika od kojih treba da štiti građane, već apsolutno nije ni dostupan „običnim“ ljudima u slučaju potrebe, koji sasvim sigurno ne mogu tek tako da uđu u Palatiju Srbije na Novom Beogradu.

U ministarstvu unutrašnjih poslova, ali čak i prilikom razgovora sa ombudsmanom, HRW je - na pitanje zašto incidenti nisu predupređeni kada je sasvim poznat obrazac po kome se oni odigravaju - bio u prilici da čuje jedan te isti argument: policija bi dodatnim obezbeđenjem zapravo proizvela kontraefekat i privukla još veću pažnju na albanske kuće, što bi bilo protumačeno kao provokacija od strane nasilnika.

To je, međutim, argument bez mnogo smisla, i teško da bi bilo ko njime trebao da se razmahuje. Mnogo više govori o tome da se suština načina razmišljanja struktura vlasti nije mnogo promenila, i da je delovanje u oblasti zaštite ljudskih prava i dalje reaktivno a ne aktivno.

U čemu je suština problema? U delovanju države u oblasti zaštite građana, pogotovo onih kojima je ta zaštita potrebija nego drugima, treba da postoji niz vrlo odlučnih i za šire društvo veoma transparentnih mera koje udruženo, utiču najpre na smanjenje broja incidentata, a potom postepeno i na stvaranje onog najvrednijeg nevidljivog štita oko svakog „ranjivog“ stanovnika – štit kakav može da predstavlja jedino nedvosmislena i aktivna poruka vlasti (koja je uvek i

najvažniji impuls za opšte raspoloženje u javnosti) da se nešto ne sme, ni pod kojim okolnostima, nikada.

Prva u nizu potrebnih mera u trusnim državama kao što je naša, je efikasna zaštita policije. Idealno, to naravno znači preventivu, a nikako ne procenu da će pojačane mere privlačiti neželjenu pažnju. Zašto je onda, obezbeđen Andrićev venac? Da li policija time želi da privuče atentatore na instituciju predsednika?

Preduslov svake promene, zapravo, predstavlja delovanje institucija nakon što se incidenti dogode. Veoma je važno kako će biti vođena istraga, a potom i dalje biti procesuirana dela i njihovi počinioци. Šta to znači u slučaju Srbije?

Najpre, od 221 incidenta, veoma veliki broj je bio iz sfere krivičnih dela. Međutim, krivičnih gonjenja nije bilo, koliko je bar HRW uspeo da ustanovi u neposrednoj saradnji sa nadležnima. Tek je 10 osoba osuđeno, ali za prekršaje a ne za krivična dela, i to na novčane kazne.

Problem je, kako to posebno ističe HRW, što su krivične prijave koje su konačno bile podignute u nekoliko slučajeva, bile protiv neimenovanih lica, "nepoznatih počinilaca". Većina tih prijava nije dala nikakve rezultate, i u međuvremenu postupci su obustavljeni zbog nedostatka dokaza ili zbog

Human Rights Watch je upravo dobio nagradu Ujedinjenih nacija za ljudska prava, koja se dodeljuje na svakih pet godina. Nagrada se dodeljuje u čast boraca za ljudska prava koji pokušavaju da zaustave takvo nasilje već 60 godina. *Human Rights Watch* ove godine proslavlja 30 godina postojanja. To je jedna od najvećih i najuticajnijih nevladinih i neprofitnih organizacija na svetu, i aktivna je u 80 zemalja sveta.

nemogućnosti da se počinilac identifikuje.

Da li je zaista moralo tako da bude? HRW je, zapravo, dokumentovao slučajeve u kojima je policija bila prisutna dok su se incidenti dešavali. To znači da je u najmanje nekoliko slučajeva bilo lako uhvatiti počinioce. Jer su bili viđeni na delu. Ali, ne i sprečeni da deluju. Niti za to delo kasnije kažnjeni.

HRW smatra da postoje brojni problemi u vezi sa procesuiranjem etnički motivisanih incidentata u Srbiji.

Naime, postoje tri načina za procesuiranje etnički motivisanih dela, kako to pregledno navodi izveštaj (detaljno obrazlaganje institucija i sistema posmatrane zemlje ili onih u vezi sa problemom o kojem je reč, standard je u HRW izveštajima):

"Prva opcija je da se osumnjičeni kazni za narušavanje javnog reda po krivičnim zakonu, kao što je to nasilno ponašanje ili učešće u grupnom nasilju.

Druga opcija je da se delo tretira kao prekršaj koji može obuhvatiti dela narušavanje javnog reda, koja su pod nadležnošću prekršajnih sudova (izvan krivičnog pravosudnog sistema), a koje vode opštinski tužioci.

Treći način je da se osumnjičeni kazni po osnovu člana 317 Krivičnog zakonika kojim se zabranjuje izazivanje etničke, rasne i verske mržnje. Da bi se prekršaj kvalifikovao kao krivično delo po članu 317, nije neophodno da je motiv počinioца mržnja. Krivična odgovornost, po članu 317, se pripisuje onda kada počinilac namerava da izazove mržnju,

ili je znao da je moglo da dođe do mržnje, ali je bio bezobziran što je dovelo do mržnje ('svesni nehat'). Okružni sudovi imaju nadležnost nad krivičnim delima navedenim u članu 317, a kojima se bave okružni tužioci. HRW je prethodno zagovarao robusnije korišćenje člana 317 (člana 134 starog Krivičnog zakonika), da bi se obezbedilo da etnički i verski motivisani zločini rezultiraju krivičnim presudama protiv punoletnih osoba".

HRW, zapravo, ističe da su njegove preporuke iz 2005. godine, kada su sva krivična dela prema manjina, a u vezi sa Kosovom bila, zapravo, prekršajno gonjena, što je rezultiralo blagim ili čak simboličnim kaznama.

Tada je na snazi bio stari krivični zakon, ali stvari se u Srbiji nisu promenile ni nakon donošenja novog, 2006. godine. Zapravo, član 317, do danas još nijednom nije korišćen.

Osim toga, HRW primećuje da Srbija nema poseban zakon za dela počinjena iz mržnje, koji bi pružio prostor da se ovakva dela veoma strogo kažnjavaju – preventiva svih sukoba u multietničkim društvima.

Srpske vlasti i tu, međutim, imaju odlučan argument: procedura integracije u EU zahteva i da svi zakoni jedne zemlje budu objedinjeni krivičnim zakonom. To je odgovor koji je HRW dobio u Vladi Srbije.

Tako, da se vratimo na onaj niz karika koji treba da funkcionišu besprekorno da ne bi opet došlo do paljenja kuća i napada na predstavnike manjina kad se nešto "neželjeno" dogodi na Kosovu, najveće slabosti srpskog sistema, u čije promene vlasti moraju da investiraju, tiču se procesa istrage i procesuiranja. Sledstveno ranijim godinama koje je posmatrao, HRW zaključuje da je upravo u vezi sa tim propustima u procesu, došlo do pogoršanja situacije, tj manje dela je procesuirano i manje je ukupno osuđenih.

Potom, sistemu nedostaje i adekvatan okvir: politička poruka. Osim predsednika Srbije Borisa Tadića, HRW primećuje, jako je malo bilo nedvosmislenih osuda ovih napada.

Kada je i to predočeno vlastima u oktobru, malo je bilo onih koji su to umeli da prihvate kao konstruktivnu kritiku. Osim toga, bilo je standardnih i instantnih reakcija na temu izveštaja: zašto se HRW ne bavi problemima srpske manjine na Kosovu koja se nalazi u neuporedivo težoj situaciji od bilo koje manjine u Srbiji?

Takvih izveštaja, međutim, ima, i to nekoliko. Ne samo o Srbima na Kosovu, već je HRW identične izveštaje radio u vezi sa povratkom Srba u Hrvatsku, a isto tako i o potpunom propasti kosovskog sistema pravde. No, o tome u srpskim ministarstvima, a ni u srpskim medijima – jer su primedbe novinara bile identične – nisu čitali.

Na kraju, najoštrije javne primedbe stigle su od ministra za rad i socijalna pitanja Rasima Ljajića. On je "Politici" rekao da je posebno iritiran naslovom izveštaja koji je tendenciozan i neistinit. Istražiteljka HRW Wanda Troszczyńska van Genderen, koja je i autorka izveštaja, objasnila je medijima kojima je dala intervju da se naslov "Taoci tenzije" odnosi upravo na ta ciklična ponavljanja incidentata, na neprekinutu spiralu nasilja koja se u svakom trenutku ponovo može spinovati. Šta god da se dogodi na Kosovu, Albanci u Srbiji biće taoci tenzije koja će uslediti. Ukoliko se ništa ne promeni u lancu delovanja srpskih vlasti, Albanci nikada u takvim tenzičnim situacijama neće biti spokojni. Naprotiv, neće moći da znaju do kojih granica može uznapredovati standardno reaktivno nasilje. ■

Kritička lojalnost

PIŠE: NEBOJŠA PETROVIĆ

Pre izvesnog vremena italijanski fudbaler Paolo di Kanio pozdravio je navijače fašističkim pozdravom sa podignutom rukom. Nakon što je bio oštro kritikovan izjavio je „ja sam fašista a ne rasista“, podrazumevajući pod tim da, za razliku od rasizma, fašizam nije ništa loše. „Uputio sam pozdrav mojim navijačima koji dele moje ideje. Uzdignuta ruka ne podstiče na nasilje niti rasnu mržnju.“ Ni u tom gestu, ni u fašizmu uopšte ništa loše nije mogla da vidi ni Alesandra Musolini, Dućeova unuka koja je bila u publici i, kako je izjavila, „bila očarana predivnim rimskim pozdravom!“ U isto vreme, Di Kanijevu izjavu da je fašista a ne rasista engleski navijači su proglasili za najbizarnije opravdanje svih vremena, zapitavši se da li postoje nerasisitički fašisti.

Svedoci smo da se na sličan način u brojnim javnim izjavama u našoj zemlji pojam nacionalizam prikazuje isključivo kao ljubav prema sopstvenoj naciji, dakle nešto sasvim poželjno, neretko uz eksplicitno isticanje da to nikako ne uljučuje mržnju prema drugima. Za taj negativni fenomen, naši branitelji nacionalizma, rezervisali su reč šovinizam. Dakle, nacionalizam je nešto prihvatljivo, čak i pozitivno i svaki čestit čovek bi, po ovakvom shvatanju trebao biti nacionalista. Međutim, izgleda da drugi ne dele takvo shvatanje. Ako krenemo sa proučavanjem relevantne svetske sociološke, sociopsihološke i politikološke literature, dolazimo do jasnog zaključka da nacionalizam ima izrazito negativne

konotacije, a da se pojam šovinizam praktično nigde ne koristi. Sasvim suprotna slika od one koju su u istraživanjima na učenicima završnih razreda srednjih škola u Srbiji dobili Bora Kuzmanović i Nebojša Petrović. U tim istraživanjima su, naime, ispitivana denotativna i konotativna značenja raznih društveno i politički relevantnih termina, poput nacionalizma, demokratije, vođe, socijalizma, levice, desnice, itd. Nacionalizam je najčešće definisan upravo kao ljubav prema sopstvenoj nacionalnoj grupi, često uz dodatak da nacionalizam isključuje svaku mržnju prema drugim narodima. Konotativno značenje je ispitivano pomoću tehnike semantičkog diferencijala koja se sastoji od niza opozitnih prideva poput: dobar-loš, prijatan-neprijatan, čist-prljav, itd. Ispitanici svaku reč, pa i nacionalizam, mogu da smeste na sedmostepenu skalu, gde su po tri stepena bliži pozitivnom odnosno negativnom kraju dok središnji stepen (četiri) ukazuje da je ispitivana reč jednako udaljena od oba pola. Prosečni rezultati za sve ispitanike pokazuju da je reč nacionalizam na svim pridevskim parovima iznad 4, tj. bliži pozitivnom nego negativnom polu. Tako je nacionalizam pre vredan nego bezvredan, pre važan nego nevažan, pre poželjan nego nepoželjan...

Patriotizam se, za razliku od nacionalizma, sudeći po raznim istraživačima, može shvatiti i kao koncept gotovo identičan nacionalizmu, ali i sa potpuno suprotnim značenjem – kao briga za dobrobit sopstvene zajednice, pa čak i briga za *drugoga*. I kao što se često u javnom diskursu susrećemo sa (intencionalno) pogrešnim prikazivanjem nacionalizma kao nečeg pozitivnog, ne manjka još jedan, usudio bih se da kažem, pogrešan pristup koji patriotizam posmatra isključivo negativno. On se najčešće ogleda u nazivanju ekstremnih desničarskih političkih partija patriotskim (umesto „patriotskim“ ili nazovi patriotskim - *patrijotskim*), čime im se nepravедno priznaje i ekskluzivno pravo na brigu o dobrobiti čitave zajednice. No, da li je to zaista tako, i da li oni koji se najviše *busaju u prsa junačka* ujedno i najviše doprinose dobrobiti svoje nacionalne ili neke druge grupe? U mnogim državama je davno primećeno da to nije slučaj. Džozef Mori je podstaknut događajima oko represivne i optuživačke taktike u ime patriotizma, njegovog imenjaka, senatora Mekartija, još 1959. godine napravio razliku između patriotizma imitacije i pokornosti, naspram patriotizma inovacije i nepokornosti – pobunjeničkog patriotizma – kako ga je nazvao.

U vreme vlade Zorana Đinđića pojavila se u javnosti ideja o potrebi rekonceptualizacije pojma patriotizma u našoj zemlji, ali je brzo i zamrla, možda zato što jedni nisu dali u svoj posed, a drugi nisu imali dovoljno želje da preuzmu deo nepoznatog im zâbrana. Patriotizam svakako u nekim slučajevima možemo smatrati nesumnjivo negativnim fenomenom, ali ne uvek. Ima li onda možda dve vrste patriotizma, kako je sugerisao Mori, gde je granica

između njih i kako razviti onaj pozitivni, a potisnuti onaj negativni fenomen?

Značajnu diskusiju o ovoj razlici nalazimo već u najuticajnijoj socijanopsihološkoj studiji u prošlom veku, *Autoritarna ličnost*. Njeni autori, Adorno, Frenkel-Brunsvikova, Levinson i Sanford su još 1950. godine predložili teorijske razlike između "pravog" i "lažnog" patriotizma. Pravi patriotizam je definisan kao "ljubav prema zemlji i odanost nacionalnim vrednostima koja je bazirana na kritičkom razumevanju" S druge strane, lažni patriotizam je okarakterisan nekritičkom krutošću, slaganjem sa autoritetima i odbacivanjem *drugih*. Bez obzira na to, pravi patriotizam je dugo ostao zanemaren, čak i u radovima uglednih autora, a lažni patriotizam je tretiran kao jedina vrsta patriotizma.

No, pre dvadesetak godina socijalni psiholozi Irvin Staub i njegovi saradnici, pre svega Robert Šac i Hauard Levin, izvode brojna istraživanja i široko diskutuju psihološku prirodu dobrog i lošeg, ili, kako su ih nazvali, slepog i konstruktivnog patriotizma.

Tokom devedesetih bili smo česti svedoci onoga što bi se moglo nazvati slepim patriotizmom, a koji se najčešće ogledao u snažnom potčinjavanju ljudi nacionalnim programima i nekritičnom prihvatanju i podržavanju politike i delovanja nacionalne elite, uz izostanak moralnih razmatranja posledica takve politike i takvih akcija tj. bez obaziranja na uticaj koji oni mogu imati na druga ljudska bića koja su van naše nacionalne grupe. Kada vođe povedu svoju grupu putem destrukcije koja može dovesti do rata, masovnih ubistava, pa i genocida, dosta ljudi koji nisu direktni zločinci ili žrtve ostaju pasivni. To je, delom i posledica slepog patriotizma - nekritičkog ili slepog podržavanja bilo koje akcije sopstvene grupe.

Ali, ako patriotizam vidimo kao želju da nacionalna grupa kojoj pripadamo bude što bolja i da zavređuje opšte poštovanje, s druge strane imamo i osobe koje će upravo zbog svog patriotizma ustati protiv politike i postupaka koji im izgledaju kao izdaja osnovnih ljudskih vrednosti, ili pak, kao suprotnost interesima sopstvene nacionalne grupe na duže staze. To bi bio, po Staubu i drugim autorima koji su prihvatili njegovu gledište konstruktivni patriotizam, koji zahteva balansiranje između, s jedne strane, privrženosti i naglašavanja važnosti dobrobiti sopstvene grupe i, s druge strane, šire humanističke orijentacije ka ljudskim bićima uopšte, njihovim pravima i dobrobiti.

Ovakva kritička lojalnost takođe uključuje voljnost da se ponekad ne podrži, nego upravo suprotno, da se pruži otpor i pokuša da se promeni aktuelno stremljenje svoje nacionalne grupe ako je ono u suprotnosti sa njenom krajnjom dobrobiti, ili protivno opštim ljudskim idealima i vrednostima. Iako nama može da izgleda neobično, ovo se i dalje smatra patriotizmom!

Pošto ovako shvaćen patriotizam može pozitivno da korelira sa kohezivnošću jednog društva, sa

nivoom socijalnog kapitala i drugim aspektima značajnim za napredak korisno bi bilo za svako pa i naše društvo da razmotri kako da podstakne razvoj ovog oblika patriotizma, a ujedno da onemogući onaj koji dovodi do destruktivnih posledica ne samo po druge već i po nas same.

Logički sledi pitanje, kako razviti kapacitet za kritičku svest i kritičku lojalnost prema svojoj grupi? Može li se očekivati od običnih ljudi, i pod kojim uslovima da samostalno procenjuju informacije i neretko da se suprotstave većini, nego da jednostavno usvoje široko prihvaćeno gledište?

Na ovom mestu nam se način formiranja konstruktivnih patriota u mnogome ukršta, pa i poklapa sa načinima ostvarenja otvorenog građanskog društva. Socijalizacija u porodici i u školi treba da pomogne razvijanju samopoimanja i razumevanja drugih, ma kako različiti oni bili, kao i razvoju poštovanja i obaziranja na potrebe i dobrobit konkretnih ljudskih bića. Ona treba da pomogne usvajanju univerzalnih ljudskih i moralnih vrednosti i kritičkog prosuđivanja.

Socijalni psiholozi ukazuju na brojne unutarlične mehanizme odgovorne za okretanje protiv drugih, njihovo mučenje i pasivno prihvatanje njihove patnje. Da bi se aktivno suprotstavili destruktivnim akcijama *svojih*, ljudi treba da postanu svesni opasnosti koje donosi razdvajanje i omalovažavanje ljudi koji se posmatraju kao *drugi* i drugačiji i neprihvatanje da za određene kategorije ljudi važe opšta moralna načela, jer su oni „protiv nas“, „podli“, „lenji“, „druge boje kože ili drugačijeg porekla“.

Ne možemo, naravno, očekivati potpuni nestanak svih veza za sopstvene grupe, uključujući i nacije, jer su one osnova socijalnog identiteta koji je važan deo ličnog identiteta svake osobe. Trudeći se da se borimo protiv očiglednih negativnih posledica nacionalne vezanosti na način koji ne uzima u obzir psihološku važnost identiteta možemo doći do neprobojnog zida i čak i izazvati suprotan efekat. Zato je bitno posvuda, od školskih programa do javnih zalaganja uticajnih ličnosti jasno razdvojiti negativne aspekte koji su karakteristični za slepi patriotizam i njih pokušati redukovati, istovremeno dozvoljavajući ljudima da na konstruktivan način rade na dobrobit sopstvenih zajednica vodeći računa o očuvanju opšteljudskih vrednosti i moralnih načela. Može li se na taj način razumeti i razvijati patriotizam i u našoj zemlji? ■■

Sudovi imaju specifičnu odgovornost

PIŠE: GEOFFREY NICE

Međunarodni kazneni sud za zločine na prostoru bivše Jugoslavije (MKJSJ) bio je prvi u nizu *ad hoc* sudova što su se osnivali od 1993. do danas. Slijedili su sudovi za Ruandu, Sijera Leone, Kambodžu, Južni Timor, Libanon. Godine 2003. osnovan je stalni Međunarodni kazneni sud (ICC), koji sudi za individualnu kriminalnu odgovornost. U početnim godinama tih sudova – poput dojenčadi ili male djece – bili su hrabri, maženi paženi od političara, nevladinih organizacija i liberalno raspoložene svjetske javnosti željne mira i pravde. No, nakon 15 godina došlo je vrijeme da se napokon počnu tretirati kao odrasle i ozbiljne institucije. Njihovim se mladenačkim ispadima više ne može niti smije gledati kroz prste. Došlo je vrijeme da se inventariziraju dostignuća i nedostaci, napravi evaluacija i predlože mjere za njihovo poboljšanje. Ne samo da ovi sudovi trebaju konačno sazreti nego trebaju naći svoje mjesto uz druge postojeće institucije koje se bave problematikom društava u kojima se uspostavljaju novi odnosi nakon dugotrajnog razdoblja političkog nasilja. Institucije koje ovamo spadaju pored sudova – međunarodnih, nacionalnih i hibridnih poput suda u Bosni i Hercegovini – jesu i nevladine organizacije koje se bave procesima pomirenja, komisijama za istinu i suočavanje s prošlošću te institucije koje se bave kompenzacijama za žrtve. U modernoj terminologiji zajednički naziv za sve te raznovrsne aktivnosti jest „tranziciona pravda“.

Što javnost treba znati ili pak zahtijevati od međunarodnih sudova u njihovoj odrasloj životnoj dobi?

Prvo, svjetski političari ili međunarodna zajednica ne bi trebali osnivati ovakve sudove kao pokušaj kompenzacije za svoju neuspjelu mirovnu politiku. Političari i diplomati treba da obave svoj posao pregovorima, diplomacijom i političkim pritiscima. Osnivanje sudova za suđenja za masovne zločine ne smije i ne može služiti kao kompenzacija ili nadomjestak za političke neuspjehe.

Drugo, očekivanja o dometima, mogućnostima i rezultatima ovih sudova treba da se redefiniraju i prilagode stvarnosti. Jesu li ovi sudovi zaista doveli do okončanja „nekažnjivosti“ počinitelja masovnih zločina širom svijeta? Kakav je njihov stvarni doprinos procesu pomirenja u regiji? Nažalost, do dan-danas nije razrađena metodologija istraživanja njihove efikasnosti i vrlo su rijetka empirijska istraživanja o ovoj temi. Ne samo da nema konkretnih pokazatelja da ovi sudovi pridonose procesu pomirbe nego neki pokazatelji upućuju upravo na suprotno. Naime, rad sudova može dovesti do ponovnog respiriranja nesnošljivosti. To je bio slučaj u Srbiji nakon oslobađajuće presude Ramushu Haradinaju u lipnju 2008. U Hrvatskoj je presuda vukovarskoj trojci u rujnu 2007. razočarala žrtve Vukovara, ali i širu domaću i svjetsku javnost.

Treće, trebalo bi uzeti u obzir činjenicu da se od suđenja za masovne zločine od početka očekuje mnogo, a da oni

mogu suditi samo malom postotku počinitelja, pa će tako postignuta pravda uvijek biti selektivna i simbolična. Rad ovih sudova mora se stoga staviti u kontekst višeslojnog procesa u društvima u tranziciji, koji uključuje „nepravne“ mjere poput nadoknade štete žrtvama zločina, osnivanje komisija za istinu, uspostavljanje kriterija zabrane javnih nastupa i funkcija za one koji su sudjelovali u planiranju i izvršavanju zločina.

Četvrto, ograničenja u dometima i rezultatima sudova za masovne zločine trebala bi biti dodatni razlog da države koje su bile uključene u zločine priznaju i preuzmu odgovornost za zločine. Razbijanje kulture „poricanja zločina“ treba se zamijeniti kulturom „suočavanja s prošlošću“. Tu države trebaju preuzeti inicijativu tako što bi aktivno sudjelovale u identificiranju i procesuiranju izvršitelja zločina. Neizbježna je istina da zločini iz prošlosti neće biti zaboravljeni ako se prikrivaju, jer oni kad-tad isplivaju na površinu. U oružanim sukobima u kojima je sudjelovalo nekoliko država ona koja prva prizna status žrtvama i potom se potruži ispraviti zlo i nadoknaditi štetu bit će na kraju u prednosti, bez obzira na to koliko se na kratkoročnom planu takva politika činila neprivačnom i konfrontirajućom.

Peto, polazeći od teze da sudovi za ratne zločine ne mogu biti jedini način da se uhvati u koštac s posljedicama masovnih zločina, trebalo bi prihvatiti činjenicu da su oni dio puno šireg procesa koji obuhvaća druge nepravne aktivnosti. Zbog specifičnog pravnog karaktera sudovi imaju vrlo specifičnu ulogu i odgovornost. Oni moraju dosljedno poštovati čistoću pravnog postupka i odolijevati iskušenjima da se instrumentaliziraju za političke svrhe. Povjerenje u pravne institucije u svakom društvu temeljni je pokazatelj prihvaćanja i autoriteta tih institucija. Isto tako da bi javnost stekla i održala povjerenje u rad međunarodnih sudova, potrebno je da oni beskompromisno održavaju svoj pravni integritet u svim fazama postupka: od istraživanja zločina preko podizanja optužnica, vođenja postupka u sudnici do poštovanje prava optuženih.

Šesto, sudovi za masovne zločine trebaju težiti transparentnosti i nikada od nje ne smiju odstupati, kao što se, na primjer, dogodilo u slučaju dokumenata srbijanskoga Vrhovnog savjeta obrane (VSO), od kojih su neki dijelovi ostali skriveni od javnosti bez ikakve pravne osnove. Isto tako nitko ne bi smio biti optužen ako to treba poslužiti kakvu političkom cilju ili ja takva odluka donesena u dogovoru s nekom državom. Transparentnost u donošenju odluka svih sudskih organa nužna je zato da se može pratiti potencijalna zloupotreba položaja, pokušaji prikrivanja neprofesionalizma ili nekompetentnosti ili neprihvatljivo politiziranje.

Sedmo, zbog velike koncentracije moći i ovlasti u osobi glavnog tužitelja nužno je uspostaviti mehanizam nadzora institucije glavnog tužitelja. Velika moć koja se daje jednoj osobi sada ovisi o njegovoj ili njezinoj osobnosti i profesionalizmu. Upravo tu otvara se prostor za zloupotrebu, jer ako ta osoba prekorači svoje ovlasti, nema mogućnosti profesionalnog nadzora u okviru sustava kako on sada funkcionira. Glavni tužitelji trebaju biti neovisni u svom radu, ali ta se neovisnost ne smije miješati s nedostatkom transparentnosti ili s prikrivanjem neprofesionalnog ponašanja.

(Globus, 25. decembar 2008, naslov i prema redakcijski)

Demantiranje idealista

PIŠE: MILE LASIĆ

Glavni proces po „američkoj mustri“

Proces nacističkim glavešinama je proveden, inače, po uzoru na američke kaznene procese. Nakon pročitane optužbe mogli su se optuženi izjasniti jedino da li se osjećaju krivim ili ne. Neki od njih su pokušali više puta uzaludno da daju izjave, primjerice Goering. Osim toga, prakticirano je i „unakrsno ispitivanje“, pri čemu su se i optuženi mogli naći u ulozi svjedoka. Brojni dokumenti su prevedeni na četiri radna jezika (ruski, engleski, francuski i njemački). Optužba, saslušanje 240 svjedoka i 300.000 izjava pod zakletvom obuhvataju 16.000 stranica teksta.

Po prvi put je u sudskoj praksi dopušten i filmski materijal kao dokazno sredstvo. Amerikanci su pripremili sve do čega su mogli doći na filmskoj vrpici, ali su na primjedbe obrane optuženih odustali od tog dokaznog materijala. U sudnici je potom korišten dokumentarni film „The Nazi plan“, koji i nije ništa drugo do ono što su sami nacisti snimali godinama o sebi u propagandne svrhe, što se, eto, okrenulo protivu njih samih.

Uzged rečeno, „Nirnberški procesi“ su po mnogo čemu značili novinu u pravosuđu, pa i po tome što se praksa prevođenja, primjenjena na prvom procesu najkrupnijim nacističkim ribama, smatra „rodnim satom“ modernog prevođenja, posebice simultanog prevođenja. Uzged rečeno, brojni su tumači i prevoditelji sa ovih procesa kasnije objavili zanimljive knjige o suđenju nacistima u Nürnbergu, a među njima su i glavni tumač Richard W. Sonnenfeldt i književnik Wolfgang Hildesheimer. Branitelji optuženih su birani od njih samih, ili su na njihov zahtjev imenovani od strane suda. Za odsutnog Bormanna i optužene nacističke organizacije branitelje je imenovao Međunarodni vojni sud. Interesantno je da su na početku procesa svi branitelji uložili peticiju, kojom su dovodili u pitanje pravnu osnovu Međunarodnog vojnog suda, što će se ponoviti pola stoljeća kasnije i u Den Haagu, gdje su Miloševići branitelji i on sam pokušali dovesti u pitanje pravnu valjanost Tribunala za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji. (O brojnim odborima, publicistima i medijima koji se time godinama bave, ne možemo, nažalost, ovdje kazati ništa drugo do da su upustili u nečasnu rabotu, za koju bi se trebali stidjeti, kad bi umjeli!)

Braniteljima u „Nirnberškom procesu“ je posebice smetala točka optužbe koja je govorila o započinjanju „nepravdnog rata“. Njihova argumentacija, kako proces nema zakonske osnove u međunarodnom pravu je, inače, u principu bila točna. Tim procesom su se, uostalom, kao i onim u Den Haagu, u nekim elemntima, pisale nove pravne osnove i nove povijesne stranice međunarodnog pravosuđa. Predsjedavajući Međunarodnim vojnim sudom u Nuernbergu ser Geoffrey Lawrence je, međutim, hladnokrvno odbacio peticiju naci-branitelja pozivanjem na „Briand-Kellogg-pakt“ iz 1928. godine. U ovom su se paktu 15 država, a među njima i vajmarska Njemačka, obvezale na poštivanje principa da je rat nedopustiv kao „djelo nacionalne politike“, te ustvrdili

da se međudržavni konflikti moraju rješavati „putem miroljubivih sredstava“.

Što se tiče ukazivanja nacističkih branitelja da bi se za ista ili slična djela morale kažnjavati i druge države, suci su u Nürnbergu neprestano ukazivali da se „Londonski statut“ ograničava samo na to da se sudi njemačkim ratnim zločinima i zločincima.

Većina branitelja je u ime optuženika navodila argumentaciju da su oni samo vršili svoju dužnost prema savjesti i u najboljoj namjeri. Interesantno je, pak, da su neki optuženici priznali da su počinjena grozna nedjela, ali da oni osobno s tim jedva da maju neke veze, oni su samo slijedili naredbe.

Samo su branitelji Streichera, Funka i Schachta zahtijevali slobodu za njihove klijente. Interesantno je, također, da su francuski i sovjetski tužitelji zahtijevali smrtnu kaznu za sve optužene, dok je britanski tužitelj insistirao na različitim, diferenciranim kaznama, a američki se tužitelj o tomu nije ni izjasnio.

„Londonskim statutom“ je, inače, bilo regulirano da su za pravomoćnu presudu dovoljna tri od četiri sudačka glasa. U slučajevima Schachta i von Papena je pat pozicija među sucima (2:2) i dovela do oslobađajuće persude za njih dvojicu, dok se za kažnjavanje optuženog Fritzschea izjasnio samo sovjetski sudac.

Osuđeni na smrt su obješeni u jutro 16. oktobra 1946. godine, između 1:00 i 2:57 sati, u sportskoj sali zatvora u Nürnbergu. Kaznu je izvršio američki dželat po imenu John C. Woods.

Osuđeni na vremenske kazne su smješteni u berlinski zatvor Spandau, specijalni zatvor za nacističke zločince, koji će biti porušen nakon što je njegov posljednji stanovnik, osuđenik na doživotnu robiju, Rudolf Hes, umro u njemu 1987. godine.

„Nirnberški procesi“ liječnicima, pravniciima, generalima...

Već krajem prvog, glavnog procesa u Nürnbergu došlo je do napetosti između SAD i SSSR, otpočinjao je tzv. hladni rat, koji će svijet držati u napetosti više od četiri decenije. Kao što se znade, do pada „željezne zavjese“ i sloma komunizma u Jugoistočnoj Evropi svijet je više puta stajao na rubu ponora, ali su srećom, izbjegnuta nuklearna razračunavanja među glavnim protagonistima utrke u naoružanju, nekadašnjim „saveznicima“ u Drgom svjetskom ratu, i u Nürnbergu, SAD i SSSR. Nova konstelacija, nastala nakon raspada „istočnog bloka“, novi politički procesi u svijetu su bremeniti, također, opasnostima sa katastrofalnim posljedicama. U kontekstu našeg feljtona vrijedi, pak, zabilježiti da svijet, uključiv „sile pobjednice“, nije izvukao pouke iz suđenja u Nürnbergu, kako su se idealisti širom svijeta uzaludno nadali... Planirani daljnji zajednički procesi protiv nacističkih zločinaca („Folge-Prozesse“) su provedeni, dakle, u isključivoj američkoj nadležnosti. I oni su imali okrepljujuće značenje u prvom redu za žrtve, odnosno njihove potomke, te za njemačko poslijeratno društvo.

U tri godine provedeno je ukupno 12 velikih procesa protiv Hitlerovih liječnika, pravnika, generala, industrijalaca, itd. U prvom procesu koji je uslijedio poslije glavnog procesa, suđeno je liječnicima („Aerzte-Prozess“) i to u periodu od 1. decembra 1946. do 20. augusta 1947. godine. Uslijedio

je „Milch-Prozess“, odvojeno suđenje general-maršalu Erhardu Milchu, od 2. januara do 17. aprila 1947. godine. Potom je uslijedio proces pravnici - „Juristenprozess“ od 17. februara do 14. decembra 1947. Potom je na red došao proces „SS-ovcima“ iz privrednog odjela (Prozess Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt der SS) od 13. januara do 3. novembra 1947. godine. Uslijedili su „Flick-Prozess“ (18.04. - 22.12.1947.) i „IG-Farben proces“ (14.08.1947. - 30.07.1948.) i „Krupp-Prozess“ (08.12.1947. do 31.07.1948.), dakle odvojena suđenja koncernima koji su enormno profitirali od besplatnog rada „prisilnih radnika“. U periodu između 15. jula 1947. do 19. 02.1948. suđeno je generalima koji su komandirali u jugoistočnoj Evropi. Uslijedila su i suđenja pojedinim Hitlerovim ministarstvima, između ostalog i njemačkom MIP-u (4.11.1947. do 11.04.1949.), Vrhovnoj komandi Wehrmachta (Prozess Oberkommando der Wehrmacht), od 30.12.1947. do 29.10.1948.)...

Prvi od ovih 12 procesa bio je pokrenut već 25. oktobra 1946. godine protiv Karla Brandta („Aerzte-Prozess“), a posljednja presuda u procesima koji su uslijedili, otuda i izraz „Folge-Prozesse“, pala je 11. aprila 1949. godine. Njih se uobičajeno u sumarnim izvještajima i pregledima svrstava u pet grupa. U prvoj grupi su liječnici i pravnici, u drugoj je 39 optuženih gestapovaca, policajaca. U trećoj je 56 optuženih industrijalaca i bankara. U četvrtoj su 42 visoka oficira. U petoj je bilo 26 optuženih ministara i 22 visoka činovnika Hitlerovog režima. Iz ovih 12 grupa je 22 optuženih osuđeno na smrt, njih 20 na doživotnu robiju, dok je njih 98 dobilo kaznu zatvora od 18 mjeseci do 25 godina. Od onih 22 osuđenih na smrt samo je njih 12 i egzekuirano, a jedan je isporučen Belgiji i tamo je umro. Od 20 osuđenih na doživotnu robiju je čak njih 11 pomilovano već 1951. godine. Amerikanci su trebali „nove saveznike“ u Evropi...

Filmovi u funkciji „re-education“!

U Njemačkoj je svih poslijeratnih godina čitateljstvu i gledateljstvu stavljana svako malo na uvid brojna dokumentacija, uključiv i ona filmska koja se koristila na prvom procesu u Nürnbergu, onom najvažnijem, Hitlerovim glavnim pomagačima i izvršiteljima. Među njima je i ona filmska - i u Nürnbergu pokazana u sklopu dokaza optužbe - pod nazivom „Nazi concentration camps“. Osim na tonskim trakama i u novinama cijeli je proces zabilježen i na filmu i na brojnim fotografijama. Poslije završetka prvog procesa objavljen je i cjelokupni protokol suđenja u Nürnbergu, u cijelih 60 tomova, da je kakve sreće i na našem jeziku. Ovih 60 tomova sve do sad predstavlja jedan od najvažnijih izvora za proučavanja neslavne njemačke nacističke prošlosti.

Već 29. novembra 1945. je u sudskoj sali Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu prikazan film „Nazi concentration camps“, u produkciji „U.S. Signal Corps“ i u režiji pukovnika George Stevensa. Poput mnogih američkih filmskih radnika, primjerice Johna Forda, Johna Hustona i Franka Capre, i Stevens je pripadao američkoj vojsci u vrijeme Drugog svjetskog rata, a kasnije će dobiti, čak, i „Oscara“ za melodramu „Giganti“ (1956). Slike iz ovog filma su u međuvremenu obišle cijeli svijet milijune puta. Velikim dijelom su ove slike „nacističkog podrijetla“, a one koje nisu su morale biti potkrepljene i sudskom zakletvom o njihovoj autentičnosti, koju su položili i Stevens i njegov

kamerman E. Ray Kellog. Tako se, naime, moralo uraditi iz jurističkih razloga, pogotovo tamo gdje se htjelo razgraničiti sa nacističkom filmskom manipulacijom.

Inače, prvi „Nirnberški proces“ pratilo je 250 izvještača iz cijelog svijeta. Bile su pozvane i vodeće političke ličnosti iz svijeta i neokaljani njemački intelektualci. Među njima su bili i brojni ugledni književnici, između ostalih, i: Louis Aragon, Willz Brandt, Alfred Doblin, Jan Drda, Ilja Ehrenburg, Konstantin Fedin, Janet Flanner, František Gel, Martha Gellhorn, Ernest Hemingway, Robert Jungk, Erhich Kastner, Alfred Kerr, Erika Mann, Peter de Mendelssohn, Victoria Ocampo, John dos Passos, Boris Polewoj, Gregor von Rezzori, Gitta Sereny, William L. Shirer, John Steinbeck, Elsa Triolet, Nora Waln, Rebecca West i Markus Wolf.

Može se samo zamisliti kakvo su dejstvo imale slike iz ovog filma najprije na nazočne izveštače i književnike, pa potom na publiku u cijelom svijetu, uključiv u Njemačkoj. Mi smo se, nažalost, na njih navikli u međuvremenu. U svakom slučaju, potresne scene iz ovog filma su imale makar dvostruku funkciju, jednu u samoj sudnici, a drugu kao „pedagoška opomena“ poslijeratnoj Njemačkoj. Pobjednici, pa potom saveznici, u prvom redu Amerikanci, su mnogo polagali na „prevaspitanje“ („re-education“), što i nije drugo do dobar izraz za denacifikaciju. Postoje brojna svjedočanstva da se u poslijeratnoj Njemačkoj u početku prisiljavalo na gledanje ovog i sličnih filmova, primjerice „Nürnberg i njegova lekcija“ (*Nurnberg and its lesson*), Stuarta Schulberga, iz 1948, kojima je i odškrinut proces mukotrpe denacifikacije poslijeratnog njemačkog društva. Uslijedit će i drugi filmovi, pri čemu se mora izdvojiti sjajan igrani film Stanley Kramersa „Nirnberška osuda“ (*Judgement at Nuremberg*), koja je u Berlinu premijerno izvedena šesdesetih godina u prisustvu tadašnjeg berlinskog gradonačelnika Willy Brandta... Danas se u Frankfurtu am Main, u Njemačkom filmskom muzeju, čuvaju svi ti i brojni drugi filmovi o suđenju u Nürnbergu, kao i sve što se uspjelo prikupiti o holokaustu, u okviru projekta „Cinematographie des Holocaust“. Po riječima voditelja ovog projekta Ronny Loewyja u njihovoj „banci podataka“ je već pohranjeno 1646 filmova o povijesti i posljedicama holokausta.

U pomenutom Schulbergovom filmu „Nürnberg i njegova lekcija“ slijedi se, inače, krajnje konsekventno argumentacija Roberta H. Jacksona, glavnog američkog tužitelja u Nürnbergu. Jackson se u ovom filmu na samom njegovom kraju i citira na jednoj tabli: „Ovaj sud služi svim iskrenim naporima za osiguranje mira. On znači korak naprijed na putu pravosuđa da svatko onaj tko započinje rat mora zbog toga osobno biti pozvan na odgovornost“.

Nažalost, poslijeratna povijest će stotinu puta demantirati Jacksona i druge idealiste. Tek tu i tamo se odgovorni za ratove nađu u sudnicama međunarodnih sudova. (Sve)moćni čine sve, u prvom redu Jacksonovi zemljaci, da ne zaživi praksa Međunarodnog kaznenog suda, iako su se nekoć borili za tu ideju. A ako već ne mogu spriječiti ranjanje ove institucije, Amerikanci čine sve da budu izuzeti iz nadležnosti Međunarodnog kaznenog suda, za što vrbuju nejake i nemoćne, satelitske i banana države, uključiv i zemlje-nasljednice bivše Jugoslavije. Pri čemu se pažljivi čitatelj ovog feljtona sigurno sjeća da je sada već umorena Jugoslavija bila nekoć ne samo među zemljama pobjednicama u Drugom svjetskom ratu, nego i među onim zemljama koje

su stavile svoj potpis na osnivanje Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu, pa time i na „Londonski statut“ ovog suda. No, 40 godina poslije došli su u bivšoj Jugoslaviji na vlast neki drugi ljudi, nekog posve drugog formata od onog kojeg je posjedovao Josip Broz, koji će zemlju uniziti i u konačnici razbucati. Samo manjem dijelu tih i takvih se, nažalost, sudilo ili namjeravalo suditi na ICTY u Den Haagu. To tolišno je, u stvari, i posmrtna osveta pokojne Jugoslavije njenim ubojicama...

Kritike i poruke „Nirnbërških procesa“

Kao što se može i pretpostaviti već 62 godine traju i kritike na metode i ciljeve „Nirnbërških procesa“. One su, logično, najbrojnije na desnoekstremističkoj i revizionističkoj sceni, na kojoj se u pravilu poriču i zločini za koje su optuženi i osuđeni. Na ovoj sceni se „Nirnbërški procesi“ nazivlju jednostavno „farsom“, no time se iluzorno dalje baviti...

Diferenciranija je ona kritika koja „Nirnbërškim procesima“ zamjera improvizaciju „pravne osnove“, jer je ona za ovu prigodu, uistinu, *ad hoc* i stvorena. No, mora se kazati, ponajčešće se i iza ove kritike, i u svijetu i kod nas, skrivaju nacionalistički resantimani.

Ozbiljnija je ona kritika koja ukazuje, primjerice, na činjenicu da su neki suci, kao Nikičenko i Falco, sudjelovali i u izradi „Londonskog statuta“, te što su i tužitelji i suci bili samo iz zemalja „sila pobjednica“. U konačnici, ova vrsta kritike kaže, „pobjednici su sudili gubitnicima“!

Suptilnija kritika je ona, makar sa pravnog gledišta, koja ističe da neki zločini za koje su nacističke glavešine optužene, pa potom i osuđene, nisu u trenutku počinjenja još bili makar dijelom zabranjeni. *Nullum crimen, nulla poena sine lege*, glasi latinska izreka, koja govori o tome da „nema zločina i nema kazne bez zakona“. I ova je primjedba, također, u principu točna, jer su tek u „Londonskom statutu“, od 8. augusta 1945. godine definirani zločini poput „zločina protiv mira“ odnosno „vođenje napadačkog rata“.

O nekima od ovih primejdbi je već tijekom suđenja u Nürnbergu pisao i američki magazin „Time“, ustvrdivši da zakoni na kojima počiva „Nirnbërški proces“ nisu egzistirali u vrijeme izvršenja djela za koja se sudi nacističkim prvacima. A od Cicerovog vremena, zaključio je „Time“, kažnjavanje *ex post facto* je za juriste neprihvatljivo!

Vrlo je interesantno, pak, da su pravila rada Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu omogućila optuženima da sami biraju svoje branitelje, pa čak i takve koji su bili svojevremeno članovi NSDAP.

Sporno je, također, to što je Međunarodni vojni sud mogao neograničeno odlučivati o dopuštanju određenih dokaznih sredstava. Za neke pravnike je sporna i brzina postupka, koja je regulirana, inače, u članu 18. „Londonskog statuta“, dok se u članu 19. kritizira stavka koja kaže da Međunarodni vojni sud nije obavezan dozvoliti uobičajeno izvođenje dokaza. Sporno je, također, što se u članu 21. „Londonskog statuta“ kazalo da se „općenito poznate činjenice“ i ne moraju dokazivati. Iz kuta obrane to i ne znači drugo do da mora primiti k znanju opterećenja za svoje klijente, ali ne smije izvoditi protudokaze.

Nove i vrlo sporne su bile i odredbe u članovima 9. do 11. „Londonskog statuta“, po kojima se netko tko je jednom bio članom neke nacističke organizacije, počinio osobno ili ne počinio zločin, može suditi u svim državama koje su

potpisale „Londonski statut“.

Vrijedi navesti i onu vrstu kritike koja kaže da su i „saveznici“ vodili napadačke ratove i tom prilikom počinili zločine, pri čemu se uobičajeno poteže za primjerima masakra u Katinskoj šumi, tj. zločina sovjetskih vojnika nad Poljacima, te bombardiranje Dresdena i Hamburga od strane Britanaca, što i nije bilo drugo do puka osveta. Pravnička argumentacija ove vrste je poznata pod izrazom „tu quoque“, a neselektivno bombardiranje njemačkih gradova kao „moral bombing“...

U vezi sa argumentacijom „tu quoque“ neki pravnici ukazuju i na Njemačko-sovjetski pakt o nenapadanju i njegov „dodatni protokol“, koji je predviđao podjelu Poljske između Njemačke i Rusije. U ovoj vrsti argumentacije se naglašava da se nacističke glavešine nisu mogle suditi za „zavjeru protivu mira“, a ako su već suđeni nisu smjeli biti jedini kojima se sudilo.

Inače, postoje i druge vrste kritike, one, naime, da se u Nürnbergu sudilo isuviše malom broju nacista... Pa, ipak, pozitivna vrednovanja „Nirnbërških procesa“ ne samo iz političkog i moralnog kuta, su daleko brojnija i nadmoćnija. U njima se posebice ukazuje na činjenicu da je po prvi put u povijesti, u Nürnbergu istraživana individualna krivnja optuženih, odnosno da su nacistički predstavnici politike, vojske i privrede individualno kažnjavani. Time je upravo sudski postupak u Nürnbergu ušao u anale međunarodnog prava, time je naznačio važan razvitak u međunarodnom pravu. No, možda je i najvažnije od svega što je prvi, glavni i najvažniji proces u Nürnbergu otvorio proces suočavanja Nijemaca sa nacističkim zločinama... Američki šef optužbe Robert Jackson je tijekom procesa neumorno ponavljao kako se tzv. nirnbërški principi ne odnose samo na Njemačku i samo na nacional-socijaliste. Ovome treba dodati, da su se pavila uistinu odnosila na Nijemce i Njemačku, ali Jackson je već tada govorio o principima. „Moderna civilizacija je dala ljudima u ruke neograničena oružja razaranja“, argumentirao je Jackson, „ali svako pribježište ratu je odluka za sredstva koja su u svom bitku zločinačka“. Rat je neminovno lanac ubijanja, prepada, neslobode i razaranja, potencirao je Jackson u Nürnbergu. Razum čovječanstva zahtijeva, pak, da se zakoni ne primjenju samo na zločince manjeg formata. Zakon mora dostići i ljude koji posjeduju veliku moć i koji s namjerom provociraju zlo, koji niti jedan dom u svijetu ne ostavljaju u miru. Posljednji korak da se preduprijeđi periodično ponavljanje ratova je da se ljudi koji su odgovorni za njihovo izazivanje nađu u sudnicama i da za te svoje činove odgovoraju. „Dozvolite mi da se posve jasno izjasnim“, kazao je Jackson prije 60 godina, „ovaj se zakon za sada primjenjuje samo na njemačke napadače, ali ne smije se isključiti, ako treba biti od koristi, da se primjeni i na druge nacije, pri čemu ne smiju biti izuzete niti nacije koje sada ovdje predsjedavaju sudom“! Kao što je znano, presuda u Nürnbergu nije mogla spriječiti, nažalost, nove agresije i nove ratove i nove zločine protiv čovječanstva i čovječnosti. Ali, oni su makar lakše spoznatljivi, jer su već jednom precizno definirani. I još nešto, od suđenja u Nürnbergu nitko više ne želi biti makar službeno agresorom. Ali, agresora je puno i na sve strane, pa i među onima koje su predsjedavale suđenjem u Nürnbergu. Zbog čega i jeste Međunarodni kazneni sud u Den Haagu u povoju...

(Nastavak u sledećem broju)

Važno istorijsko svedočanstvo

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Dušan Čkrebić, *Pogled iskosa. Ljudi, sudbine, komentari*, Beogra, 2008, str. 485.

Bez dvoumljenja sam prihvatila molbu Zavoda za izdavanje udžbenika u Beogradu da pročitam obiman memoarski spis Dušana Čkrebića *Pogled iskosa. Ljudi, sudbine, komentari*, i da o spisu izdavaču saopštim svoje mišljenje.

Nezavisno od pobuda i ambicija autora, autobiografije, memoarski spisi, dnevnički zapisi i prepiske – uvek su važan istorijski izvor. I što je takvih izvora više, oni su relevantniji: mogu se upoređivati sa drugim izvorima i međusobno. Svaki autor mora računati sa tim da će ga različito čitati: savremenici, potomci, a naročito istoričari.

Nekada se na objavljivanje memoarskih izvora čekalo decenijama pa i stolicima. Objavljivani su, kao što je to slučaj sa izvorima ove vrste u Srbije druge polovine XIX veka, ne kada su istorijski procesi o kojima oni govore bili dovršeni, već kada su interpretacije tih procesa bile tako fiksirane da na njih više nisu mogli uticati čak ni novi rezultati istraživanja.

U XX veku sećanja se više pišu i brže objavljuju. Dva svetska rata, uspon i slom dominantnih ideologija, predmet su gotovo nesavladivog broja autobiografija, memoara, dnevnika i prepiski. Samo po sebi, obilje ove vrste istorijskih izvora deluje oslobađajuće. Ono otkriva brojne perspektive prošlosti i ujedno pokazuje da se ona ne da završiti: na stranicama svojih zaveštanja akteri prošlosti nastavljaju i međusobne sporove i borbe sa protivnicima. Tek u mnoštvu individualnih sećanja, kao što su i sećanja Dušana Čkrebića, otkrivaju se stvarne napetosti istorije: zato su ona i važna kao istorijsko svedočanstvo.

Posao istoričara koji je bio savremenik, a pogotovo učesnik u događajima koji su predmet jednog konkretnog memoarskog spisa, svodi se na to da predoči razloge zbog kojih taj spis treba da bude objavljen. Za sve ostalo – za neslaganja, polemiku, kritiku, pitanja – on ima samo dve mogućnosti. Jedna je, ako to već nije učinio, da napiše svoja sećanja. Druga, da napiše naučno delo, za koje bi morao da koristi i sva relevantna individualna sećanja. Ali, za razliku od memoariste, za koga su njegova sećanja granica horizonta istorije, za istoričara su sva individualna sećanja samo deo onog korpusa istorijskih izvora kroz koji on prolazi krčeći put saznanju i razumevanju prošlosti.

Međutim, nijedna od ovih dveju mogućnosti nije odredila moj pristup vrlo sadržajnom memoarskom spisu

Dušana Čkrebića *Pogled iskosa. Ljudi, sudbine, komentari*. Ja ne vrednujem stanovišta autora ni istoriografski, ni politički, ni etički. U funkciji recenzenta, ja samo nastojim da predočim razloge koji pomenuti spis čine važnim istorijskim svedočanstvom. U te razloge ubrajam: 1. ličnost autora; 2. formu kazivanja; 3. političku filozofiju; 4. percepciju lične odgovornosti u primeni te političke filozofije.

1. *Ličnost autora*. Život Dušana Čkrebića (1927) i pre njegove jedinstvene političke karijere nije zanemarljiv. Naprotiv: bar donekle, on objašnjava sam početak te karijere. Kraj Drugog svetskog rata, Čkrebić je dočekaao na Sremskom frontu vrativši se sa ovog stratišta sa ordenom za hrabrost. Kao i mnogi njegovi vršnjaci, gimnazijsko školovanje dovršio je posle rata. Studirao je aeronautiku u Sovjetskom Savezu. U zemlju se vratio posle Rezolucije Informbiroa 1948. godine. Diplomirao je na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu. Kao stipendista Ujedinjenih nacija, boravio je u Zapadnoj Nemačkoj. Radio je kao elektroinženjer u Vojnom Vazduhoplovnom Institutu u Žarkovu, kao upravnik pogona i direktor tehničke službe u Koksari u Lukavcu, generalni direktor Fabrike sode u Lukavcu, BiH.

Pomenuti rad, za koji je bila potrebna visoka stručnost a ne samo partijska pripadnost, preporučio je, najverovatnije, Dušana Čkrebića za mesto podsekretara u Republičkom sekretarijatu za privredu u Srbiji. A rad na ovom mestu, opet, za predsednika Privredne komore Srbije. Zatim su se, jedna na drugu, nadovezivale najviše državne i partijske dužnosti: predsednik Izvršnog veća Srbije (1974-1978); predsednik Narodne skupštine Srbije (1978-1982); predsednik CK SK Srbije (1982-1984); predsednik Predsedništva Republike Srbije (1984-1986); član Predsedništva CK SK Jugoslavije od 1982. do 1984. i od 1986. do juna 1990. godine.

Zatvorenost kadrovske politike, lična svojstva (stručnost, sklonost kompromisu), uz još veliku vitalnost ratne generacije, nisu dovoljni da objasne pune mandate Dušana Čkrebića na svim ključnim pozicijama vlasti u Srbiji u periodu koji je po dužini bez presedana. Ovde se to pominje samo zato što pogled ličnosti sa političkom biografijom kakvu ima Dušan Čkrebić nije „pogled iskosa“, već „pogled iznutra“. Takvim ga čini ne samo dužina vremena o kome Čkrebić piše, već i dinamika događaja u kojima je on neizbežno učestvovao.

Krajem šezdesetih godina XX veka Jugoslavija je bila pred izazovom. Nije postojao jedan odgovor, ali ni sloboda izbora. U ime jedinstva Jugoslavije, socijalističkog uređenja i očuvanja vlasti Saveza komunista, izvršeni su obračuni u Hrvatskoj i u Srbiji. Centralni položaj ovih dveju republika u Jugoslaviji, učinio ih je glavnim poligonom za odmeravanje snaga u čitavoj zemlji. Postojale su, čak i u jednoj partiji, različite podele: regionalne, generacijske, političke. Ali one su zatomljavale osnovnu podelu oko strategije zemlje u posttitovskom razdoblju. Antikomunizam je te razlike nivelisao pošto ih je restalinizacija SK početkom sedamdesetih godina XX veka praktično ugušila.

Posle brojnih oscilacija kroz koje je Jugoslavija prolazila od 1948. godine, u nastojanju da se ideološki udalji od sovjetskog modela pomenuti obračuni predstavljali su kraj laviranja i nametnuli izbor orijentacije u periodu posle Tita. Trenutak je bio dobro odabran. Posle sloma Praškog proleća 1968. godine, kada je Sovjetski Savez, pomoću trupa Varšavskog pakta, jasno postavio granicu preko koje neće

tolerisati promene u zemljama Istočne Evrope, na redu je objektivno bila Jugoslavija. Pri tom je važnu ulogu imala ne toliko istrošenost sistema lične vlasti koliko biološka starost Josipa Broza. Kraj šezdesetih godina bio je poslednji pokušaj za iskorak iz sistema, koji je vladao u Jugoslaviji u periodu blokovske podele sveta. Zato je i morao biti brutalan. Sve ostalo je, uz upotrebu Tita, vraćanje u staru ideološku orbitu. Institucija doživotnog predsednika postala je paravan iza koga se pripremalo posttitovsko razdoblje, u kome je trebalo namiriti razne račune.

Memoarski spis Dušana Čkrebića krcat je pojedinostima, opisima situacija i karaktera ljudi. Autor se ne oslanja samo na svoja sećanja i na očigledno bogatu dokumentaciju. On je i istraživao, proveravao, upoređivao, vrlo mnogo čitao. Radi se o načitanom autoru i o dobro pisanim memoarima, koji u nekim svojim delovima (kao u portretu Petra Stambolića) imaju i literarnu vrednost. Ali, nije lako izaći iz svoje kože, uspostaviti distancu prema sebi, zamisliti sebe u poziciji drugog: političkog neistomišljenika, pripadnika drugog naroda, čak druge generacije. I nesvesno, autor ide za izvorima koji ga štite od sumnje i ne stavljaju ga na muke preispitivanja. Makar ti izvori (kao u slučaju Cenčića) i ne bili sasvim pouzdani. I ne čita sve srpske autore koji su pisali o vremenu o kome i sam piše. Iako bi mu neki od ovih izvora pomogli da otkloni nedoumice o postojanju nekih važnih istorijskih izvora (stenogram razgovora srpskog rukovodstva sa Josipom Brozom u maju 1971. godine). A pogotovo ne one knjige koje govore o tome kako su drugi videli Srbiju: u svim bivšim jugoslovenskim republikama napisani su memoari o istom vremenu o kome piše i Dušan Čkrebić. Naravno, to se može ignorisati, ali ne bez štete za razumevanje prošlosti koja je čitav jedan vek bila zajednička.

2. *Forma kazivanja.* Memoari Dušana Čkrebića imaju osobenu formu: čini ih 16 biografija političkih ličnosti. Po kom kriteriju su one izabrane? „Svestan sam“, kaže Čkrebić, „da pošto se ovde radi o javnim ličnostima jednog vremena, da o njima može biti i drugih pa i drugačijih mišljenja, što je normalno. Zato ponavljam: ovo su moje lične impresije, moj pogled koji razumljivo može biti i subjektivan i shodno tome malo iskošen, lično doživljen i praćen neizbežnim komentarima, ali sve oslonjeno na pouzdane izvore, objavljene knjige i arhive. Možda malo naglašenija asocijativnost proizlazi iz činjenice da bi mladi čitalac lakše mogao da vidi i oseti ambijent i okruženje u kome se 'glavni junaci' ove knjige kreću i šta zastupaju“. Izbor je, dakle, subjektivan. To su ljudi sa kojima je Čkrebić imao iskustvo, sretao ih ili ih samo posmatrao. A namera je da se ti ljudi ne zaborave, što u diskontinuitetima kao trajnoj karakteristici srpske novije istorije nije bezrazložna bojazan i upravo sa tog stanovišta, Čkrebićev napor je vredan poštovanja.

U Čkrebićev izbor ušli su: Blagoje Nešković – Blaško, Petar Stambolić, Miloš Minić, Konstantin – Koča Popović, Mijalko Todorović – Plavi, Rodoljub Čolaković – Ročko, Lazar Koliševski, Milentije Popović, Dragoslav Marković – Draža, Marko Nikezić – otac liberalizma u Srbiji u XX veku, Nikola Ljubičić, Dobrivoje Vidić – Baja, Dragi Stamenković, Branko Pešić, Mihajlo Švabić, Slobodan Milošević u *svom vremenu*. Uz ove ličnosti, pominju se i mnogi drugi ljudi što memoare čini razuđenom slikom političkih generacija koje su obeležile istoriju Srbije u XX veku.

Uz deklarisanu subjektivni kriterij, Čkrebić, međutim,

ima i jedan implicitni kriterij koji otkriva tek celina njegovih memoara: odnos političkih ličnosti prema jugoslovenskoj državi i ulozi Srbije u njoj. U zanimljive karakteristike Čkrebićevog izbora spadaju sledeće: od nesrba u izbor je ušao samo Lazar Koliševski, jedan od tvoraca makedonske državnosti, koji je smatran prijateljem Srbije; od Srba van Srbije jedino Rodoljub Čolaković, koji je dugo živeo u Srbiji, ali značajniji politički uticaj nije imao; za razliku od svih ostalih, Marko Nikezić je, već u naslovu, definisan – „otac liberalizma u Srbiji u XX veku“; Slobodanu Miloševiću posvećena je četvrtina memoarskih zapisa. Izbor je, međutim, zanimljiv ne samo po tome koje je ličnosti obuhvatio, nego i po tome koje je izostavio. Nema sumnje da su Aleksandar Ranković i Dobrica Ćosić imali odlučujući uticaj na razvoj Jugoslavije, odnosno na mesto Srbije u njoj. To su različite uloge sa podjednako velikim efektom.

Aleksandar Ranković je bio drugi čovek u Jugoslaviji. Organizacioni sekretar Partije i šef tajne službe, raspolagao je i autonomnom moći a ne samo onom koju mu je delegirao vođa. Čvrsti zagovornik centralizovane i Partije i države, Aleksandar Ranković je bio baštinik ideološkog sveta, koji je posle pomirenja sa Sovjetskim Savezom, ostao rezervisan prema svim unutrašnjim reformama. Srbi su u njemu videli onog garanta mehanizma sile koji je uvek mogao da zaustavi razlaganje federacije. Zato je njegovo uklanjanje ujedinilo Srbiju. Ona je u tome videla samo slabljenje svoje pozicije a nikako mogućnost za svoju emancipaciju.

Otvaranje srpskog pitanja usledilo je i kao reakcija na lišavanje Srbije njenog stožera u partijskom i državnom vrhu, koji je pod svojom kontrolom imao moćnu državnu bezbednost, i kao opomena drugima u Jugoslaviji na dugoročne posledice toga čina (Ćosićevo pismo Titu). Ova uloga pripala je Dobrici Ćosiću, ali je bila rezultat mnogo dublje i trajnije frustracije Srbije koja se nije pomirila sa idejom složene države. Pisac, posrednik između partijskih vrhova i inteligencije, u tesnim vezama sa predstavnicima srpske inteligencije van Srbije, Dobrica Ćosić je prihvatio ulogu „oca nacije“.

Junaci memoarskog zapisa Dušana Čkrebića imaju mnogo zajedničkog: isto istorijsko vreme, vlastite progone, robije, ilegalni rad, ratovanje, dolazak na vlast, organizovanje partijske države, dramatičan sukob sa Staljinom koji je maloj zemlji pridao svetsko-istorijski značaj, dugo trajanje na vlasti bez konkurencije i kontrole. Ali, ove se ličnosti i razlikuju, i to ne samo intelektualno i vrednosno, nego i koncepcijski, pri čemu je opet glavno pitanje: kako se udaljiti od organskih karakteristika staljinističkog sistema i kako omogućiti evropeizaciju Jugoslavije? To je, zapravo, jedno isto pitanje i glavna linija podela i u jugoslovenskoj državi i u Srbiji.

Neki od ovih ljudi (Koča Popović, Milentije Popović, Mijalko Todorović, Marko Nikezić) dobro su poznavali svet. Drugi (u prvom redu Petar Stambolić) poznavali su narod i to ne samo iskustveno, već dobro proučivši njegovu istoriju. Bili su različito oprezni ali u priličnoj meri podjednako pesimistični. Dve su stvari kod njih bile autentične: iskustvo građanskog rata i uverenje da njihova generacija nije mogla da uradi mnogo više. Nisu oni obožavaoci lične vlasti, ali su je podnosili zbog razloga koji nisu bili samo profani: održanje na pozicijama, strah od konsekvenci zbog eventualne pobune, dogmatska sraslost sa pokretom. Oni nisu bili anacionalni, već su jednostavno drugačije razumevali interes srpskog naroda

u Jugoslaviji. Po jednim, Srbija je, po osnovi žrtava, broja i sile, imala pravo na primat. Odnosno, samo centralizovana Jugoslavija obezbeđivala je interes srpskog naroda. Na toj osnovi, sve do šezdesetih godina XX veka (vid. Polemiku Ćosić – Pirjavec), funkcionisao je onaj tip federacije, stvaran po ugledu na sovjetsku federaciju, u kome je sistem lične vlasti savršeno korespondirao sa interesom većinskog naroda da živi u jednoj državi. Teško je, inače, objasniti pola veka Titove vladavine bez njegovog sporazuma sa većinskim narodom. Taj sporazum se temeljio na sledećim vrednostima koje nisu bez istorijskog utemeljenja: obnovljena jugoslovenska država, savezništvo sa Rusijom, narodna partija i narodna samouprava, snažna vojska, policijska država.

Političke biografije srpskih komunista iz pera Dušana Ćkrebića i jesu važne sa stanovišta njihovog odnosa prema srpskom pitanju, odnosno prema Jugoslaviji. Iako su mnoge razlike među njima tumačene ličnim ambicijama, njihovim karakternim osobinama, ili se činilo kao da su one (kao u slučaju liberala 1972) neobjašnjive, podela se uvek ticala razumevanja jugoslovenske države: kao centralizovane ili kao složene države. Kao srpske države u kojoj žive i drugi narodi ili kao zajednice naroda.

Iz mnoštva dragocenih pojedinosti koje će čitalac, a pre svega budući istoričar pronaći u memoarskom spisu Dušana Ćkrebića, i možda više nigde drugde, iz njegovih komentara i reminiscencija, čak iz psiholoških analiza nekih ličnosti (Slobodan Milošević) izdvaja se baš to pitanje karaktera jugoslovenske države, odnosno shvatanja moderne države.

Teško je poverovati da su svi oni brojni i strani i domaći autori bili u zabludi, pod hipnozom ili nekim pritiskom kada su pisali o Jugoslaviji kao o održivoj državi. Drugim rečima, kada su uočavali njene protivrečnosti i upozoravali da je mehanizam u kome se one mogu rešavati na kraju XX veka već bio istrošen. Menjati taj mehanizam još uvek nije značilo uništiti i samu ideju zajedničkog života južnoslovenskih naroda. Pretpostavke za tu mogućnost su bile stvar svih njih a ne samo najbrojnijeg naroda.

3. *Politička filozofija.* U središtu memoarskog spisa Dušana Ćkrebića su poslednje dve decenije XX veka, kada se, kroz reformu Ustava, pokušava da predupredi rastuća kriza i suzi procep u nacionalnim odnosima. Ali, odmah su se očitovale dva shvatanja jugoslovenske države, koja su se u perspektivi udaljavala do nepomirljivosti da bi eksplodirala u bujicama mržnje i potocima krvi.

Identifikovana sa Jugoslavijom, Srbija je pokazala rezervu prema ustavnim promenama: svaki zahtev za većom samostalnošću republika i uopšte za većom decentralizacijom, delovao je subverzivno, dezintegraciono, a ne kao pitanje slobode i demokratije. I to nije proizlazilo samo iz partijskog karaktera države, već i iz percepcije jugoslovenske države u srpskom narodu. Računajući sa proverenom rezervom prema ustavnim promenama u Srbiji, jugoslovenski vrh je smatrao da rad na ustavnim promenama treba obaviti u uskom krugu, bez učešća javnosti, koja bi se mogla polarizovati na nacionalnoj osnovi. To, međutim, nije prihvaćeno. Partijski vrh u Srbiji učinio je javnim svoje stanovište da ustavne promene nisu ništa manje u interesu Srbije nego drugih republika. Svaki drugi stav vodio je u izolaciju Srbije: ona bi se našla na jednoj strani, sve ostale republike na drugoj. Takva pozicija nije bila ni u interesu Srba van Srbije: oni su imali status konstitutivnog naroda u Bosni i Hercegovini

i u Hrvatskoj i efektivnu vlast na Kosovu. Sporazum oko zajedničkih funkcija federacije koje bi je činile efikasnom državom, prava i odgovornosti republika za vlastiti razvoj, čisti računi u ekonomskim odnosima, otvorena razmena ljudi, roba i kapitala – to je sažeto bila politika tadašnjeg partijskog rukovodstva u Srbiji. Latentne razlike postale su vidljive tek posle usvajanja amandmana na Ustav 1971. godine i posle smene državnog i partijskog rukovodstva u Hrvatskoj.

Ustavu od 1974. godine prethodila je i čistka u Srbiji krajem 1972. godine. Očekivalo se da će uklanjanje partijskog rukovodstva u Srbiji, koje je vodilo politiku sporazuma sa drugima u Jugoslaviji i koncentracije Srbije na vlastiti razvoj, ojačati poziciju Srbije – to se nije dogodilo. Naprotiv, Srbija je, tek nakon čistki, postala inferiorna: „Padom Marka Nikezića i formiranjem novog srpskog rukovodstva odnosi na relaciji Srbija – Federacija kao i Tito – srpsko rukovodstvo bitno se menjaju... Odlaze (sa liberalima – L.P.) i susreti i rasprave sa Titom. I ako ih nije podnosio Tito ih je pozivao, sa njima raspravljao, a uz to su padale teške reči sa obe strane. Sada više toga nema. Srpskom rukovodstvu su zubi otupljeni, polomljeni, niti ono uživa neki Titov interes“. Ali, to je i slom pokušaja da se kroz priznavanje različitih interesa u Jugoslaviji i uvažavanje čak konflikata, kroz raspravu u institucijama i sporazum oko zajedničkog interesa, započne evolucija od partijske ka pravnoj državi i postepenom raskidu sa institucijom lične vlasti koja se u nedefinisanim odnosima neizbežno javljala kao arbitar.

Već u toku rada na ustavnim amandmanima koji su postavili osnove za Ustav od 1974, došlo je do podele koja je išla linijom: Srbija i svi ostali. „Mora se reći da smo mi Srbi u svemu bili usamljeni i bez podrške“. Takav odnos snaga, bez obzira na uzroke, ne može se ignorisati, kao što se ne može gubiti iz vida da sredstva u političkoj borbi određuju njen ishod. „Prenebregava se činjenica“, kaže Ćkrebić, „da su sve republike i pokrajine bile za promene i da su te promene dobile punu podršku CK SK Jugoslavije. Tako su izuzev Srbije sve republike i obe pokrajine odlučno podržale Kardeljeve napore (koji i nisu bili samo njegovi naponi – L.P.) i predloge da se putem ustavnih promena relativizuju funkcije federacije za račun još više samostalnosti republika i pokrajina“.

Pomenuta podela prolazila je i kroz komunistički pokret Srbije, i to od njegovog nastanka. Jedinstvo na bazi suprotstavljanja drugima uz upotrebu sile, podrivalo je osnove države, ali i razvoj Srbije kao moderne i demokratske države, i kulturno jedinstvo srpskog naroda u Jugoslaviji.

Ustav od 1974. prihvaćen je u Srbiji zbog pomenutog odnosa snaga, ali je do otvorenog zahteva za njegovom revizijom došlo tek posle Titove smrti. Ćkrebićevi memoarski spisi, kao retko koje svedočanstvo i retko koje štivo o uzrocima sukoba u Srbiji, pokazuju kako se stvarao konsenzus: intelektualna elita (Memorandum SANU), pročišćena partijska i državna birokratija (posle VIII sednice CK SKS), vojna elita (koja je računala sa mogućnošću udara), verska elita. Kraj blokovske podele sveta, istorijsko iscrpljivanje modela državnog socijalizma i duge vladavine komunističkih partija protumačen je kao istorijska šansa da Srbija, konačno, ostvari ciljeve nacionalne ideologije i stvori nacionalnu državu u etničkim granicama. Nije se podrazumevalo, već je otvoreno rečeno: vraćamo se u XIX vek. Drugim rečima, ignorisemo procese u protekla dva veka, u toku kojih su propala tri pokušaja da se stvori takva država. U istorijskom

smislu, Jugoslavija je interpretirana kao izgubljeno vreme, koje Srbija treba da nadoknadi prekomponovanjem Balkana.

Postoji mnogo tumačenja istorije jugoslovenske države i istorije jugoslovenske ideje što nikako nije isto. U fokusu je ne toliko raspad države (raspale su se i druge federacije, a XX vek je označio kraj imperija). Ostaje, međutim, pitanje, i to ne samo za istoričare, kako se dogodilo da se Srbija, na kraju XX veka, licem okrene prema prošlosti umesto da prošlosti okrene leđa. Iako to pitanje ne formuliše, Čkrebić nudi važan materijal za njegovo razumevanje. Ništa manje od podela u Jugoslaviji, u vladajućoj Komunističkoj partiji, nisu manje važne konceptijske razlike u samom komunističkom pokretu Srbije. Ideološki monizam, a naročito nacionalizam, zatumljavao je ove razlike i nastojao je da ih eliminiše, vrlo često silom. Ujedinjavanje Srba prema protivniku – Titu, separatistima, iredentistima – ne samo da ne odgovara istorijskoj istini, nego sužava mogućnost racionalnog promišljanja prošlosti izvan koga nije moguća ni projekcija budućnosti.

„U to vreme 1991. godine“, citira Čkrebić Roberta Badentera, predsednika Ustavnog suda Francuske i predsedavajućeg Arbitražne komisije za Jugoslaviju, „imao sam čudno osećanje, koje za mene ostaje neshvatljivo, da su, pre svega, moram reći Srbi bili na neki način zatočnici istorije, zatočnici prošlosti koju su preživeli kao i drugi moderni narodi, ali se nisu okrenuli budućnosti, već kao da su na površinu izneli sva pitanja prošlosti. Za jednog Evropljanina, kao što sam ja, to predstavlja poremećaj, kao kada biste želeli da vozite automobil gledajući sve vreme u retrovizor“.

Akumulirano nezadovoljstvo Ustavom od 1974. godine, odnosno formulom složene države uopšte, eksplodiralo je na Kosovu. Ono je poslužilo i kao kolevka novog vođe. „Nema sumnje u to da se iz Kosova Polja, tog uzavrelog kotla albansko-srpskih zbivanja, Milošević vratio kao sasvim druga ličnost. On je na njemu... doživeo svoju katarzu... On više nije lojalni saradnik u političkom vrhu, sa stvaralačkom voljom koju poseduje, on sebe vidi kao vođu, on zaista postaje vođa“. U svom govoru na Kosovu Polju, natopljenom emocijama, koji Čkrebić naziva „providencijalnim“, napravljen je manifesni zaokret u vladajućoj nacionalnoj politici, koji, po Čkrebiću, predstavlja: prekid politike Kominterne koju je KPJ, odnosno SKJ, sledila prema Kosmetu; shvatanje da je moguća promena Ustava od 1974; zaustavljanje instaliranja dinastije Stambolić.

Ovaj zaokret je imao dalekosežne reperkusije. On je bio inicijalna kapisla za početak raspada Jugoslavije. Na svoj način, to potvrđuje i Čkrebićeva interpretacija konteksta u kome je do njega došlo: „Ako se želi stvarno objektivan prilaz problemu, on se (raspad Jugoslavije) mora posmatrati u mnogo širem kontekstu a pre svega u najtešnjoj vezi sa snagama koje su decenijama vodile raspadu Jugoslavije, slomu socijalističkog sistema u celoj Istočnoj Evropi i raspadu SSSR-a delovanjem velikih sila, separatističkog prilaza posebno Slovenije i Hrvatske u pogledu svoje budućnosti, a što se Kosmeta tiče pored svega toga i promenama u samoj Albaniji“. Srbija je duboko kasnila za promenama ekonomskog i političkog sistema, a pogotovo za reformom jugoslovenske države. Kao prioritet je postavila promenu Ustava od 1974. godine: ekonomske i političke reforme, kao i reforma Partije imale su da sačekaju promenu Ustava od 1974.

U okviru tako postavljenog prioriteta, u Srbiji je došlo do regeneracije sistema lične vlasti. Slobodan Milošević je postao konsenzualni autokrata ili, kako neki autori kažu, demokratski despot. Za čoveka sa političkim iskustvom jednog Dušana Čkrebića izgleda naivno verovanje da Milošević neće biti nemilosrdni korisnik ovlašćenja koja su mu, za početak, delegirana da reši problem Kosova, promeni Ustav od 1974. i eliminiše Ivana Stambolića kao konkurenta za komandne pozicije u Srbiji. Neki od nacionalnih ideologa verovali su da će Miloševića kao uspešnog bankara i efikasnog aparatčika iskoristiti da obave prljave poslove, a onda će mu staviti „nož pod grlo“. Desilo se upravo suprotno. Ali ne samo zato što je Milošević, po Borisu Jeljcinu, bio najciničniji političar koga je ovaj ikad sreo. To je proizlazilo iz prirode uloge koja mu je namenjena i koja je po definiciji bila autokratska.

Obično se posle smrti velikih diktatora, koji su za sobom ostavili piramide ljudskih kostiju i neizbrisive ljudske patnje, pronalaze njihove patološke karakteristike. To je i način da se relativizuje odgovornost društvenih i nacionalnih zajednica. Šta čemu prethodi: sistem čoveku, ili čovek sistemu? Slobodan Milošević je personalni izraz jednog razdoblja istorije Srbije i jednog stanja duha. Dušanu Čkrebiću je bilo potrebno vreme da bi ga politički i ljudski odbacio. Srpskom društvu trebaće mnogo više da bi ocenio njegovu ličnu ulogu. „Jer, u svojoj novijoj istoriji, Srbija nikada nije bila više prepuštena sama sebi, niti usamljenija ali i omraženija nego kroz poslednju deceniju prošlog stoleća“. Ona još uvek traži tačku sa koje bi mogla početi regeneraciju. U tome joj različita individualna iskustva mogu biti samo od koristi, makar i kad pokazuju kako je ono što je najneophodnije zapravo i najteže: promeniti političku filozofiju.

4. *Percepcija lične odgovornosti u primeni političke filozofije.* Nije lako napisati sećanja. To zna biti teže i od samog života. Pogotovo ako je reč o autoru čiji je rad objektivno uticao na živote drugih ljudi. Dug boravak na vlasti i nesvesno vodi identifikovanju autora sa objektom vladanja: partijom, zemljom, ustanovom. „Iz Srbije odlazim (1986, u Predsedništvo CK SK Jugoslavije – L.P.) sa puno zebnje uz neskriveno nostalglično rapoloženje. Moja emotivna priroda nemilosrdno me je tih dana mučila“.

Dušan Čkrebić je bio političar u jednom vremenu čije karakteristike nisu bile ni slobodan izbor uz konkurenciju, ni smenjivost na vlasti kao deo demokratske procedure, ni kontrola vlasti koja i postoji zbog nesavršenosti ljudske prirode. To ideološko vreme nije, međutim, apsolutno monolitno. Podele koje se manifestuju kao lične, uvek su bile i političke. Samo u Čkrebićevo vreme postoji više konflikata (liberali, ustavne borbe 1971-1974, Ivan Stambolić, Slobodan Milošević). Čkrebić ne skriva na kojoj se strani u tim podelama nalazio. To naročito važi za njegovo učešće u radu na ustavnim promenama. On je bio zagovornik čvrste nacionalne politike i historiografija mu duguje zbog toga što je to u svojim memoarskim zapisima, sa retkom otvorenošću, izrekao. Razloge za slom te politike on, međutim, ne nalazi u samoj toj politici. Ali, mnogi čitalac će, uverena sam, memoare Dušana Čkrebića zatvoriti, razmišljajući baš o tim razlozima.

(Recenzija je napisana za Zavod za izdavanje udžbenika) ■■

Mrak i ćutanje

PIŠE: SLOBODANKA AST

Dr Momčilo Isić, *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini 20. veka*, Oglledi br. 9, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2008, str. 255.

Zaposlene žene, žene u politici, naučnice, studentkinje, oficirske žene, zlostavljane žene, slavne žene, japi-menažerke, trendseterke, radnice u privredi, napuštene žene, moćne žene, najmoćnije žene, književnice, tinejdžerke, mlade nasilnice, samohrane majke, ratnice, književnice, žene u narodnoj poeziji, preduzetnice, Romkinje, jevrejske žene, Nemice u logorima... O svim ovim predstavnicama ženskog roda postoje i brojna istraživanja, pa i naučni radovi, mediji o njima pišu. Samo je jedan veliki deo ženske populacije ostao daleko od očiju i najšire i naučne javnosti: seljanka u Srbiji. Seljanka u srpskoj historiografiji nije dobila mesto koje zaslužuje.

Ni generacija koja je navikla da se pomoću "guglovanja" informiše, traži pomoć ili inspiriše da bi nešto saznala, naučila ili tek započela da radi, neće se mnogo ovajđiti. Pod odrednicom "Seljanka u Srbiji" naći će sasvim bizarno listu žargonskih izraza koji se dodeljuju ne mnogo sofisticarnoj ženi. I sred tog najčešće uvredljivo intoniranog galimatijasa je i odrednica o narodnom heroju Darinki Radović, seljanki iz Rajkovca koja je herojski poginula, kao i njene dve maloletne kćeri Stanka i Radmila zato što su u zemnici svoje kuće skrivale istaknutog partizanskog vodju Dušana Petrovića-Šaneta. Nisu ga odale.

Zahvaljujući Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji sada se ispravlja ova velika praznina u našoj nauci i publicisti, ali i ljudska nepravda.

Studija dr Momčila Isića "*Seljanka u Srbiji u prvoj polovini XX veka*" prava je riznica najrazličitijih podataka, ali i dragocenih analiza o životu žena na selu u Srbiji.

Ova studija dokumentovano slika osnovne determinante položaja seljanke u ovom periodu: opšte siromaštvo i bedu, neprestano siromašenje najširih slojeva seljaštva, zakonsku obespravljenost žena, opštu nepismenost i neprosvećenost seljaštva, posebno seljanki.

Srbija je u to vreme izrazito agrarana država, u njoj je, na primer, 1931. godine bilo 81,20 odsto poljoprivrednog stanovništva, među kojim su 52,23 odsto bile žene. Na razmedji vekova, ubrzanim prelaskom u kapitalizam, u Srbiji nestaju patrijarhalne zadruge; seljanka više ne obavlja samo poslove u kući, oko dece, u bašti, već sve češće na njena pleća pada breme i onih najtežih poslova na polju i na njivi. Ovo postaje njen glavni zadatak i sve ostale poslove ona sada obavlja "sa pola snage".

Posle raspada seoske zadruge na seosku ženu je pao gotovo celokupni teret održavanja domaćinstva i kuće.

"Seljanka je izašla iz kuće i dvorišta, postala je gotovo ravnopravna mužu u dotadašnjim "njegovim" poslovima. Zadržavajući, međutim, sve "svoje" poslove, ona je i "važnija" od njega. Upravo sada ona postaje istinski temelj kuće. Više nego ranije, sada za nju važi izreka: *Kuća leži na ženi, a ne na zemlji*", kaže dr Momčilo Isić.

TUDJA KOST: U Srbiji ovog vremena o svemu su odlučivali

muškarci koji su bili u manjini. Neravnopravnost je počinjala već samim rođjenjem: muško dete je daleko više željeno, njemu se obraća sva pažnja, ono je naslednik, "kuća", dok je žensko dece "tudja kost", tudja kuća. Kako to autor kaže, dečaku majka prvo daje da jede, njemu pripada bolje parče mesa, bolji kolač. Ponašanje dečaka je slobodnije, njega roditelji retko kažnjavaju, dok su prema kćerkama često rigorozni.

Smatralo se da muškarac treba da se školuje, makar da završi osnovnu školu, dok je za većinu ženske dece to bio tek pusti san. Otuda je nepismenost bila vrlo rasprostranjena među ženama. Tako autor beleži da je u Topličkom kraju bilo svega 9,18 odsto pismenog stanovništva, a u njegovom, Dobričkom tek 3,49 odsto!

Seoska devojčica je rasla pod okriljem nepismene i neprosvećene majke koja se u vaspitanju držala tradicionalnih principa i narodne pedagogije "valja se" "ne valja se". Sesoka devojka je rasla u dalekom drugom planu, u senci oca, pa čak i mladje braće.

Pravni položaj seljanke, zapravo žene u Srbiji uopšte, u prvoj polovini XX veka uredjen je Srpskim građanskim zakonom koji je važio od 1844. do 1946. godine! Ovim zakonom je inaugurusan "povlašćen pravni položaj" muškaraca i to u gotovo svim oblastima. Neravnopravnost se naročito ogledala u naslednom pravu i to posebno udatih žena. Zaključivanjem braka žena gubi opštu poslovnu sposobnost i izjednačava se sa maloletnikom, odnosno svrstava se u kategoriju u kojoj su bili "uma lišeni, raspikuće, sudom proglašene propalice, i prezaduženici kojih je imanje pod stecište potpalo."

Udata žena je mogla bez saglasnosti muža samo da sačini testament ili ugovor o nasledjivanju, da vrši očinsku vlast umesto muža koji je lišen pravne sposobnosti, da odgovara za naknadu štete i da vodi spor sa mužem u pogledu nekog svog ličnog ili imovinskog prava. Bez testamenta udovica nije mogla da nasledi muža, tako da je zaostavština pripadala njegovim srođnicima, nekada i vrlo dalekim "bez obzira koliki je bio njen udeo u sticanju muževljeve imovine".

Sve do 1929. godine zakon je čak dozvoljavao mužu i da fizički kažnjava ženu. Nasilje u braku podsticala je i crkva.

Momčilo Isić vrlo detaljno analizira mukotrpan život seljanki u Srbiji: prva na nogama, poslednja u krevetu, morala je da svim ukućanima muškog roda, pa i mladlima prve godine udaje pere noge, služi ih i dvori. Radila je oko stoke, na njivi, pa čak i kulačila umesto muža. Seljanka u Srbiji nije imala ni vremena, a nije ni osećala potrebu da ovlada veštinom pravljenja dobre, zdrve i ukusne hrane. Seljaštvo je bilo više gladno nego sito.

POKOŠENO POLJE: Nepismenost je u Srbiji ovog doba bila ženskog roda. Školovanje je bilo privilegija muškaraca, sinova, nastavljača loze i nosilaca prezimena, kako to piše Isić.

Opšti školski zakon iz 1844. godine prvi je sadržao odredbe o školovanju ženske dece, međutim, neprosvećenost je bila široko rasprostranjena, pa je u osnovnim školama u Srbiji, izuzev Beograda, bilo samo 18,50 odsto učenica. Veliki broj "školariki", učenica, školu je napuštao ubrzo posle upisa. Revolucionar i publicista Dragojlo Dudić je još 1919. godine zapisao:

"U selu je ista, ako ne i veća potreba da ženska deca uče školu. Od njih se mnogo očekuje. Ali mogu li ona dobiti potrebna znanja ako ne uče školu? Ne mogu. Ona će, postankom matere, biti samo ono što su i do danas bile majke na selu - suviše ponizne sluge i izvršioći volje grubih muževa.

A deca njihova? - polje za eksploataciju”.

Tokom dvadesetih godina društvo “Ženski pokret” organizovalo je brojne kurseve za domaćice, uglavnom u Požarevačkom okrugu gde su se seljanke, gotovo još devojčice učile o čistoći tela i odela, o raznim bolestima, o potrebi pelcovanja, o podizanja nužnika, održavanju kuće, kuvanju, konzerviranju hrane. Bilo je tečajeva i o nezi odojčadi, tkanju, pomoći roditeljima. Pionirski pokušaj da se seljanka izvuče iz bede, primitivizma, lavirinta praznoverja, ali i nečistoće i velike nemaštine.

Ova brojnim dragocanim podacima, dokumentima i autentičnim ispovestima potkrepljena studija daje sumornu sliku ne samo života naše seljanke u prvoj polovini XX veka, već i zaostale, primitivne Srbije, kolosalne nerazvijenosti zemlje. Možda će predmet neke druge nauke i neke druge studije biti da objasni otkud onaj stari, izandjali mit o nama koji smo “jeli zlatnim viljuškama i kašikama kad je Evropa jela

IZBORI I BRAK

Poseban vid diskriminacije žena u Srbiji predstavljalo je uskraćivanje osnovnog građanskog i političkog prava – biračkog prava. Mada je ustavom bilo zagarantovano biračko pravo svakom državljaninu sa navršenom 21 godinom i Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, konstatovano je da će ovo biti rešeno Zakonom o ženskom pravu glasa, što se dogodilo tek 1945. godine. Zakonodavci su objašnjenje za ovaj perfidni manevar nalazili u “nerazvijenosti političke kulture žena”, “u krajnje konzervativnim patrijarhalnim shvatanjima, a bilo je zaklanjanja i iza straha da bi bračna zajednica mogla biti ugrožena, “jer bi medju supružnicima moglo da dodje do sukoba oko opredeljivanja na izborima”. Bilo je i ciničnih komentara da “žene uopšte i ne traže pravo glasa, a ko ne traži ne treba mu ga ni silom nametati”. I na ovoj tački Srbija je na izazov modernizacije, davala patrijarhalne odgovore, da parafraziramo Latinku Perović.

prstima”. Još jedna od naših obmana i samoobmana.

UKLETA MUČENICA: Analizirajući svakodnevicu seljanke u Srbiji autor ukazuje da i pored ogromnog ličnog odricanja, stamentosti, neverovatne žilavosti i nesebičnosti seljanka u Srbiji zapravo nije uspevala da odgovori svim svojim obavezama. Higijena u kući i oko kuće bila je na vrlo niskom nivou, odeća ukućana prljava i pocepana, hrana nekvalitetna i loše pripremljena. Možda je najtragičnije to što su deca rasla bez dovoljno pažnje: masovno su poboljevala, pa i umirala. Opšte siromaštvo i neprosvećenost naplaćivalo je najteži danak.

Selom su harale razne bolesti, stradala su najviše mala deca, ali i seljanke. Tuberkuloza je najviše kosila seosko stanovništvo. Seljanke-majke iscrpljene brojnim radjanjima, pa i nasilnim i nestručno izvedenim prekidima trudnoće umirale su u najboljim godinama.

Seljanka je malo pažnje posvećivala deci i nezi dece: po kući su deca zimi najčešće skakutala golišava. Redovnih obroka nije bilo. Majka više namiruje stoku i stara se o njoj nego o deci. Deca su vukla nazeb čitave zime, a najčešće su po telu zbog nečistoće imala kraste. “Seljak voli dete kao i tele. Tele čuva i

neguje da od njega ima koristi, a dete iskorišćuje, koliko može, ne priznaje mu nikakve potrebe, dok ne stasa na snagu, da ih zaradi,” piše Isić.

Zbog svega ovoga seoska deca su, uprkos boravku na svežem vazduhu, često bila bleđa, mršava, podložna raznim bolestima. Dvadesetih godina prošlog veka umiralo je u najranijem dobu 10 odsto dece, a bilo je i srezova gde je ovaj postotak bio dvostruko veći. Čak, na primer, i u Sokobanjskom koji i danas važi za vazдушnu banju. Očigledno, presudni su bili drugi faktori, zaostalost, nečistoća, bolesti, neuhranjenost. U opštini Žiča je od 1916. do 1930. umrla gotovo trećina dece (32,3 odsto)!

Za veliki broj seljanki porodjaj je bio fatalan: od ukupnog broja žena umrlih na porodjaju u periodu 1904-1908. godine seljanki je bilo 92,66 odsto. Poradjale su se krišom od ostalih ukućana, često u štali, u krpama, u najstarijim i najprljavijim delovima odeće i već posle samo dva-tri dana nastavljalje sa najtežim poslovima. Našu seljanku profesor Dragoljub Jovanović u jednoj od svojih studija s prvom naziva “ukletom mučenicom”. Seljanka se najčešće prekomernim radjanjem borila protiv visoke smrtnosti dece. Kao da nije bilo izlaza iz ovog začaranog kruga.

Pokazatelji o smrtnosti novorođenčadi, male dece i žena na porodjaju su “jedan od najpreciznijih indikatora razvoja i dubinskog stanja društva i države”, ukazuje dr Dubravka Stojanović i naglašava da je za istoričare veoma važno da istraže fenomen smrtnosti žena i dece tokom čitavog XX veka.

Rezultati savremenih istraživanja otkrivaju sumorni podatak da je Srbija u XXI vek ušla sa visokom stopom smrtnosti dece mlađe od pet godina: ona je odmah iza Turske, Albanije, Makedonije i Rumunije.

Treba napomenuti da ovoj značajnoj i vrednoj studiji predhodi zbornik “Žene i deca”, *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka* koji je pre dve godine takodje izašao u biblioteci „Helsinške sveske“ (izdavač Helsinški odbora za ljudska prava u Srbiji), pa je time jedna velika naučna praznina, ali i socijalna i ljudska nepravda delimično ispravljena. Zahvaljujući izdavačkom poduhvatu ove nevladine organizacije i današnje i buduće generacije imaće priliku da se upoznaju sa kompetentnim, sjajno dokumentovanim tekstovima nekoliko desetina autora.

ISTORIJSKI ZABORAV: Velika je šteta što se značajna studija *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini XX veka* zaustavlja pred Drugi svetski rat, pa donekle izneverava i sam naslov. Prećutana je izuzetno važna decenija, period u našoj istoriji koja obuhvata veliko i značajno razdoblje od Drugog svetskog do 1950. godine, prve etape “posleratne socijalističke izgradnje” zemlje, kada je došlo do istorijskog preokreta, do velikih akcija opismenjavanja: od 1946. godine do 1950. godine u Srbiji je kroz analfabetske tečajeve prošlo 1.214.249 polaznika, a 63,2 odsto je opismenjeno. Od oslobođenja do 1948. godine naučilo je da čita i piše 270.000 seljanki. U ovom periodu je došlo do masovnog zdravstvenog prosvetavanja seoskih žena, pa i radikalne promene njihovog položaja i u porodici, i u društvu. Ova etapa se okončava ukidanjem jedine političke ženske organizacije - Antifašističkog fronta žena Jugoslavije.

Današnje protagonistkinje feminističkog pokreta najčešće preskaču ovaj period i kako to naglašava prof dr Andjelka Milić u zborniku *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX*

veka odnose se prema ovom periodu sa "velikim neznanjem, nerazumevanjem i predrasudama prema političkom i revolucionarnom aktivizmu svojih baka i majki".

Nije zatajila samo istorijska nauka, ili u najširem smislu i društvene nauke u celini, kada je reč o učešću žena u ovom istorijskom periodu, zatajile su i same učesnice ovih zbivanja, upozorava ova naša naučnica.

U razvijenijem delu sveta više od tri decenije se organizovano i sistematski radi na prikupljanju i arhiviranju takozvane *life histories* običnih žena iz svih društvenih slojeva, profesija i uloga da bi njihove životne priče poslužile kao materijal za buduće istorijsku rekonstrukciju savremenog perioda i istorije i svakodnevnog života. Naša stručna javnost, ali ni same učesnice ovih istorijskih događaja koji su zaista "potresli svet" nisu uložile veći napor da se organizuju na nekom sličnom projektu.

"Prisustvujemo muku generacije žena, koje su gotovo kao devojčice, goloruke i bose pronele "bratstvo i jedinstvo" od

RATOVİ

Brojni i dugotrajni ratovi tokom prve polovine XX veka još su težim učinili težak položaj seljanke u Srbiji. Ona koja je do tada morala samo da sluša naredbe oca, domaćina-starešine, muža, svekra ostala je da čuva ognjište, nezaštićena, prepuštena na milost i nemilost neprijatelja.

Pokazala je seljanka u toku okupacije i ratova da može samostalno da vodi gazdinstvo, da bude domaćin i starešina. "Žena seljanka je bila čovek, više nego čovek: bila je radnik, organizator", piše Dragoljub Jovanović.

Neprijatelji su surovo kažnjavali seljanku, ali je nisu slomili, napravili su od nje aktivnog borca, kao što se to pokazalo u Topličkom ustanku.

Mnoge seljanke su hrabro poginule i u Drugom svetskom ratu, ili kao borci ili kao žrtve odmazde. Samo u jednoj noći između 20. i 21. decembra 1943, četnici su izvršili svirep pokolj u selu Vraniću, nedaleko od Obrenovca: kao saradnike NOP pobili su 69 stanovnika, među njima 32 devojke i žene između 16 i 90 godina. Ovo je detalj iz jedne fusnote u knjizi.

"Triglava do Vardara" i zatim bezglasno izašle iz istorije. Ne znamo ni ko su bile, ni šta su htele, ni šta su uradile, ni da li su žive, ni šta se sa njima dešavalo i kakva im je bila posleratna sudbina. Mrak i ćutanje!" piše profesorka Milić u svom radu Patrijarhalni poredak, revolucija i saznanje o položaju žene (objavljeno 1988. u drugom tomu *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, Institut za noviju istoriju Srbije).

Očigledno, duga senka patrijarhata se nadvila nad čitavom ovom epohom u istoriji žena. I posle revolucije, još jedna izgubljena bitka sa patrijarhatom. Do nogu potučene neustrašive ratnice, marije na prkosima, ali i one hrabre neznake (Mirko Tepavac: "Nikad u partizanima nisam video ženu-kukavicu"), bezglasno su se povukle iz istorije.

Nadati se da će *Seljanka u Srbiji* otvoriti vrata proučavanju uloge žena u istoriji. One su do sada uvek gurane na marginalan, sporedan tok. ■

Veliki vojvođanski moralista

PIŠE: DIMITRIJE BOAROV

Prvi kvalitet ovog zbornika o Vasi Stajiću, koji VANU predaje javnosti, vidim u tome što čitalac, iz priloga 15 autora, mora razumeti do koje mere je Stajićevo delo opsežno i mnogostruko razučeno, koliko je taj čovek stigao i mogao uprkos svemu što mu gotovo čitavog života nije išlo na ruku. Smatram, takođe, da na osnovu ove knjige svako ko išta razume mora steći čvrst osećaj o tome koliko se u Vojvodini njegovih „misli i mesa“, u suštinskom smislu nalazi u temeljima ključnih naših ideja i institucija, makako one danas bile izmenjene ili zapuštene.

Mislim i to da svako ko ume da čita mora uočiti koliko je nečeg stajićevskog nastavilo da živi u tematskom i sadržajnom vidokrugu naših najvećih književnika, na šta ovde s pravom skreće pažnju akademok Julijan Tamaš. I sa koliko je akribije i ukusa Stajić pokušavao da rehabilituje olako odbačene stare naše pisce, ili da zaštiti svoje savremenike od nipodaštavanja u centralnoj književnoj čaršiji – o čemu ovde pišu Ljiljana Subotić, Milivoj Nenin i Zorica Hadžić.

Stajić je, nažalost, i jedan od retkih vojvođanskih Srba intelektualaca, koji je pokušao da istraži istoriju i kulturu i onih manjih manjinskih zajednica u našoj pokrajini, Rusina i Bunjevaca, a o tome u zborniku pišu Janko Ramač i Saša Marković.

Svaki analitičar, takođe, može lako videti koliko je ta ličnost bila dalekovidna, koliko su njegove analize i dijagnoze bile dalekosežne, pa otuda još uvek aktuelne – što u zborniku obrađuju Ranko Končar, Boris Kršev i Živan Berisavljević. Mogao bih tim povodom čak dodati da je isto onako kako je Stajić za života bio otporan na gotovo kontinuiranu izolaciju i osudu, i njegovo delo ostalo otporno na ignoranciju i smišljeno zaturivanje poslednjih decenija.

Mene tim povodom stalno progoni pitanje, šta je to što je jednom gotovo potpuno usamljenom intelektualcu, a često i progonjenom i prokaženom čoveku, koji je ponekad bio „umorniji i od Vojvodine“, stalno davalo javnu snagu i nezaobilazni širi politički značaj, čak i kada se ogorčen povlačio sa javne scene. Jer, iza njega nikada nije stajala nijedna velika politička stranka, nijedan vrhovni politički centar odlučivanja.

Naime, to što je Stajić bio i ostao ne krhka, nego čvrsta „vertikalna“ među ljudima u Vojvodini, ne može se objasniti samo njegovim, inače nesebičnim, prosvetnim i nacionalnim radom, to se ne da razumeti samo preko njegovih, inače dragocenih, historiografskih istraživanja i knjiga, a, dakako, on takav ugled nije izgradio nekakvim samosvojnim i originalnim književnim i estetskim kriterijumima (koje zapravo duguje ideji socijalne demokratije i prosvetitelskog utilitarizma).

Ako se značaj Vase Stajića do 1918. i može objašnjavati njegovim nacionalnim radom i, makar nategnuto, pripadnošću tajnoj Narodnoj odbrani sa centrom u Beogradu, zbog čega ga je Segedinski sud 1915. osudio na devet i po

Kikinda: Grad bez vatrometa

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

godina robije, ostaje pitanje kako je ostao uspravan i uticajan i posle 1. decembra 1918, kada je imao petlje i kuraži da se u jednom istorijskom času suprotstavi načinu na koji je stvoreno i temeljima na koje je postavljeno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. On, ipak, ostaje ne samo uspravan, nego i uticajan toliko da ga Matica srpska 1935. godine, jednoglasno, prvi put bira za predsednika, mada se za to časnštvo sam nije ni kandidovao niti je Matičinoj skupštini prisustvovao. Njegov krupan format i svojevrsan latentni uticaj na širu javnost, mada se povukao u arhive i u penziju, vidi se i po tome što se levičari i komunisti, pokretači Ompoka, između 1936. i 1938. nedvosmisleno vezuju za njegovu ličnost i ideje; što ga partizani 1944. odvoze na Frušku goru i što, u suštini, on u njihovo ime govori u Novom Sadu u danu oslobođenja, a Matica ga ponovo bira za predsednika 1946. godine. Na kraju, mislim da je, a radovi u ovom zborniku to pokazuju, Stajić važan i danas. Zašto?

Smatram da odgovor na to pitanje leži na dve tačke oslonca. Prvo, kako to u svom prilogu ovom zborniku primećuje Natalija Ludoški - zato što je bio istinski moralist, to jest, intelektualac sa osećanjem lične dužnosti prema zajednici. To narod uvek nepogrešivo oseti kod krupnih ličnosti. I drugo, što je zapravo Stajić redefinisao staru ideju autonomne Vojvodine posle 1918. i povezo je sa pitanjem ljudskih sloboda, demokratije i nacionalne ravnopravnosti u ključu evropske civilizacije – o čemu su u zborniku jasne dokaze izneli Jovan Komšić, Miroslav Ilić i Bogoljub Savin.

Za dokaz ove tvrdnje ovde je dovoljno navesti onaj čuveni citat, o tome šta Stajić poručuje vojvođanskoj omladini: „Šta znači: Srpska Vojvodina. Da li to znači Banat, Bačka i naša Baranja bez Nemaca, bez Mađara, bez Bunjevaca, Šokaca, Slovaka i banatskih Hrvata, bez Rumuna? ... Vojvodina će, prema tome, biti konačno naša, ne od dana potpisivanja mira u Velikom Trijanonu, nego od onoga dana kada mi prezremo sve preživle nacionalističke fraze, kada nađemo način da zadovoljimo raznorodno stanovništvo Vojvodine, kad mu prestanemo sugerisati protivdržavno i razorno stanovište prema Jugoslaviji, kad mu ostavimo mogućnost poistovećivanja s Evropom, a ne sa Balkanom, kad mu u prvom poistovećivanju budemo mi prednjačili. A taj veliki zadatak naš toliko otežavaju šovinisti koji viču kako je priroda jača od ljudi, životinja u čoveku jača od humanističke mu misli, pa traže da Nesrbima bude u našoj kući gore no što je nama bilo u Mađara, traže građanski rat, traže i opet gadne borbe narodnosne, nekulturne, nemoralne, kojih bi nam već moglo biti dosta“.

Dakle, kako se to već u naslovu svog priloga ovom zborniku pita Komšić: šta danas možemo naučiti od Vase Stajića? Uprošćeno, možemo naučiti da se za ideju moderne Vojvodine, zasnovane na evropskom shvatanju prava na različitost i na evropskim standardima ljudskih prava i manjinskih nacionalnih kolektivnih prava, moramo boriti otvoreno i pošteno, odnosno moralno, to jest sa osećanjem lične dužnosti. Ni sa čim drugim zapravo i ne raspolažemo.

(Izlaganje autora 13. novembra u Novom Sadu, na promociji zbornika radova koji su bili pripremljeni za naučni skup o poslednjem „apostolu Vojvodine“, Vasi Stajiću, koji je održan 28. aprila ove godine, povodom 130 godina od njegovog rođenja; zbornik su promovisali Vojvođanska akademija nauka i umetnosti i Vojvođanski muzej) ■■

A kod nas u Kikindi nova postavka. Nismo više ostrvo dr Braneta. Kad je proces prepakivanja lokalne vlasti završen, i nov sastav SO Kikinda predstavljen javnosti, decembra prvog, pokazalo se da je d'Ontov sistem doneo Demokratskoj stranci 15 mandata. G17+ sad ima pet odbornika, SPO dva, Unija Roma jednog, tako da je romski aktivista Miroslav Meržan postao odbornik, a cela koalicija „Za evropsku Kikindu“ dobila punu većinu u SO Kikinda, sa 23 odbornička mesta. LSV ima četiri mandata umesto dva, SVM tri umesto jednog, SPS četiri umesto tri, a DSS se, od dva dobijena mandata, odrekao jednog, smatrajući da mandati koje je SRS izgubio a druge stranke dobile, „jesu legalni, ali nisu legitimni, jer ne izražavaju izbornu volju naroda“ ... ili već tako nešto. Ustvari, izborna volja naroda bila je da Kikinda dobije 17 odbornika radikala, ali, pošto su se radikali raspali na SRS i SNS, a SNS nije dobila mandate, a SRS nije popunila mandate, sad su *prilike take* da SRS u SO Kikinda ima samo tri odbornika.

Kad su bivši radikali i bivši odbornici, a sada članovi SNS napuštali salu SO Kikinda, jedan od njihovih mladih lavova održao je zapaljivi govor, u kome je poželeo novoj vlasti „da joj bog bude u pomoći“. Odisti, pomoć više sile ili nekog drugog prikladnog entiteta (Teri Pračet) biće od velikog značaja novoj vlasti u Kikindi: bivši radikali ostavili su u budžetu rupu veću od prosečne kuće. Nova vlast, za razliku od radikala kad su 2004. godine došli u Skupštinu opštine, nije na veliko zvonu iznela sve zloupotrebe i sva nenamenska trošenja – samo je konstatovala da će ova zanimljiva pojava morati da se ispita. Da li će neko odgovarati za ogromne sume upućene gde ne treba, videćemo; treba se samo podsetiti za šta je sve radikalna vlast svojevremeno optuživala DOS: maltene su se članovi DOS vozili službenim kolima do Meseca i Jupitera, i potrošili više benzina nego što ga ima na planeti Zemlji. A, ustvari, nikakav manjak niti gubitak DOS nije ostavio svojim naslednicima. Sadašnja ekipa imaće, kako izgleda, velikih problema da objasni kako je sad odjednom, umesto davanja kapom i šakom, neophodna štednja. Na primer, *taj* vatromet. Novogodišnji, znate već, odomaćen u Kikindi tokom nekoliko poslednjih saziva vlasti. Elem, neko je seo i izračunao da vatromet mnogo košta, da se za nekoliko minuta takve manifestacije potroši nekoliko stotina hiljada dinara, te da se taj novac može i korisnije upotrebiti, a novogodišnji program na Trgu u centru grada organizovati i tako da u njemu učestvuju entuzijasti umesto skupo plaćenih zvezda estrade. To je odmah izazvalo mrštenja: kako, zar da se vatromet ukine? NAŠ vatromet? Pa kakva je to Nova godina bez vatrometa, bolje da i ne dolazi! Dok su rasprave trajale, dr Branislav Blažić, bivši predsednik opštine i SRS a zatim i SNS prvak, tiho se i nenametljivo, *pod okriljem noći*, iselio iz Kikinde. Volim izraz „pod okriljem noći“, ali, ovog puta, nije u pitanju stilska figura, nego stvarno stanje: zaista su dva kamiona *u toku noći* i u nekoliko navrata prenela nameštaj dr Braneta u, kako tvrde bolje obavešteni, dva lepa stana u Beogradu, gde će dr Brane odsada da živi, a i da radi, pošto mu je posao obezbeđen. Bez najave, bez komentara i bez ikakvih izjava, čovek je napustio

Kikindu i sve što joj je uradio za godine predsednikovanja. Njegovi kikindski saradnici, koji su s njim zajedno napustili SRS (gubeći tako, pokazalo se, i odbornička mesta), ostali su u kompletnom rasulu i očajanju, a neki i bez radnih mesta u Opštini, gde su se netom smestili posle majskih izbora. Toliko su se izgubili, da više ni konferencije za medije ne održavaju, i toliko su se učitali, da garantovano nešto mute – predugo ih poznajemo, da bismo se tek tako opustili.

U svakom drugom pogledu, Kikindi ni ne treba svetska kriza, imamo *mi* našu krizu, i bez svetskih gibanja. Rečito je ilustruje svetleći natpis na ulazu u grad iz pravca Zrenjanina, kad se dolazi po mraku: na velikoj zgradi piše TOKU. Japanska firma? Ne, nego ono što je ostalo od natpisa AUTOKUČA i od jedne zaista respektabilne kuće u okviru kikindske Livnice, gde su se proizvodili delovi za opele i mercedese, i gde su zaposleni, samo od uverenja o tehničkom pregledu, zarađivali za dan više nego drugi radnici za mesec dana. I danas se neki nostalgijari s tugom sećaju „eh, kako smo nekad, mi u Autokući, super pili, super se provodili, a nosili kući silne marke, eh, eh“. Ali, prošlo vreme, prošle i s njim i mnoge firme u Kikindi koje su se od džinova na staklenim nogama pretvorile u čistu srču, a radnike od samouverenih dobro situiranih ljudi u prestravljene socijalne slučajeve, što se uzalud prisećaju samoupravnog socijalizma i traže prava koja im niko ne da. Sve su brojniji; jer, evo, najavljuju se nova otpuštanja, a ni oni koji su u „stalnom radnom odnosu“ (formulacija nepoznata u drugim zemljama – ko da ti garantuje da ćeš stalno biti zaposlen), ne hvale se baš mnogo, plate kasne, ili ih nema po dva, tri, osam i više meseci, ali niko ne štrajkuje, niko se sindikalno ne organizuje, ljudi čute, dok se u sezoni praznika i svinjokolja uz alkohol ne opuste, pa postanu agresivni i neprijatni, tek koliko da daju sebi oduške. Posle opet začute.

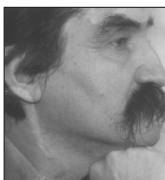
Bioskop u Kikindi pretvoren je u veliki lokal sa jeftinom robom. Bioskop, koji u Kikindi postoji od 1911. godine, i to u zgradi koju je privatni vlasnik sagradio namenski, upravo za bioskop, sa odgovarajućom akustičnom salom, kosim podom i ostalim inventarom – pao je pod udarom dugova, koji nisu bili tako veliki, koliko je radikalskoj vlasti bilo stalo da ukine ovu ustanovu. Da li je reč bila o čisto radikalskoj antipatiji prema direktorici Slavici Tatomir, koja je diplomirala filmsku režiju u Beogradu i koja govori nekoliko jezika, a pritom se usudila i da bude poslanica SDU u Skupštini Srbije, ili nešto drugo, sad je kasno da se raspravlja – tek, bioskop koji je radio tokom dva svetska rata, a i tokom bombardovanja 1999. godine, više ne postoji ni u naznakama. Čuju se doduše glasovi da bi gradu ipak trebao neki prostor gde bi se prikazivali filmovi, eto, ne mora ni velik da bude, tridesetak mesta, možda, za prave ljubitelje bioskopskog mraka... ali, ozbiljnije inicijative za sada nema. Možda uskoro, ako se ona rupa koju su bivši ostavili u budžetu ne pokaže prevelikom, i ako se vrate strani donatori koji su se kulturno udaljili kad su, onomad, 2004, videli radikale.

Ala bi bilo lepo kad bi nam bioskop i ostala kultura bili jedini problemi, pa da ih, onako, natenane, bistrimo. Nego je stvarnost mnogo strašnija od bilo kog horor filma. Ljudi bez posla, bez prihoda, a i bez mogućnosti da nekako izbegnu troškove ishrane, grejanja, običnog skromnog života u koji spada i *plaćanje računa* – okreću se najinventivnijim oblicima snalaženja. Prodaju, prvo, *sve iz kuće*, od automobila koji ne mogu da registruju do babine Singer šivaće mašine i raznih porodičnih uspomena; prodaja zemlje, koju takođe ne mogu

da obrade, ili neke nekretnine koju ne mogu da održavaju, tako da im na glavu pada, ne dolazi u obzir: to je *ovde kod nas* sramota. Nekretnine se, u većini slučajeva, prodaju tek kad je porodica zaista finansijski doterana do zida. Muškarci se organizuju da sele tuđ nameštaj, prevoze šljunak i šut, zidaju svinjce i šupe, popravljaju po tuđim kućama ono što ni kod svoje kuće ne umeju da poprave, proglašavajući se majstorima za ovo i ono. Avaj, preko zime većina ovih poslova jednostavno staje, zato su na velikoj ceni oni koji umeju da *kolju* – za njih ima posla preko glave, jer je u toku veliki svinjocid, i svaka kuća koja drži do sebe stavlja u zamrzivač bar jedno do dva zaklana i obrađena svinjčeta. Istovremeno, ukućani kukaju kako nemaju da plate gas, struju, vodu, alimentaciju dosuđenu u iznosu od 3000 dinara po detetu iz razvedenog braka, ili kaznu zbog vožnje bicikla u pijanom stanju, ali, svinjetina mora da se jede i da se priređuju gozbe, slave i daće s harmonikašima, sto jela i troškovima koji bi bolje prilicali rimskim carevima. Ovakvi primeri, bez ikakve potrebe, zamađljuju sliku stvarnog siromaštva u koje tone velika većina Kikindana. Drže se još entuzijasti, i, donekle, mladi – barem oni koji još nisu pali pod uticaj opšte apatije.

„Jedna, dve, deset anketa i sto edukacija, a nigde nijedne stvarne akcije. Kad će konačno biti osposobljen onaj podrum Doma omladine, da mladi muzičari imaju gde da vežbaju“, pita, na primer, Marko Pećanac, član još neregistrovane asocijacije kikindskih mladih muzičara, na sastanku povodom formiranja Saveta za mlade u opštini Kikinda. Reč je o ogromnom a potpuno nefunkcionalnom podrumu ispod zgrade Doma omladine. Nadležni odgovaraju da će podrum biti osposobljen, čim se za to „smognu sredstva“, tj. dok neko ne obezbedi novac. Inače, taj podrum bio je tema ovakvih razgovora još 1984. godine, kad je Dom osnovan (to znam, jer sam bila na tom sastanku), pa od tada nije osposobljen – nikako da se nađu sredstva, to jest, *novci*. U međuvremenu su mnogi nekad mladi muzičari batalili svirke, našli neke izvore prihoda, deca im već stasala za *tržišnu utakmicu*, a podrum nije osposobljen. Ali, ko zna. Pokušavam da se otmem razumljivom pesimizmu osobe koja je *to već mnogo puta videla*. Možda, možda, ovog puta ne bude isto.

Srdan V. Tešin, književnik, vratio se na svoje radno mesto u Domu omladine, odakle su ga, onomad, radikali onako grubo oterali. Duško Francuski, nekadašnji direktor Doma, čovek koji je učinio da Dom postane kultno mesto, poznato daleko van granica zemlje u kojoj se nalaz, radi honorarno, u svojoj struci. Mnogi koje su radikali otpustili kad su došli na vlast, našli su druge poslove, ili druge izvore prihoda. Nova vlast je suočena – ili će uskoro biti suočena - sa zahtevima za isplatu mnogih odšteta za štete koje je pričinila bivša. Po običaju: problema mnogo, novca za njihovo rešavanje – malo, a energije i volje da se prione na rešavanje problema... ko zna. Kikinda se trudi da se brzo vrati u tokove iz kojih je bila izbačena tokom radikalske vladavine, ponovo se otvara inicijativa za sigurnu žensku kuću, za seminare o ljudskim pravima i uspostavljanje saradnje sa inostranstvom, opet se pominju mogućnosti seoskog turizma, festivali džez-a i stripa, a muzički festival „Memorijal Geze Balaža“, u novembru, sa gostovanjem „Šugar blu benda“ iz Čikaga oduševio je i najskeptičnije. Dobra volja ne može da uradi posao koji inače treba da rade institucije – ali, bez nje, pitanje je i kad bi se institucije pokrenule. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Ap

Lukavo sam to zamislio. Da za svaki slučaj stavim ovaj poznati nadnaslov “umesto eseja” pa šta bude bude ili, pa šta bude biće, biće ono što bude ili neka bude ono što mora. I mogao bih tako da zloupotrebljavam ovaj glagol “biti” od koga sve zavisi. Ali, šta znači “biti” ako je pisanje ili san ono jedino što je ostalo od njega. Jedno “ap” kako glasli naslov ovog “romana” Radenka Kuzmanovića (“Ap”), samo tako “Ap”, kao da ga je nešto pojelo ili uništilo (apilo) ovo, da kažem, naše “biti” ili postoji, živi, biti Tu. Ne znam zašto sam ovo” tu” otkucao velikim slovom, možda misleći na Hajdegera koji je i izmislio ovo lepo “biti tu” kao sinonim za ovo “biti” ili “postojati” o kome u svom romanu, ako je to roman, a sve je roman, pošto je ovo “biti” romaneskno, odnosno, narativno pa možemo da se uspavljujemo i budimo pišući romane i uopšte, bivamo pišući, ako je to sve što nam je u našoj starosti preostalo, kao što je to zamislio ovaj pisac Rade Kuzmanović koji se, ustvari, zove Radenko a nije jasno zašto se sam, kao pisac naziva Rade a ne Radenko, iako je to njegovo “pravo” ime pošto i nema nekog “prava” u pisanju, iako moj prijatelj, eto, zaboravio sam ulicu u kojoj stanuje, u jednoj prilično oronuloj kući, moj prijatelj iz Vardarske ulice, ima ogled čiji je naslov “Zakon pisanja”, iako takav “zakon” pisanja naravno ne postoji. (Jedna muva se zalepila za ekran mog kompjutera ako je to moj kompjuter ili računar a nije, jer ga nisam ja kupio nego moje kćerke.) I ne znam zašto se ova sprava naziva računar, možda, zbog programa koji je za neke osnovni, računarski pa oni nešto računaju, ali za mene kojiji pišem svakako nije.

Tako sam se razbudio pišući i rasanio sam se dok se Rade uspavljuje pišući priče. On jedan, on isti, biva u ovoj prozi na dva načina: jedan koji priča ili pripoveda, dok se drugi “on” uspavljuje pa se onda iznenada probude i nastavljaju svoj “roman o uspavljivanju” kao “jedno stvorenje”, kao da su muška Šeherezada a izgleda i jesu, pošto su svi koji pišu Šeherezade, koje na kraju same sebe uspavljaju, kao što je i red. Zato je i originalno ovo “ap”,

jer se u san i inače zapada iznenada i niko ne zna kada će ga to pogoditi pa je, možda, ovo “ap” ono što je ostalo iz budnog stanja ili ono ono prvo što nam pada na pamet kada se budimo, jer je i to stanje nestabilno kao i sve drugo.

Sada u sam u dilemi kojim putem da krenem kao da sam na nekom raskršću, a jesam. Pročitao sam samo prolog ovog romana u kome se, kao što ste naslutili, govori o tome kako pisac koji ima, kako sam kaže, već šezdeset i šest godina i sebe smatra starim i oronulim što možda i jeste, izmišlja naročiti način da bi zaspaio kada košava oslabi, pošto kada duva on nema ovih problema sa nesanicom, ili bešikom, što su problemi koje starost i starenje nose sa sobom. Ustvari, ovo ime Ap je ime glavnog junaka što i nije tako neobično, kao što može da izgleda, jer se, recimo, Kafkin junak naziva K. A i sam Kuzmanović se u svom prologu poziva na Kafku i Borhesa kao na svoje uzore čitalačke i spisateljske. Ono što je zanimljivo je i to da se Kuzmanović ovde poziva i na druga svoja dela kojih se nakupilo, jer se u starosti “provrednio”, o čemu sam govori, jer mu je pisanje ono što mu je i u starosti preostalo kao jedina zabava i jedino biti pored bešike i nesаницe, ako je tako a nije, ko to zna?

Hteo sam da kažem da u ovom pozivanju na ranija svoja dela, po ovoj sistematičnosti, on više podseća na nekog filozofa nego na književnika. A zatim se on ovde sam upušta u neke proračune koliko bi čitalaca moglo biti oko ovog štiva. A ja imam utisak da bi on sam, što je vrlo neobično, a možda i nije, mogao da navede imena svojih malobrojnih čitalaca, kojih bi najviše moglo da bude 70 i, možda, jedna čitateljka. I sigurnih devet čija bi imena mogao da sam navede, kao što naslućujem. Rekao sam da sam se malo rasanio i zainteresovao za ovo štivo pošto sam i sam na pragu starosti i sve više upadam u apatiju i ravnodušnost i to naročito posle operacije na srcu koju sam nekako preživio kao da sam već bio na drugoj strani, pa mi je zato apatija postala svakodnevnim prijateljem i kao da sada neko drugi nastavlja da živi umesto mene. I možda bi mi zato više odgovarao naslov ili rubrika “umesto života”, da esej nije tako moćna književna forma.

To je onaj drugi put o kome sam govorio, ali upravo zbog, izvesno je, malog broja čitalaca koje će ovaj roman možda imati spreman sam da vas pozovem na njegovo čitanje. Možda je već njegov prolog dovoljan. Ovaj u kome se, kao što sam rekao, njegov autor otvoreno izjašnjava kao udvojen ili možda utrojen koji se ponekad jedino iz konvencionalnih razloga koristi ličnim imenom, odnosno, prvim licem jednine, jer je “ime i tako slučajno, kao što na jednom mestu mudro saopštava pisac ove mikro novele, što je književni rod u kome se ovaj autor izvanredno snalazi, o čemu ću reći još nešto kasnije, ako ga bude, mislim na ovo “biti”, jer je ono, kao što sam rekao, nestabilno i iznad svega promenljivo. Uostalom, mislim da je “roman” neobičnog naslova “Ap”, ustvari, narativ o transformacijama ovog ličnog našeg bitisanja ili bivstvujućeg. Tako su njih “dvojica”, pripovedač i onaj koji je pri tome “isti” koga pripovedač uspavljuje pa zajedno utonu u san, ili se bude da bi nastavili pripovedanje i pisanje, tako su njih “dvojica” autori ovog romana koji se

Od Srbije – “ni za pertle”

PIŠE: IVAN MRĐEN

zove “Ap”, a da još ne mogu da vam kažem zašto baš “Ap”, a ne, recimo, “Pa”, što je isto tako bilo, možda, moguće, jer zapravo kao da i nema granice između “biti” i “pisati”. Jedino je možda slučaj ono što ih razlikuje kao što je i ova luđa mašina, iako je programirana razvukla ove redove, a da je ne znam zašto i ne umem da ih vratim u predhodni red.

A sada ću nastaviti prema epilogu i pokušati da izvedem ovaj skok koji nije uobičajen, kao kad omaškom pritisnete pogrešno slovo na tasteru i, možda će to dati neki rezultat. Ne, nisam to uradio iako sam rekao da hoću, mislim na ovaj “skok” od prologa do epiloga, pre svega zato što je ovo štivo ispalo veoma zabavno i vešto konstruisano i sve je u njemu povezano “kao creva”, kao što na jednom mestu kaže pisac. I u pogledu vlastite apatičnosti sam preterao kao i u pogledu ovog nemogućeg “skoka” za onoga ko piše, bez obzira na “zakon pisanja”, kako bi rekao moj prijatelj iz Vardarske ulice. Jer, već u prologu Kuzmanović obelodanjuje svoju narativnu strategiju: “Ne tražim istinu već zabavu koja vodi u dubok san”, piše on, da kažem otvoreno, što je svakako razlika između jedne vrste filozofije i književnosti, ma koliko ova bila ozbiljna i teška, kao što su to recimo, neki “veliki romani”. U tom pogledu Kuzmanović je autor ovih mini narativa koji se vešto prepliću i veoma su zabavni kao da je reč o nekom stripu ili možda filmu, što je svakako jedna vrsta inovacije u prozi na srpskom jeziku. Uostalom, na jednom važnom mestu tzv. “glavni junak” ove proze sam kaže, “Ja Ap”, podsećajući da je tako govorio čuveni Tarzan iz stripa, on koji se inače zove Krstivoje Apić, pomoćnik preduzimača i majstora Blagoja Krstića (Ja Krstivoje a on Krstić, kako se obešenjački šali Krstivoje Apić obraćajući se docentkinji Danici koju upoznaje prilikom intervencije na njenoj sudoperi.

Zato je roman “Ap” Rada Kuzmanovića neka vrsta montažne atrakcije što je u osnovi stripa ili filma, jedne serije mini narativa o dva dana u životu pomoćnog radnika Krstivoje Apića i njegovoj “pozitivnoj transformaciji” ka uspešnom i ozbiljnom čoveku, koji ponekad ima “izgled pitomog blesana”, što je naravno samo jedan od njegovih “simpatičnih likova ili narativa”, ili samo jedno od mogućih Ja samog pisca, pošto su “čestice uma posejane svuda”, kako na jednom mestu kaže pisac. Jer, ova “hotimična gramatička nepravilnost”, piše Kuzmanović, “i šegačenje omogućuje, ako ništa drugo, da se bol i smeh očešu jedno od drugog”. Ipak, ovi mini narativi o pitomom blesanu Apu, naročito za onoga kojeg čitao i predhodne romane Rada Kuzmanovića, na primer, roman “Odmor” ili “Glu Pak”, pokazuju se kao melanholična saga o problemu identiteta koji je izvor same naracije o “jednom stvorenju” koje smo mi sami. Iako nam “žalost koja nam obuzima dušu Ape zbog tvoje sudbine pomaže da zaspemo kao jedno stvorenje”, kao piše ovaj vrsni i neobični autor sa četiri i više ruku i ko zna koliko prstiju. “Ali kako da umrem ako ne znam ko sam, pogotovo ako sam to znao pa zaboravio?”

To je i moje i vaše i Tarzanovo pitanje. Kao da ima nečeg sablasnog u ovoj množini koja je uvek lična. ■

Kad su početkom decembra 2008. u Parizu trenutno najpoznatiji i nejperspektivniji ovdašnji takmičar u standardnim sportskim plesovima, 20-godišnji Beograđanin Dušan Dragović i njegova sadašnja partnerka Ruskinja Ekaterina Romaskina osvojili titulu svetskih prvaka, vest o tome objavili su samo “Blic” i “Politika”, iako je iz Agencije za odnose sa javnošću “Pragma” poslata u dvadesetak redakcija, a emitovale su je i obe beogradske novinske agencije. Nešto pre toga, kad je par Dragović – Romaskina trijumfovao na Otvorenom prvenstvu Holandije, priča o njima bila je interesantna i autorima nekoliko televizijskih emisija, urednicima nekih revija, a od dnevnih novina prostor su dobili u “Blicu” i “Večernjim novostima”. A onda su polovinom decembra Dušan i Ekaterina pobedili i u Sankt Petersburgu i to više nikome nije bilo interesantno. Posebno su se u tom ignoisanju ovih sjajnih rezultata, kakve niko u sportskom plesu sa teritorije Srbije nije postigao u poslednjih 20 godina, “istakli” urednici oba sportska dnevna lista.

Zato su mala “studija slučaja” i nešto detaljnija priča o karijeri Dušana Dragovića neophodni da bi se razumelo sve što se ovih dana događalo sa plivačem Miloradom Čavićem, kome još nisu isplaćene premije za osvojene medalje, niti se uselio u više puta svečano “dodeljivan” stan, ali su se zato dežurni propagandisti već upregli u kola koja vuku nizbrdo pričom o tome kako ovdašnji olimpijski, svetski i evropski šampioni “dobijaju više novca nego Amerikanci”.

Taj medijski mrak, svakako, nije ono o čemu je Dušan maštao pre petnaestak godina, kad je za razliku od ostalih karaburnskih klinaca koji su se spuštali do Omladinskog stadiona, ne bi li prve fudbalske korake naučili u OFK Beogradu, on već uveliko savladao korake engleskog i bečkog valcera, tanga, slofoksa i kvik-stepa (što su pet osnovnih standardnih sportskih plesova) u plesnom klubu “Vračar”. Karijeru je nastavio u malo poznatom klubu “Lord” iz Čačka, koji je od pre dve godine premestio svoje sedište u Beograd, ali je kliše ustaljenih normi i običaja da ovdašnji momci uglavnom ili prestaju da se bave plesom ili pristaju na tavorenje u lokalnim okvirima, daleko od svetskih takmičenja i rejting lista, razbio kao izolovana jedinka, koja ni sa tim klubom, ni sa organizacijom koja sebe naziva Plesni savez Srbije – nema nikakve veze. Od ljudi koji se tako predstavljaju čak je stiglo i upozorenje da bi Dušan mogao da bude kažnjen zabranom nastupa, jer je u Parizu pobedio na takmičenju koje vodi svetska plesna asocijacija, sa kojom PSS i nije mogao da ima kontakte, jer ona okuplja i njena takmičenja vode samo bivši evropski i svetski šampioni.

“Ples mi se dopao zbog devojčica, muzike, lepe odeće, takmičenja na kojima sam osvajao ‘značicke’, diplome i pehare. Međutim, kad sam prvi put sa ocem otišao u inostranstvo i video kako se u drugim zemljama trenira, kakva se pažnja posvećuje sportskom plesu i kakve su istinske zvezde najpoznatiji svetski plesači, obojica smo shvatili da sam stigao na prekretnicu. To je značilo ili da prihvatimo svetske standarde ili da prestanem da igram” – ispričao je Dušan Dragović za novembarski broj Nacionalnog magazina za normalnu komunikaciju “Status”, uz napomenu da nije ljut na srbijanski plesni establišment, jer oni imaju svoja ograničenja, i stručna, i organizaciona, i po prostoru koji sportski ples, kako standarni, tako i “latino”, ima u ovdašnjim medijima i pažnji odgovarajćih institucija.

Tapija

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

“Stvoren je sistem koji ‘sjajno’ funkcioniše dok su deca mala, dok roditelji plaćaju članarine, časove, putovanja, kostime, dok bake i deke pune sale da vide svoje mezimce kako su savladali osnovne korake, ali iz tog kvantiteta ne dobijamo kvalitet, jer se već u nižim takmičarskim kategorijama pokaže da sa najtalentovanijima nema ko da radi na pravi način. Toj deci i njihovim roditeljima zamazuju se oči lokalnim titulama i plasmanima, limenim peharima i izgovorima da za putovanja u svet nema ni para, ni viza”, objasnio je mladi Dragović.

Kad su pre tri godine on i njegova tadašnja partnerka, Beogradanka Marina Soldatović postali juniorski državni prvaci, otisnuli su se u Italiju, u plesni kamp koji vode šestostruki svetski šampioni Katarina Arcenton i Džeri Abijati, gde su, uz veliko odricanje njihovih porodica, u leto 2006. godine proglašeni za “najperspektivniji par godine”, o čemu i danas svedoči fotografija u godišnjacima ove značajne plesne institucije. Međutim, šest sedam sati svakodnevnog treniranja i pravog sportskog “drila” pokazali su se kao preveliko opterećenje za Marinu i ona je, jednostavno – odustala od aktivnog bavljenja plesom, poput hiljada devojčica i dečaka koji odustaju onda kad ples prestaje da bude zabava, a postaje ozbiljan, naporan i skup sport.

Tada je Dragovićev otac Milivoje morao da proda lokal u ekskluzivnoj gradskoj zoni, a Dušan se obavezao da će, čim mu treneri pronađu odgovarajuću partnerku – ostvariti rezultate koji će i flegmatičnu srpsku sportsku javnost zainteresovati za ples. Na taj način porodica Dragović se našla u istoj situaciji kao Đoković pre prvih velikih Novakovih uspeha, jer je Srđan Đoković svojevremeno prodao stan i svi su mogli da završe na ulici da danas treći igrač sveta nije uspeo, i da kasnije nisu stigle zarade sa turnira i od sponzora, kao zamena za tapšanja po ramenu i obećanja... U Srbiji se na hiljade dečaka i devojčica bave individualnim sportovima isključivo na račun svojih porodica, a u Dragovićevom slučaju vežbanje u Italiji, putovanja po Evropi u potrazi za odgovarajućom partnerkom (Ekaterina Romaskina je treća Ruskinja, sa kojom Dušan nastupa u poslednje dve godine), garderoba, odlasci i kotizacije za takmičenja već su istanjili porodični budžet za više od 100.000 eura.

Sva ta ulaganja dala su prve rezultate tek u drugoj polovini 2008. godine. Dva plasmana u finale, u kome nastupa po šest najboljih parova, treće mesto na turniru u Brentvudu gde je takmičenje počelo 156 parova iz celog sveta i peto mesto na “Imperialu 2008” u Londonu, najavili su pomenute trijumfe u Holandiji, Francuskoj i Rusiji. Ovi rezultati, bar za sada, nisu bitnije promenili situaciju, koju je Dušan u intervjuu za “Blic puls” pre dve godine okarakterisao ovako: “Od Srbije nisam dobio ni za pertle”. Prilikom nedavnog Ekaterininog boravka u Beogradu primio ih je član Gradskog veća Goran Kreclović, ali se kasnije pokazalo da o eventualnoj pomoći Dušanu (Ekaterina je potpuno obezbeđena za treninge i takmičenja) sada odlučuje novi gradski sekretar za sport i omladinu Igor Miklja, koji “ima nešto drukčiju viziju razvoja sporta u Beogradu”, pa se obećana suma od 250.000 istopila na 50.000 dinara. Nešto problema rešila je jednokratna pomoć ABS fonda Nenada Popovića, koji se zainteresovao za ovaj srpsko-ruski par, jer mu je i većina poslova na toj relaciji.

Poslednju injekciju, koja je i omogućila ovako trijumfalan završetak sezone, Dušanov otac obezbedio je podižući kredit, a to je ovde, i kad nije bilo svetske krize – bilo više nego skupo. Zato, ne bez ironije, Milivoje Dragović kaže da bi “voleo da Plesni savez Srbije kazni Dušana zabranom nastupa bar godinu dana”, jer bi to valjda zainteresovalo i propagandiste u medijima, ali i one u raznim državnim strukturama, koji obožavaju da se slikaju sa osvajačima sportskih odličja. ■

Ukratko: *javna isprava, dokument o vlasništvu na nepokretnu imovinu.*

Prvobitno je *tapija* (turcizam grčkog porekla) bila isprava o zemljišnom posedu, posedovna isprava koju je izdavao spahija (gospodar zemlje) kada baštinu ili čifluk (agrokulturni deo seljačkog poseda) nisu nasleđivali direktni potomci umrlog seljaka već bliži ili dalji srodnici ili druga lica po pravu preče kupovine. Tapiju je izdavalo i lice koje je pravno raspolagalo predmetnim zemljišnim posedom, a to je, osim spahije, mogao biti i emin (poverenik) na hasu (velikom feudalnom posedu) odnosno mutevelija, tj. upravitelj vakufa (pobožne zadužbine). Najzad, tapija je i dokument o zakonitom prelasku baštine iz jednih ruku u druge do čega je moglo doći i u slučaju neopravdanog zanemarivanja obrade zemlje.

Ovom je ispravom seljak-domaćin uvođen u posed i sticao je pravo pritežavanja i pravo stalnosti na zemlji koju je pritežavao. Inače, tapija je izdavana i prilikom svakog prenosa zemlje.

Treba, možda, istaći da je bezmalo svo obradivo zemljište na području Osmanskog carstva pripadalo državi, odnosno spadalo u kategoriju mirijske zemlje (uz onu u privatnom vlasništvu - mulk, i vakufsku).

Za tapiju se plaćala taksa koja se zvala *resm-i tapu*, tapijska ili prenosna pristojba. A zakonsko nasleđivanje svodilo se do polovine XVI veka samo na direktne muške potomke posednika da bi, potom, bilo prošireno i na njegove kćeri.

Evo, primerice, jedne tapije iz XVII veka: “...Razlog pisanju pismena je sledeći: U selu Mirijeju, jednom od sela beogradskog vakufa blaženopočivšeg Jahjali gazi Mehmed-paše, nalazi se njiva od približno deset dana (oranja), koja je u potpunosti omeđena: s jedne strane Emir-čelebijinim vinogradom, s druge strane Hasan-bašinim vinogradom, s treće strane Adamovom njivom i javnim putem. Već deset godina je pusta i zanemarena. Pošto je od sultana stiglo naređenje da se ona obrađuje i čuva, a od časnog šerijata data dozvola za prenos (...) pravo pritežavanja pomenute zemlje preneseno je za 500 akči na džabiju Mustafa-čelebiju, sopstvenika ovog pismena”.

Mada ne spada među najznačajnije istorijske izvore, navodi tapije pružaju zanimljive podatke o prošlosti oblasti na koju se odnosi, agrarnim i feudalnim odnosima, dažbinama, naseljima, manastirskim odnosno crkvenim posedima.

Iako tapiju nije morao verifikovati kadija, njena sadržina upisivana je u sidžil (sudski registar) i bilo je uobičajeno da se pravna važnost tapije potvrđuje izdavanjem kadijskog sertifikata u vidu huđzeta (sudskog rešenja) ili temesuka (potvrde).

Za tapiju zna i naša narodna pesma (“Napraviše od boja čardake/...bez pitanja cara i vezira,/ bez tapije efendi-kadije”).

Razvoj i afirmacija nacionalne kulture

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Kasnije će tapija - koja je dobila pravo građanstva i u srpskom jeziku i u srpskoj pravnoj terminologiji - označavati javnu ispravu o pravu vlasništva na određenoj nekretnini. Budući da su oslobođenjem Srbije od turskog gospodarstva i ponovnim stvaranjem srpske države (početkom XIX veka) ukinuti i feudalni odnosi i čifčije - odnosno kmetovi - postali potpuni i slobodni vlasnici zemlje, što je sankcionisano i u *Građanskom zakoniku* (čl. 213: "kao god što su spahiluci, timari i zijameti ukinuti u Srbiji, tako niti ih ima, niti se unapredak uvesti mogu, no svaki je Srbin od svoga dobra (mala) savršeni gospodar, ili pravi baštinik, u kom se zakonom obezbeđava i zaštićava"). Ovo oslobođenje zemlje, kako ističe Živojin Perić, jedan je od odjeka velike Francuske revolucije i objave prava čoveka i građanina, a sprovedeno je u Srbiji od 1816. pa do ratova za nezavisnost (1876-1878), mnogobrojnim zakonodavnim aktima.

Tapije i tapijske knjige važile su i u Kraljevini Jugoslaviji za one prostore u kojima nisu postojale zemljišne knjige (Srbija, Makedonija, Crna Gora). Tako u Ustavu od 1921. godine čl. 58 glasi: "Prenosi nepokretnih imanja punovažni su samo onda, ako je sopstvenik preneo na pribavljača kod nadležnog prvostepenog Suda tapiju od imanja koje mu ustupa". "Nije nužno - ističe Ž. Perić - na ovom mestu isticati i nabrajati sve štetne posledice, kako sa pravnoga tako i sa ekonomskoga i opšteg društvenoga stanovišta, odsustva baštinskih knjiga. Mnogobrojnost sporova oko nepokretnih dobara kao i krivičnih dela, vezanih za te sporove, samo su jedna strana nesavršenosti tapije upoređenih sa baštinskim knjigama".

Kasnije će tapijski sistem biti regulisan Zakonom o izdavanju tapija na području Kasacionog suda u Beogradu i Velikog suda u Podgorici (od 1931), čija se pravna pravila najvećim delom primenjuju i danas.

Čak i kada je reč o teritorijalnim pravima, pominju se, rado, i turske tapije, za Kosovo, na primer. Ili, da se vratimo malo dalje u prošlost. "Na sredini", piše M. Đ. Milićević, „između Markova grada i Sindelićeva Čegra, u nišavskoj dolini, po vrh varoši Niša, stoji jedan čudni, jedan neobični spomenik, koji pokazuje kakva je istorija srpskome narodu. To je krvava Čelekula. Zidana od srpskih glava 1809 da Srbima bude *strašilo*, ona se, 1877, pretvorila u srpsku *tapiju* na zemlje Nemanjine!".

Vraćanje turskim tapijama - osim ako nisu u pitanju sami vlasnici nekretnina - jer tapija je, za određena područja, i dalje javna isprava na sudu - ima tu, očigledno, samo vrednost puke metafore.

Literatura:

H. Šabanović, *Turski izvori za istoriju Beograda, 1, 1, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566*. Beograd, 1964.

D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Beograd, 1974.

Ž. Perić, *Tapija, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV, Beograd, 1929. 518-523.

Tapijski sistem, *Pravni leksikon*, Beograd, 1964. 931-932.

Lj. Čolić, *Osmanska diplomatika sa paleografijom*, Beograd, 2005. 167-168.

M. Đ. Milićević, *Međudnevica*, Beograd, 1885. 31. ■

Razvoj i društvena afirmacija nacionalne kulture bugarske manjine posle rata beleži stalan uspon. U opštinskim centrima gde su skoncentrisani pripadnici bugarske manjine izgrađivana je materijalno-tehnička osnova i „osposobljavan kadar za kulturnu delatnost“, podstican je kulturni amaterizam i osnivanje profesionalne ustanove (domovi kulture, radnički i narodni univerziteti, bioskopske sale, biblioteke i čitaonice, pozorišta, muzeji i arhivi i dr¹).

U okviru kulturno-umetničkih amaterskih društava, a i njihovih brojnih sekcija posebno se neguje kulturno nasleđe bugarske manjine. Bugari s ponosom ističu da je „jedno od najpoznatijih i najviše nagrađivanih teataru u Srbiji“ njihovo pozorište „Hristo Botov“, potom Duvački orkestar dimitrovske gimnazije, dimitrovski slikari i drugi umetnici.² Godinama se u Dimitrovgradu održavaju „Majski susreti“ naroda i narodnosti Srbije. U Nišu, oko časopisa „Most“, okupljeni su književnici, umetnici i drugi bugarski intelektualci. Negovanje bugarske kulture, tradicije, običaja na maternem jeziku, gostovanje u Bugarskoj kulturnih poslenika, saradnja sa matičnom državom na kulturno-prosvetnom planu omogućava upoznavanje, održavanje i afirmaciju nacionalne kulturne bugarske manjine u Jugoslaviji.

Recimo, krajem maja 1985. godine, u organizaciji bugarskog časopisa „Most“, u Dimitrovgradu je održan prvi Susret književnika naroda i narodnosti SR Srbije.³

Poslednjih godina (1998.g.) obeležen je jubilej 110-godišnjice postojanja pozorišta „Hristo Botov“. Narodna biblioteka u Dimitrovgradu poseduje „preko 40.000 naslova, od čega je gotovo polovina na bugarskom jeziku“. Takođe, i osnovna škola slavi jubilej – 130 godina postojanja. Gimnazija („sa školskom bibliotekom... od 16.000 naslova“) slavi 120 godina postojanja. Pored pozorišta, u ovom gradu „živi i radi oko 50 akademskih slikara i stotinak amatera“, koji godišnje organizuju „preko 15 izložbi“. Postoji i likovna kolonija „Poganovski manastir“, koja okuplja, kako bugarske, tako i druge jugoslovenske slikare. Za kulturni život dimitrovgradske opštine, od velikog istorijskog i duhovnog značaja, jeste i manastir Svetog Jovana Bogoslova iz XIV veka, koji se nalazi „u kanjonu živopisne reke Jerme“.

U Udruženju književnika Srbije, u okviru predstavljanja, prevashodno, književnog opusa pripadnika nacionalnih manjina, februara 1999, prezentovano je i stvaralaštvo bugarskih pisaca u Jugoslaviji. Bugarski književnik Denko Rangelov istakao je bogatstvo kulturnog, prosvetnog i književnog života Bugara u Srbiji: velik broj škola, biblioteka, listova, časopisa i izdavačkih kuća koji neguju pisanu reč na bugarskom, a zatim su se svojim stvaralaštvom predstavili Mile Nikolov Prisojski, Simeon Kostov, Milorad Gerov, Velimir Kostov, Mila Vasov, Novica Ivanov, Elizabeta Georgijeva i Arso Todorov.⁴

Valja istaći na kraju – citirajući reči ministra za ljudska prava i prava manjina u Vladi Srbije, Ivana Sedlaka – da je bugarskoj manjini u Srbiji omogućeno slobodno kulturno i književno stvaralaštvo, informisanje na maternem jeziku, izdavačke i novinske kuće na matrnjem jeziku, nesmetana komunikacija i veze sa maticom, upravo sve što u dugom periodu posle Drugog

svetskog rat, a negde i sada nije dozvoljeno Srbima u nekim susednim državama... (Jer), afirmaciji kulture i književnosti bugarske nacionalne manjine u našoj zemlji kroz finansijsku pomoć i na druge načine svoj puni doprinos dala je i država Srbija... Književnici kao ljudi emocija i uma bili su i ostali ambasadori kultura naše dve zemlje, jer stvarajući u našoj zemlji na svom maternjem jeziku naši bugarski pisci i prevodioci su na najbolji način spajali i prožimali kulture dva susedna naroda. Otuda su i značajna književna dela naših bugarskih pisaca iznedrena u Republici Srbiji potvrda osvedočenog bogatstva bugarske nacionalne kulture, ali istovremeno i dokaz i potvrda kvalitetnog obrazovanja u našoj zemlji na jeziku ove nacionalne zajednice.

*Ostvarivanje ravnopravnosti
u društveno-političkom sistemu i životu*

Ravnopravno učešće pripadnika bugarske nacionalne manjine u društveno-političkom sistemu i životu – kako konstatuje dr Jončić – ostvaruje se na tri načina: a) kroz učešće njihovih pripadnika i predstavnika u organima vlasti, društveno-političkim i drugim društvenim organizacijama; b) kroz ravnopravnu upotrebu njihovog jezika u njihovom radu i odlučivanju; c) kroz stavljanje na dnevni red pitanja za koja su oni i posebno zainteresovani.⁵

Uoči raspada bivše SFRJ i Bugari, poput pripadnika drugih nacionalnih manjina, konstitušu svoju političku partiju – Demokratski savez Bugara u Jugoslaviji, mada su pripadnici bugarske manjine članovi i drugih političkih partija Srbije. Na poslednjim izborima SPS je na lokalnom nivou osvojila vlast. U SO Dimitrovgrad, recimo, od 33 odbornika SPS ima 25, 4 su iz redova SK-PJ, 2 iz Deposa, dvoica su nezavisni, a „DSBJ nema nijednog“. Predsednik SO i IO su Bugari, a „od sedam članova IO petorica su Bugari. U Odeljenju unutrašnjih poslova 75 odsto su iz redova bugarske manjine, u osnovnom obrazovanju taj procenat se kreće i do 93 odsto, a u gimnaziji od 39 zaposlenih 35 su Bugari“.⁶ Takođe, i u Bosilegradu gradonačelnik je, kao i ranije iz redova pripadnika bugarske manjine. Uostalom, „pripadnici bugarske manjine sami su odlučili, i to stopostotno da njihova deca nastavu pohađaju na srpskom jeziku, a da bugarski jezik uče kao maternji, odnosno kao predmet negovanja maternjeg jezika. Osim te nastave na srpskom jeziku, bugarska nacionalna manjina ostvaruje sve ostalo što im obezbeđuje nacionalnu pripadnost – informisanje na maternjem jeziku, štampanje knjiga, dvojezičnost u opštinama gde žive... Savezna vlada je nedavno usvojila memorandum o položaju bugarske manjine koji smo prosledili Ujedinjenim nacijama, koji je odgovor na optužbe bugarskog predstavnika u Komitetu za ljudska prava u UN da se u SRJ krše prava bugarske nacionalne manjine“.⁷

„Jedan od bitnih ostvarenih uslova za nesmetan razvoj je i garantovanje mogućnosti izražavanja bugarske kulture, održavanje bugarskih kulturnih tradicija, sloboda udruživanja i adekvatno učešće u sredstvima javnih informacija. Takođe je osigurana odgovarajuća podrška izdavačkoj i publicističkoj delatnosti na jeziku narodnosti...“⁸

Na drugom susretu književnih stvaralaca bugarske narodnosti u Jugoslaviji 1991. godine, predsednik SO Bosilegrad Spasko Spaskov, upravo to i konstatuje. Imajući u vidu autentičnu književnost Bugara u Jugoslaviji, S. Spaskov je pozdravio književnike okupljene oko časopisa „Most“: „vaša dela, napisana bugarskim jezikom – književnim ili sa primesom mesnog dijalekta, doprinose razvoju jezičke kulture čitalaca, ali afirmišu i postojanje naše narodnosti i njenu samobitnost“.⁹

BUGARI U IO (SVOM POLOŽAJU U) JUGOSLAVIJI

Položaj bugarske nacionalne manjine postaje aktuelno i akutno pitanje jugoslovensko-bugarskih odnosa. Dok je makedonsko pitanje, pre svega, položaj makedonske nacionalne manjine u Pirinskoj Makedoniji, predstavljalo, u čitavom posleratnom periodu (1948-1991), suštinsko pitanje, bilateralnih odnosa, u Bugarskoj se, naročito od 1992. godine, aktuelizuje pitanje položaja Bugara u Jugoslaviji. Šta više, 1994. godine, bugarski delegat u OUN podnosi Komitetu za ljudska prava memorandum u kome se navodi da se „u SRJ krše prava bugarske nacionalne manjine“. Čelnici Demokratskog saveza Bugara u Jugoslaviji obraćaju se bugarskom prlamentu. U bugarskoj štampi se ističe: „O nepravednom Nejskom mirovnom ugovoru koji je suočio desetine hiljada ljudi sa teškom alternativom: da prime tuđe državljanstvo ili da se zauvek odvoje od rodnog ognjišta – rečito svedoče reči profesora međunarodnog prava i građanina jedne države koja je ratovala protiv Bugarske, Bogajevskeog. Godine 1925. on piše: „Između ostalog, teritorija Bugarske rezultat je težnje njenog naroda da stvori razumnu i pravednu osnovu svog kulturnog i nacionalnog života. Bezuslovno potrebni za taj život delovi bili su odvojeni i pridruženi iz političkih razloga susednim državama“.

Među tim ustupljenim, prema čl. 27. Nejskog ugovora, bezuslovno potrebnim delovima Bugarske nalazi se i 1550 kvadratnih kilometara teritorije u području Carobroda, Trna i Bosilegrada u kojem je, prema tadašnjoj statistici, živelo 55.000 Bugara i 127 Srba.

Pariski mirovni ugovor iz 1947. godine, konačno je učvrstilo nejsku granicu između Bugarske i Jugoslavije. Tada je broj Bugara na toj teritoriji iznosio 60.000. Danas, prema zvaničnim podacima, njihov broj je samo 25.000.

Na te nemile činjenice iz najnovije istorije podsećamo, ne zbog nostalgije za promašenim istorijskim šansama ili iz revanšističkih aspiracija. Naime, vraćamo se prošlim vremenima jer smo zabrinuti za sudbinu ljudi za koje se komunistički režim kod nas tokom decenija pravio kao da ih uopšte nema... U tom je duhu u potpunosti deklarirana želja Demokratskog saveza Bugara u Jugoslaviji i naše vlade da bugarsko stanovništvo, u zemljama bivše federacije, bude most razumevanja između naroda Bugarske i njegovih slovenskih suseda. Ostvarenju te želje teško da pogoduje prenebrežavanje legitimnih prava i interesa tog stanovništva.

Nažalost, upravo se nameće zaključak, iz mnogobrojnih svedočanstava, o lišavanju caribrodskih i bosilegradskih Bugara političkog predstavnštva u izbornim organima vlasti, o ograničavanju njihovog prava da uče maternji jezik i da osposobljavaju svoje prosvetne kadrove, o srbizaciji očevih imena...

Bugarska ima danas ne samo moralne razloge, već i veliku moralnu obavezu prema Bugarima van teritorije domovine, kojima je četiri i više decenija bila maćeha“.¹⁰

Ili, tadašnji vođ DSBJ Ivan Grigorov ističe „da je u Jugoslaviji od 1961. do 1991. nestalo 60 odsto Bugara, narušeno im je pravo da se obrazuju na maternjem jeziku, pravo na informisanje takođe, ograničeno im je pravo na slobodno negovanje i razvijanje nacionalne i kulturne tradicije. Uz to nemaju pravo na bogoslužjenje na maternjem jeziku, niti na građanske knjige“... (?)¹¹

Predsednica „Helsinškog odbora za zaštitu ljudskih prava Bugara u Jugoslaviji“ (?) Zdenka Todorov izjavljuje „da Bugare na periferiji istočne Srbije očekuje totalni nestanak“. Helsinški odbor i humanitarna organizacija „Solidarnost“ „nedavno“ su u Dimitrovgradu „skrenuli pažnju demokratskoj javnosti na

agoniju ove nacionalne manjine u Jugoslaviji“.¹²

Tokom 1995. godine dr Marko Šukarov, lekar u Domu zdravlja u Dimitrovgradu, Zdenka Todorov-Petrov, „koji se kao stipendisti bugarske vlade nalaze na poslediplomskim studijama u Sofiji“, objavili su „Deklaraciju o kršenju prava bugarske manjine u Jugoslaviji“, u listu „Makedonija“ (glasilo VMRO-SMD). Između ostalog, ističe se da su „Bugari u bivšoj Jugoslaviji proveli 75 godina pod tuđinskim ugnjetavanjima, na otkinutim od Bugarske, svetim zemljama“... (i dalje) zahteva se „da se na područjima sa većinskim bugarskim stanovništvom otvore bugarske škole sa bugarskim učiteljima, da se sahrane obavljaju uz prisustvo bugarskih sveštenika...“. Ovu Deklaraciju – pamflet uputili su Diplomatskoj misiji KEBS u Sofiji, što je bio povod da u februaru u Dimitrovgradu „nenajavljeno“ dođu predstavnici švajcarske, austrijske i italijanske ambasade iz Beograda, kako bi od „rukovodstva DSBJ“ saznali sve „o ugrožavanju ljudskih prava bugarske manjine“.¹³

Predsednik humanitarne organizacije „Solidarnost“ Mile Todorov, izneo je deset tačaka, koje, prema njegovom mišljenju, „ukazuju na nezavidan položaj bugarske nacionalne manjine“: „1. Sva obaveštenja i saopštenja, u caribrodskoj opštini, plasiraju se na srpskom jeziku. Primer je Centar za kulturu. Na bugarskom jeziku plakiraju se predstave pozorišta iz Dimitrovgrada samo kad su na bugarskom – što je danas prava retkost; 2. Gotovo svi protokli (u školama, opštinama...) vode se na srpskom jeziku. Do 1954. godine, protokoli su vođeni na bugarskom; 3. U Dimitrovgradu i Bosilegradu svi sudski sporovi vode se na srpskom jeziku. Sudije ne znaju bugarski; 4. Sve pozivnice, za razne manifestacije ispisane su na srpskom; do 1960. godine, bugarska prezimena žena u Srbiji pisana su gramatički identično sa prezimenima žena u Bugarskoj; danas to nije slučaj; 5. Informacije koje se daju vernicima daju se isključivo na srpskom jeziku; čak su i nekrolozi na srpskom; nekrolog na bugarskom prava je retkost; 6. Listići za glasanje, na poslednjim izborima, štampani su samo na srpskom jeziku, a takođe i sve ostale informacije; 7. Od ukupno šezdeset državnih institucija u Dimitrovgradu, mali broj naziva ispisan je dvojezično; 8. U Dimitrovgradu su nazivi autobuske i železničke stanice ispisane samo na srpskom jeziku; tako, na primer, nijedan red vožnje, niti bilo koja druga informacija u vezi sa putovanjem nije ispisana na oba jezika;“(?) „9. Zvonačka banja odvojena je od Dimitrovgrada i pripojena Babušnici, a u ovoj banji i selu Zvonci (ne Zvonce, kako oni kažu) živi bugarsko stanovništvo; 10. Na prospektu za Zvoničku banju nacrtana je karta tog dela Srbije. Na karti se nalazi čak i selo Sukovo, ali ne i Dimitrovgrad“.

Najzad, i bugarski ambasador u Beogradu, Ivajlo Trifonov u intervjuu listu „Danas“, ističe da je „jedno od važnih pitanja u našim bilateralnim odnosima.. status bugarske manjine u Srbiji“. „Imali smo više zamerki i primedbi na ostvarivanju prava bugarske nacionalne manjine u Srbiji. Prava koja su ustavno i zakonom obezbeđena, u praksi nisu ostvarivana. Uglavnom to su problemi očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta i jezika. Đaci bugarske nacionalnosti u Dimitrovgradu, kome će uskoro, odlukom opštinskih organa biti vraćeno staro ime Caribrod“, (?), „i Bosilegradu poslednjih dvadesetak godina maternji jezik izučavaju kao drugi strani. To pitanje smo već postavili i nadamo se da će biti rešeno. Srbija se sada demokratizovala i sada su u ovim opštinama na vlasti DOS. Ubeden sam da će ovo pitanje, izučavanje bugarskog, korak po korak, biti rešeno. O ovome smo razgovarali na više nivoa, a u Beogradu je bio i naš zamenik ministra spoljnih poslova... nadamo se da će novi zakon o nacionalnim manjinama obezbediti realnu primenu u praksi svih prava nacionalnih manjina u Srbiji i SRJ, vezu sa matičnom državom i izučavanje maternjeg jezika. Moram da

kažem da je najteže pitanje ovih opština tragično ekonomsko stanje. Već 80 godina ove opštine se ne razvijaju. Prosečna plata u Dimitrovgradu do pre nekoliko meseci bila je 10-15 maraka. Republička i savezna vlada moraju da pomognu razvoj ovog regiona. Razume se koliko može i Bugarska će pomagati razvoj ovih opština, čime bi se razvijao ceo region“. (?) „Bivši režim u Beogradu optuživao je Bugarsku da želi da pripoji ove opštine“, (?) „što je čista laž“. (!) „Nažalost, ovakvu propagandu vodili su i Bugari, ali oni su, kako su ih ostali zvali, bili janičari. Sve je to sada prošlost“.¹⁴

Povodom najnovijih rasprava o Nacrtu zakona o zaštiti nacionalnih manjina, Mile Todorov ističe: „Bugarskoj manjini se negira obrazovanje na svom maternjem jeziku. Problem obrazovanja na bugarskom jeziku je star više od 25 godina. Međutim, u poslednjih deset godina ukinuta su dvojezična odeljenja, na bugarskom i na srpskom jeziku koja su postojala sve do 1990. godine. To je bio smišljeni potez starog režima i u tom su učestvovali opštinski poslušnici režima u Dimitrovgradu i Bosilegradu. Kako bi se nastava izvodila samo na srpskom jeziku, roditelji su bili izloženi raznim pritiscima. Niko ih, pri tome, nije pitao da li žele da im se deca odreknu maternjeg jezika. Pomoću tih listića pripadnici bugarske manjine delili su se na one lojalne i nacionaliste...“.¹⁵

Mile Todorov iznosi stav „da se neka manjinska zajednica može lako razbiti izmišljanjem novih etničkih grupa, kao što je to bio slučaj sa pokušajem bivšeg režima da se deo bugarske manjine u Dimitrovgradu pretvori u Šope. Bilo je pokušaja da se odštampa nekakav šopski rečnik, ali se to zbog velikog pritiska javnosti u Dimitrovgradu nije smelo učiniti...“.¹⁶

Ili, „proces asimilacije je u mnogim zemljama vrlo uspešan i njime se postotak nacionalnih manjina smanjuje u populacionoj strukturi, što se desilo sa bugarskom nacionalnom manjinom, jer je tu asimilovano više od 80.000 ljudi. Znači, postoje države koje poriču postojanje nacionalnih ili jezičkih manjina, a manjinama ne godi saznanje da su osuđene na nestajanje i ne iznenađuje to što su one najčešće nezadovoljne svojim statusom i situacijom u pogledu školstva, veroispovesti, itd.. u bivšem režimu pripadnicima bugarske manjine je bio distribuiran jedan anketni listić gde se od roditelja tražilo da se izjasne da li žele da deca bugarske nacionalne manjine uče maternji jezik. Taj se anketni listić i dalje koristi iako danas imamo novu vlast... U bivšem režimu roditelji su pozivani na informativne razgovore, a bugarski jezik se i dalje izučava kao strani jezik, dva časa nedeljno, kao i engleski. Znači proklamovana prava se ne koriste...“.¹⁷

Specijalni izvestilac OEBS za prava manjina konstatuje: F. Bugarska zajednica 93. Specijalni izvestilac se sastala sa predstavnicima bugarske zajednice tokom svoje posete Saveznoj Republici Jugoslaviji u maju 1996. godine. Ova manjina čini oko 0,3 odsto ukupnog stanovništva Srbije (oko 25.000 ljudi) i živi uglavnom u naseljima i oko gradova Dimitrovgrada, Bosilegrada i Zvonca u jugoistočnoj Srbiji.

94. Glavni navodi i pritužbe u domenu ljudskih prava koje je iznela ova zajednica, usredsređeni su na obrazovanje. Prema vladinim informacijama, predavanja na bugarskom jeziku postoje u 38 osnovnih škola u Bosilegradu i Dimitrovgradu. Međutim, Specijalni izvestilac je obavestena da su u nekim slučajevima lokalni organi, nadležni za obrazovanje, obeshrabrivali i nastavnike i učenike da upotrebljavaju bugarski na časovima. Osim toga, školama za bugarsku manjinu se, navodno, ne dozvoljava da proslavljaju bugarski nacionalni praznik, dan sv. Ćirila i Metodija. Prema izveštajima, najveći broj istorijskih spomenika od značaja za bugarsku manjinu je u ruiniranom stanju zbog neodržavanja i izgleda da vlasti čine malo da bi poboljšale situaciju.¹⁸

Direktor kulturno-informativnog centra u Bosilegradu Aleksandar Dimitrov napominje da ova institucija jugoslovenskih Bugara, osnovana 1999. godine, „tek polovično uspeva da opstane u predelima dve opštine u kojima Bugari najviše žive, u Bosilegradu i Dimitrovgradu... A bavi se širenjem i očuvanjem bugarske kulture, preko koncerata, izložbi i svih drugih formi da bi ona što više bila prisutna na pomenutim prostorima“.

Ali osvrće se i kritički: „Nije nam omogućeno ni informisanje na Radio-Bosilegradu. Od samog početka smo izdavali Bilten u tiražu od 200 primeraka. To je bilten koji se bavi lokalnim problemima Bosilegrada. Nažalost, od Ministarstva smo dobili dopis da moramo da ga obustavimo, jer nije registrovan kako treba, bez obzira što je besplatan... Da ne pričam o knjigama, časopisima i dnevnoj štampi na bugarskom koja bi mogla da nam dolazi u Bosilegrad, ali, nažalost, i to je bilo zabranjeno, a saradnja nije dozvoljena: Uvek kada sam putovao ja sam uzimao knjige, 10-15 knjiga, ali mi nije dozvoljeno da prenesem više od tri knjige. Govorili su da su i tri knjige dovoljne. Moje primedbe da radim u centru nisu nailazile na ođek.“

Što se promenilo nakon 5. oktobra? U suštini, dobili smo Dom kulture, a na Radio-Bosilegradu imamo određene prednosti...“

Na kraju, Dimitrov zaključuje: „Moja poslednja rečenica je da je danas 8. novembar, a to je dan „zapadnih pokrajina“, kako Bugari nazivaju teritorije Bosilegrada i Dimitrovgrada“ (?).¹⁹

Možda ovi stavovi direktora Doma kulture u Bosilegradu Aleksandra Dimitrova, simbolički gledano, baš plastično označavaju dijalektiku razvoja bugarske nacionalne svesti „kod“ pripadnika bugarske manjine u Jugoslaviji.

Napomene:

¹ Prava nacionalnih manjina, „Jugoslovenski pregled“, 1996, sv. 2. str. 42. Tokom 1985. godine, recimo, „kada je reč o književno-publicističkoj delatnosti u Jugoslaviji postoji 11 specijalizovanih izdavačkih kuća: izlazi 62 lista i časopisa na mađarskom, albanskom, italijanskom, turskom, bugarskom, slovačkom, češkom, rusinskom, rumunskom i romskom jeziku. Dakle, na deset jezika narodnosti u SFRJ objavljuje se: 13 informativno-političkih listova, 15 književnih, 13 listova i časopisa za decu, 5 za omladinu i studente, 1 humoristički list, 4 ilustrativno zabavna, 10 stručnih i 1 časopis za žene ... (dakle).. i „Bratstvo“ (na bugarskom) sa svoja tri glasila: časopisom „Most“, informativno-političkim listom za bugarsku narodnost u SFRJ „Bratstvo“ i listom za decu i omladinu „Drugarče“. T.N. Cvetković, Bogatstvo jezičke raznolikosti, „Komunist“, 21. VI 1985.; Ili, prema podacima za 1994. godinu, u SR Jugoslaviji su izlazili listovi (novine), časopisi i razni bilteni, i to prema jeziku izdanja: na mađarskom 75, na rumunskom i rusinskom 17, na češkom i slovačkom 12, na albanskom 25, na turskom 3, na bugarskom 3. Na više jezika izdaje se 9 listova i 36 časopisa“. Prava nacionalnih manjina, „Jugoslovenski pregled“, 1996, sv. 2, str. 40.

² Do 1960.g. „na bugarskom jeziku, italijanskom i turskom izdato je 146 udžbenika“, na bugarskom jeziku je u periodu 1945-1950. g. „izdato 5 naslova... sa tiražom od 12.750 primeraka... Godine 1958. bugarska nacionalna manjina ima 29 kulturno-umetničkih društava i 51 biblioteku sa oko 25.000 knjiga“. Cit.po: K. Jončić, Nacionalne manjine u Jugoslaviji, Bg., 1962, str. 82. i 90.; U okviru izdavačke kuće u Bosilegradu od 1953. do 1960. štampano je „bugarskih 26 knjiga... u preko 123.000 primeraka“. A Sorić, Nacionalne manjine u Jugoslaviji, „Naše teme“, 1960, br. 4, str. 656.

³ „U prilog ovakvim nastojanjima jeste i zajednička zbirka pesnika i proznih pisaca naroda i narodnosti koja će biti objavljena na srpskohrvatskom i jezicima narodnosti...“, Cit.po: T.N. Cvetković, Bogatstvo jezičke raznolikosti, „Komunist“, 21. VI 1985, str. 18.

⁴ Z.Radislavljević, *Stvaralaštvo bugarskih pisaca u Jugoslaviji – Neuništiv duh knjige*“, „Politika“, 10.II 1999.

⁵ K.Jončić, *Narodnosti u Jugoslaviji*, Zbornik radova, Beograd, 1982, str. 478.

⁶ Z.Panić, Bugari neće nasesti – Intervju sa predsednikom OO SPS u Dimitrovgradu Draganom Kolevom, „Borba“, 7-8. V 1994, str. 10.

⁷ Tanjugovo saopštenje: Bugarska manjina uživa sva prava – Izjava ministarke za prava manjina Margit Savović, „Politika“, 17. VIII 1994; „U SO Dimitrovgrad održan 17. IV 1997; sastanak rukovodstva opštine sa predstavnicima Ministarstva za lokalnu samoupravnu i predstavnicima SPS i JUL-a koje su na prethodnim lokalnim izborima dobile poverenje građana. Kako je saopštio predsednik SO, Nikola Stojanov, na sastanku je zaključeno da se ostvarivanjem programskih ciljeva SPS i JUL u Dimitrovgradu obezbeđuje apsolutna avnopravnost svih građana i svih narodnosti u svim oblastima društvenog života. Pored toga, ocenjeno je da se, kada je reč o bugarskoj manjini, garantovana i u praksi ostvarena ravnopravnost građana u Republici Srbiji obezbeđuje u skladu sa Ustavom i zakonom i na najvišem nivou međunarodno utvrđenih standarda“ – Cit.po: Tanjug: Apsolutna ravnopravnost svih građana u Dimitrovgradu, „Politika“, 18. IV 1997.

⁸ Ministar za ljudska prava i prava manjina u Vladi Srbije I. Sedlak, prilikom nedavne posete Dimitrovgradu, između ostalog, navodi: „Pokušaj politizacije bugarske manjine u Dimitrovgradu i Bosilegradu od strane Demokratskog saveza Bugara u Jugoslaviji apsolutno nije uspeo. To potvrđuje i izborni rezultati sa poslednjih izbora za odbornike Skupštine opštine. Od 33 odbornika u opštinskoj skupštini većina je bugarske nacionalnosti, od toga 8 su članovi SPS, po dvoje JUL-a i koalicije „Zajedno“ i jedan SRS, a nijedan član iz Demokratskog saveza Bugara u Jugoslaviji i one ne mogu da budu legitimni predstavnici bugarske nacionalne manjine...(i) lokalna samouprava je mnogo uradila u oblasti standarda, kulture, obrazovanja i informisanja, u sredini gde živi 52 odsto bugarske nacionalnosti, 22 odsto srpske i isto toliko Jugoslovena“. Cit.po: „Politika“, 27. III 1997, str. 17.

⁹ S.Spaskov, „Most“, 1991, br. 127, str. 10., Vidi i: Dr Marin Mladenov, Da stanem istinski most na sblizavane, „Most“, 1991, br. 127, str. 21-25.

¹⁰ E.Urumov, Bugari u Srbiji treba da su most razumevanja u budućem domu, „Demokratija“, 5. V 1992. Cit. po: Tanjug-Press, 7. V 1992, str. 12.

¹¹ Cit. po: „Borba“, 7-8. V 1994, str. 10.

¹² Cit.po: „Naša borba“, 3. II 1995, str. 4.

¹³ V.K., Demokratski savez Bugara u Jugoslaviji ostao bez podrške naroda – Prizivanje stranih emisara, „Borba“, 6. II 1995. str. 9.

¹⁴ Intervju Ivajla Trifonova, ambasadora Bugarske u SR Jugoslaviji, „Nemoma teritorijalnih pretenzija ni prema Makedoniji niti prema Srbiji“, „Danas“, 26. mart 2001, str. 12-13.

¹⁵ Mile Todorov, Koji kriteriji za definisanje manjina, u: Manjine i tranzicija, „Helsinkiška sveska“, Beograd 2002, str. 75.

¹⁶ Mile Todorov, Priklamovana prava se ne koriste, u: Manjine i tranzicija, „Helsinkiška sveska“, Beograd 2002, str. 106.

¹⁷ Mile Todorov, Podrška distriminatomnom potezu, u: Manjine i tranzicija, „Helsinkiška sveska“, Beograd 2002, str. 106.

¹⁸ Specijalan izveštaj Elizabet Ren o manjinama. Komisija za ljudska prava, E/CN. 4/1997/8, 25. oktobar 1996. godine, Cit.po: Nacionalne manjine u međunarodnom i jugoslovenskom pravnom poretku, ur. B.Milinković, Beograd, 1997, str. 322.

¹⁹ Aleksandar Dimov, Policija ima isti tretman, u: Manjine i tranzicija, „Helsinkiške sveske“, Beograd, 2002, str. 97-98.

(Nastavak u sledećem broju)

Tolerancija prikazana uživo

PIŠE: RADE VUKOSAV

Bio je 16. novembar Dan tolerancije, *Tolerancije* – da je napišem velikim slovom iako nije po pravopisu, baš zato što je to veliki pojam za oživotvorenje načina življenja u sveljudskom društvu. Dan *Tolerancije* zaslužuje ne samo *Dan* nego Sedmicu Tolerancije, a u praksi zaslužuje po 365 dana u godini i svake godine. I tako kroz vječnost. Da budemo prvo ljudi pa onda sve ostalo.

Novosađani su ga proslavili na Trgu slobode, između Gradske kuće i Katoličke katedrale, s veseljem, kojom je prilikom Igor Pavličić, gradonačelnik Novog Sada bio prisutan i održao prigodno slovo. U kulturno-umjetničkom programu sudjelovala su brojna kulturno umjetnička društva i horovi: KUD „Pavel Jozef Šafarik“, „Železničar“, folklorni ansamb „Vila“, MKUD „Petefi Šandor“, Rusinsko kulturno-prosvetno društvo, KUD penzionera „Isidor Bajić“, Centar za decu i omladinu „Mala srećna kolonija“, Hor jevrejske opštine „Hašira“. Time je prikazano multinacionalno bogastvo Vojvodine, dakako.

Da sada pređemo na doživljeni prikaz tolerantnog, ne smo tolerantnog nego i više od toga - prijateljskog komšijskog življenja. Radomir je rođen, u doba Kraljevine Jugoslavije, u malom selu kod Konjica, Bosna i Hercegovina, gde je bilo samo osam pravoslavnih porodica. Ostali su bili katolici i muslimani. Radomir i njegovih petero braće su kršteni u pravoslavnoj crkvi Svetog Vasilija u Konjicu (bez njihovog pitanja). Roditelji su mu bili siromašni. Nisu imali ni konja ni vola čime bi uzorali posnu i kamenitu njivu. To su im obavljali komšije katolici i muslimani. Ono malo ječma i kukuruza su godinama mljeli u vodenici Petra, i njegovih sinova Ivana, Filipa i Luke Trlina – bez ujma. Dešavalo se da i kukuruza za puru nestane, pa bi pozajmili od komšija katolika i muslimana. Majka Anđa ga je učila: „nemoj ti sine kome što ručno reći. To su, sine, ljudi“.

Radomir je imao u selu i četiri strica. Stričevi su imali kćeri i sinove. Kad su svi poodrasli prisno su se družili sa mladim muslimanima i katolicima. Čak i ašikovali sa „njihovim“ djevojkama i obratno. Razlike nisu primjećivane. Išli su na zajednička prela i sijela, zajedno pjevali i igrali u kolu, zajedno išli u školu, igrali „čize“, bacanja kamena s ramena, takmičili se u skokovima u dalj, igrali se „klisa“... Nisu se prepirali zbog političkih stranaka koje su se borile za vlast: Jevtić, Stojadinović, Maček, Spaho. Mladi nisu ništa znali o ubistvu hrvatskih prvaka, braće Pavla i Stjepana Radića i Đure Basarićeka na zasjedanju Narodne skupštine u Beogradu 1928. Slušali su o žestokim borbama u javnosti među političkim strankama. Mlade to nije zanimalo.

Onda je došlo veliko zlo – Drugi svjetski rat i okupacija zemlje. Okupatori dovode na vlast ustaše na čelu sa Antom Pavelićem koji, za osvetu zbog ubistva hrvatskih prvaka u Skupštini u Beogradu, počinju ubijanja i progone Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (BiH), pošto je Bosnu i Hercegovinu okupator potčinio Paveliću. Kod Radomira i svih Srba u selu je nastao strah zbog opstanka. U okolnim selima su mnogi Srbi odvedeni, poubijani i bačeni u jame. U Radomirovu selu niko od komšija nije preduzimao nikakvu šikanu protiv Srba. Svi Srbi u selu su preživjeli najkritičniju 1941. godinu. Neki katolici, Hrvati u selu su dobili puške kao seoska milicija, bez uniformi. Osim neznatnih pojedinaca, prema Srbima nisu pravili zastrašivanja niti su nas progonili. Seoski knez, Hrvat, Ivan Trlin, je Radomiru rekao: „Nazivajte ‘Hvaljen Isus’ i idite u katoličku crkvu neka vas tamo vide, dok ovo porođe“. Tako su se i ponašali. Nikakvog obreda prekrštavanja od strane katoličkih svećenika nije bilo. Srbi iz susjednih sela su bili bijesni: „eto prekrštavaju Srbe“, govorilo se. Bili su Srbi najmalobrojniji u selu pa su, iako nepomirljivi sa politikom ustaša, mirno živjeli uz komšije. Čak je i komandir policije u Konjicu 1941. godine, Hrvat, Ilija Barišić, materijalno pomagao Radomirovu porodicu. Nije dugo ostao na toj dužnosti. Ustaše su ga odvele u Jasenovac. Na očevid putnika u vozu za Sarajevo Barišića su usput tukli i rugali mu se: „Ideš ti kod tvog Staljina“. U Jasenovcu je i završio. Mnogo brojniji muslimani u selu su javno verbalno, izražavali nezadovoljstvo, pa su nekoliko njih od strane okupatorske vlasti odvedeni u logore u Njemačku, a Hasan Čibo je ubijen. U selu Borci je počeo ustanak protiv ustaškog režima i okupacije. Partizani su, odmah u početku, postigli dvije velike pobjede i ustašama oteli top. Onda su, u septembru 1941, u selo došli ustaše, pokupili mlade Srbe i povelili ih ka Neretvi. Zna se zašto. Ugledni mještalin Ante Sušac ih nije dao i svi su pušteni. Ante jeste bio za Pavelića, ali se nije slagao sa onim što se činilo.

Usljedio je 8. decembar iste godine kada su partizani noću opkolili selo i pohvatali sve naoružane. Bili su iznenađeni u rano jutro. Neki su ubijeni na licu mjesta, a neki odvedeni. Suđeno im je u Glavatičevu, gdje su, za odmazdu zbog poubijanih Srba od strane ustaša, strijeljani. Nisu bili nikakvi ratni zločinci, kao što i prije toga poubijani Srbi to nisu bili. Radomirove komšije su svoje komšije Srbe sačuvali, ali ovi nisu mogli sačuvati njih. Ostao je bol u srcu zbog zle sudbine njihovih komšija. Ostala je praznina i nostalgija. Mladi Srbi su odmah pošli s partizanima, jer im više nije bilo sigurno u selu. Usput je Radomir dvojicu zarobljenih školskih drugova, koje je vidio, spasio, zamolvivši partizanskog komandanta Ibru Šatora (iako ga do tada nije poznavao) da ih pusti, na što je ovaj odmah pristao. Ostale nije mogao stići, bili su već odmakli. Nije naslućivao šta im se sprema. Zgrozio se nad njihovom zlom sudbinom kad je čuo da su svi, osim dvojice, u Glavatičevu osuđeni na smrt i strijeljani, isto kao što se zgražavao nad ustaškim zločinima nad Srbima.

Partizane je Radomir odabrao za svoje, jer su se borili protiv fašista i zato što su bili multinacionalna vojska. Kod njih nije bilo razlike između nacija i religija. Glavni cilj – oslobođenje zemlje. Prvi mu je komandir čete bio Hrvat, Ante Šarić, španski borac, a komandant odreda

Musliman, Ibro Šator. Radomir je u partizanima postao i ratnim komandirima čete u Muslimanskoj XVII krajiškoj udarnoj brigadi. Zajedno su se borili protiv okupatora i njegovih pomagača – protiv fašizma. Drago mu je bilo što je u partizanima bio i velik broj Hrvata, Muslimana i drugih nacionalnosti koji su se borili protiv fašizma, iako im, osim Jevrejima, nisu prijetile jame kao Srbima. On je to mnogo cijenio i poštovao je te svoje ratne drugove. Ratno drugarstvo je nezaboravno. Iz zarobljeničtva je spasio i komšiju Jozu T. Jozo je, poslije toga, čak u borbi i zaslužio medalju, kojom je odlikovan. Četnici su bili isto što i ustaše. U saradnji sa okupatorima su ubijali nesrbe i ranjene partizane, te pljačkali, palili kuće, pa i kuću Radomirovog siromašnog oca Luke, solunskog dobrovoljca i vršili brutalna nasilja nad civilima. Ustaše su bile hrvatska sramota, a četnici srpska. Danas se, nažalost, neki još njima ponose, a u Srbiji su četnici čak i proglašeni antifašističkim borcima!!!

Zajedno sa antihitlerovskom koalicijom, svojim saveznicima, partizani su pobijedili fašiste, protjerali okupatore i oslobodili zemlju. Počela je obnova još od ranije zaostale, a nakon toga ratom opustošene Jugoslavije. Glavna udarna snaga obnove bila je antifašistička omladina svih nacionalnosti, pa i stranci. Omladinske radne brigade su izgradile mnoge pruge, puteve, hidroelektrane, tvornice, Novi Beograd... Od prizemne, neasfaltirane, neelektrificirane, neindustrijalizirane i polupismene Jugoslavije izgrađena je višespratna, asfaltirana, elektrificirana, industrijalizirana i znatno obrazovanija Jugoslavija. Propovjedano je i praktikovano bratstvo i jedinstvo svih naroda, a zakonom je zabranjen nacizam, fašizam i širenje svake međusobne mržnje. Stare rane su zarastale, ali su tinjale. Muslimani, Hrvati i Srbi su se ženili jedni sa drugima, išli zajedno na svadbe, na sahrane, zajedno ispraćali sinove u vojsku, išli jedni drugima na Božić i Bajram, radili u istim smjenama i nije bilo međusobnoga zazora, ali...

Krajem osamdesetih i početkom devedesih godina XX vijeka u Beogradu i Zagrebu ekstremne nacionalističko-političke elite, pripremajući proširenje svojih feuda, počele širiti mržnju, ratnu psihozu, veličanje mitova i zastrašivanja „svojih“ naroda s „genocidnim“ i „fundamentalističkim“ narodima, pa izmišljanja „spiskova Srba određenih za likvidaciju“. Pripremane su oružane snage za rat, za etničko čišćenje i razbijanje Jugoslavije silom oružja, jer mirnim putem se nije moglo pokrenuti više od dva miliona ljudi po Čosićevom i Tuđmanovom „humanom preseljavanju“. Između Miloševića i Tuđmana je dogovorena podjela BiH. Ostalo znamo, znamo za pokolje i nezapamćena surova etnička čišćenja. BiH je silom oružja podijeljena na „Zapadnu i Istočnu Njemačku“, Na Republiku Srpsku i Federaciju BiH, a Sarajevo i Mostar na nevidljivi „Berlinski zid“. Nažalost, uz blagoslov međunarodne zajednice. To je historijski zločin i sramota! BiH, do tada, u hiljadugodišnjoj historiji nikad nije razgraničavana po nacionalnoj pripadnosti, a živjeli su izmiješano, jedni pored drugih. Bilo je to jedinstveno bogatstvo zajedničkog življenja pripadnika različitih konfesija.

I nakon ovog najcrnjeg rata, Radomir se sa velikom čežnjom često sreće sa svojim ratnim drugovima na svim proslavama partizanskih praznika. Na proslave dođe i

velika masa omladine, žena i djece. Komšijska ljubav među njima i dalje postoji, neugašena i neohladena. Postala je još i jača. Usprkos naci-političarima koji se svadaju. Da bi sačuvali svoje „ratne tekovine“, oni opstruiraju i raspiruju netrpeljivost. Njegovo, njemu sada još draže selo, koje je tri i po godine artiljerijom tučeno sa položaja karadžićevaca, kao i sva sela oko Konjica i sam grad Konjic, sada jedno izgleda. Čitalac će možda biti znatiželjan da sazna koje je to selo. To su Spiljani. Ima spaljenih kuća, odseljenih komšija sa kojima bi ponovo rado porazgovarao i družio se. Prije ovog rata, neutuljiva nostalgija ga je navela da napravi kućicu u svom selu, ali su je, 1992. godine, odnekud pridošla neoustaška paravojna grupa HOSO-ovaca, spalili. Htjeli su ga ili „striljati“ ili „priklati“, kako su govorili komšijama, ali komšije nisu dale, pa je sa potvrdom koju su mu komšije isposlovala, a posebno komšija, Hrvat, Boro Blažević, otputovao u Srbiju. Njegov mladi rođak Đorđo je ostao i držao se komšija. HOS-ovci su ga šikanirali sedam dana i htjeli ga ubiti, ali su ga komšije Hrvati spasili i izvukli da otputuje u Njemačku. Radomir i sada posjećuje selo, komšije i svoj Konjic. Nema komšije ni ratnog druga koji ga nije radosno pozdravio i primio u kuću. Kad je prvi put, nakon završetka rata došao u BiH, bilo je suza pri susretima i kod komšija i kod njega. Ne može se ne spomenuti doček u kući Sevlje i Alije Fišića koji su rekli: „E, danas mi je najradosniji dan“. Odmah rakija, pa nabavljena pečena pastrmka, pivo, lijepe riječi. On isto nikad neće zaboraviti Mumina Maksumića koji mu je, kad je rat počeo, ponudio da sa Muminovom porodicom ode u selo Dubočane i da tamo preživi rat. Mnogi mu komšije sada nude namještenu sobu: „ostani mjesec dana, koliko hoćeš“. Nakon četničkog puča 1942. godine, partizan Petar Dakić, rodom od Banja Luke, sa trudnom ženom Anicom je ostao u selu. Primio ih je Omer Ćibo i dao im sobu, iako je kuća bila tijesna za mnogobrojnu njegovu čeljad i držao ih godinu i više dana. Anica je rodila bebu. Hranili su ih muslimani, Ćibe i Duranovići. Petra su 1944. ubili domaći četnici, a Anica se, po svršrtku rata, sa djetetom odselila. Nema većeg bogastva i ljepšeg života ako se živi uz dobre komšije. To je pravi smisao *Života*. Komšije su kao najdraži rod, ali to treba zaslužiti. I sačuvati. Tolerancija i povjerenje – i opet – tolerancija i povjerenje! Jedino to može osloboditi čovječanstvo straha, stradanja i muka.

Hoćemo li se ikad otarasiti naci-političkih elita, klerofašista i svih drugih ekstremista. Političari, koji su naoštrili, opremili, platili i time obavezali ratne zločince, krivlji su od njih. Političari su, putem masmedija i mitinga zastrašili narod, izazvali i raspalili euforiju i mržnju, stvorili ratnu psihozu. Ako bi političari sada htjeli, narod bi opet, itekako, mogao zajedno. Ako bi, umjesto odbojne politike i opstrukcija, propovijedali ljubav prema drugima, okrenuli se ekonomskom razvoju zemlje, ako bi bili tolerantni prema različitosti i ne gledali ko u koju crkvu, džamiju ili sinagogu ide, ili ne ide ni u jednu, ako ne bi ljude dijelili na „naše“ i „njihove“ nego ih dijelili samo na dobre i loše, bila bi to sreća za čovječanstvo. Ali, za to nam trebaju poštenu političari. Ovi sada, koje imamo, to nisu. Naprotiv. ■